Evliyalar Şehri

Malatya

Abdulhalim Durma

Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes, ve Amasya-Suluova’da görev yaptı. 2005’te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma ‘Evliyalar Şehri’ adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce **Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Samsun, Sivas ve Adıyaman**’ı yayınlayan yazarın hazırlanmakta olan son kitabı **Elazığ** ile ilgili.

Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı adıyla bir roman çalışması vardır.

ISBN

978-9944-0466-6-4

Dizgi
Abdulhalim Durma

Kapak Tasarımı
Abdulhalim Durma

Baskı Yeri ve Yılı
Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Turgut Özal Bulvarı
No. 53/1 İskitler/ Ankara
Tel-: 0312 384 6183-84

2012

1000 Adet basılmıştır

İçindekiler

13. Asır

Önce Araplarla Bizanslılar, sonra da Danişmendliler ile Selçuklular arasında defalarca el değiştiren şehir, bu arada şiddetli iktidar mücadelelerine sahne olur[1]. Kuşatmalar sırasında yaşananları dönemin tarihçisi Süryani Mihail şöyle nakleder[2]. "İnsanlar, ağaç yapraklarını ve kabuklarını yemeye başladılar. Kedi ve eşek buldukları vakit ölü bile olsa derhal üzerine atılıp yiyorlardı. Su yerine kan içiyorlar ve kuru deriden yapılmış olan kapları, kalkanları kaplayan derileri ve buna benzer diğer şeyleri yiyorlardı.."

Mikail Bayram, Malatya'da teşekkül eden ilmi ve kültürel ortamı anlatırken, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişinden önce şehrin, Süryanilerin elinde ve önemli bir kültür merkezi olduğunu kaydeder[3]. İslamiyetten önce

---

[1] Murat Zengin. Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstilasına Kadar Malatya. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üni. İstanbul. 2008

[2] Malatya tarihi hakkında en fazla bilgi veren eser din adamı ve tarihçi Süryani Mihail (ölm.1199)'in *Vekayinâme* sidir. Eserde, başlangıçtan 1195 yılına kadar geçen olaylar anlatılmaktadır. Müellif Malatya'da ikamet ettiği için şehirde meydana gelen olayları bizzat görmüştür. Olayları anlatırken tarafsız bir tutum sergilemiş ve olumsuzlukları Tanrı'nın kullarını cezalandırması şeklinde açıklamıştır. Eserde, diğer kaynaklarda olmayan birçok bilgi yer almaktadır. Özellikle 1058-1195 yılları arası Malatya tarihi için tatmin edecek kadar bilginin bulunduğu bir kaynaktır.

[3] Mikail Bayram. Selçuklular zamanında Anadolu'da bazı yöreler arasındaki farklı kültürel yapılanma ve siyasi boyutları

Sasanilerle Süryaniler arasında siyasî ve kültürel yakınlaşma ve etkileşim olur. İslâmın zuhurundan sonra Müslümanlar Yunan felsefesi ve Yunan ilmi ile, Süryanîler vasıtası ile tanışırlar. Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden sonra Malatya erken sayılacak bir tarihte önemli bir ilim ve fikir merkezi haline gelir. Kuzey Mezopotamya ve Suriye'den Anadolu'ya açılan ticaret yolu üzerinde bulunması, ilmî yönden de şehrin gelişmesini sağlar. Özellikle çok sayıda İranlı ilim ve fikir adamının gelip Malatya'ya yerleştikleri görülür. I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev'in veziri Malatyalı Muhammed el-Gazi, Şeyh İzzü'd-Din Ebu'l-Kasım el-Hammuî, Şeyh Ebu Tahir Ahmed el-Isfahanî, Muhammed b. Ebu Bekr et-Tebrizî gibi İran asıllı zevatın burada faaliyet gösterdikleri anlaşılıyor. Malatya'da İran kültürü ile Süryani kültürü yeniden buluşur ve Sasaniler devrindeki, ilmi ve fikri hareket yeniden canlanır. İran milli kültürü Malatya'da ihya edilmeye çalışılır. Bu durum haliyle İran kültürüne hayranlık uyandırır. Bu özelliğinden dolayı Malatya, Selçuklular zamanında şehzadelerin eğitim merkezi olur. I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev ve oğlu I. İzzü'd-Din Keykâvus Malatya'da tahsil görür. Bu Selçuklu sultanlarının eski İran şahlarının adlarını kullanmalarının, Malatya ve çevresinde İran kültürüne duyulan hayranlığın bir sonucu olduğu ileri sürülür. Bu iki sultandan sonra da hemen hemen bütün Selçuklu sultanlarının Keyhüsrev, Keykâvus, Keykubad, Keyferidun gibi eski İran hükümdarlarının adlarını kullanmaları bir geleneğe dönüşür. Malatya'da eğitim gören sultanların çok iyi Farsça bildikleri de görülmektedir. Gerek I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev, gerek I. İzzü'd-Din Keykâvus edebi değeri yüksek olan Farsça şiirler yazmışlardır.

Türk kültürünü yaymaya ve yerleştirmeye çalışan Danişmendoğulları, Malatya'da 50 yıl yönetimde kaldığı halde buranın kültürel yapısını değiştiremez. Nasturi Hristiyan olan Süryani ilim adamları ile Müslüman ilim adamları arasında toleransı öne çıkaran bir diyalog yaşanmaktadır. II. Kılıç Arslan'ın Malatya'da Hristiyan ve Müslüman ilim adamlarını huzurunda bulundurduğunu ve onlar arasındaki tartışmaları takip ettiğini, Malatya Süryani patriği Mihael nakletmektedir. Dönemin hükümdar ve teba arasındaki hoşgörü ortamına dayanan ilişkisini anlatan şu olay dikkate değer[4].

> "*Malatya emiri olan Mehmed Bey şehrin Hristiyan halkı tarafından çok seviliyor; Süryanilerin meşhur Barsuma manastırını ziyaret ederek gönüllerini alıyordu. Bu sebeble tahtını kaybedip Atabeg Nureddin Mahmud tarafından hapse atılınca şehrin rahipleri kendisine para gönderiyorlardı. Nihayet Mehmed Bey, 1175 de, hapisten kaçıp Malatya'ya dönünce teşekkür duyguları ile manastırlara aid vergileri kaldırdı. Fakat kilise arazisinin vergi muafiyeti Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk doğuracağı endişesi rahipleri 700 dinar olan eski verginin 300 dinara indirilmesi lüzumuna ikna etmiş ve bu miktarın kabulü rica edilmiştir.*"

I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev'in veziri Malatyalı Muhammed el-Gazi, "Ravzatu'l-ukul" ve "Beridü's-Saade" adlı eserlerin sahibidir. Aynı zamanda bir filozof olan vezirin, Malatya çevresinde İran kültürünü himaye ettiği

---

[4] Osman Turan. Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi. Nakışlar Yayınevi.İstanbul. 1978. Sh.463

muhakkaktır. I. İzzü'd-Din Keykavus zamanında Malatya'da kadı olan "Enisü'l-Kulub" adlı eserin yazarı Kadı Burhanü'd-Din Ebu Nasr b. Mes'ud el-Anevî de Malatya'da İran Edebiyatının önemli şahsiyetlerindendir[5].

[5] Davut İbrahimi İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu makalede Enisü'l Kulüb yazarı hakkında şu bilgileri verir. Türk asıllı bir kumandanın çocuğu olarak 1143'te Ani'de doğan Kadı Burhâneddin, ilk çocukluk ve gençlik yıllarını Ani'de geçirir. Bir müddet kadılık görevinde de bulunan Burhâneddîn-i Anevî, Ahlatşahlar'dan muhtemelen Seyfeddin Bektemür tarafından Abbasî Halifesi Nasır Lidînillâh'a elçi olarak Bağdat'a gönderilir. Enîsü'l-kulûb adlı eserini 1212'de Konya'da tamamlayıp Anadolu Selçuklu Sultanı 1. İzzeddin Keykâvus'a sunar. Hayatı hakkında eserinden elde edilen bilgi 1211 yılına kadar gelmektedir. Sivas Darüşşifası vakfiyesi onun bu tarihten sonra da yaşadığını ve vakfiyenin düzenlendiği tarihlerde 80 yaşlarında olduğu halde Malatya kadılığında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Eser 28.000 beyitten ibaret olup büyük bir kısmı peygamber kıssalarına ayrılmıştır. Yedi bölümden meydana gelen ve Anadolu Selçukluları tarihinin en eski yerli kaynaklarından olan Enîsü'l-kulûb aslında dinî-ahlâkî mahiyette edebî bir eserdir. Kitapta peygamber kıssaları yanında Resûl-i Ekrem'in mi'racı, gazveleri ve mucizeleri, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbasîler devrinde meydana gelen bazı olaylar ve halifeler hakkında da bilgi verilmiştir. Müellif, 1. İzzeddin Keykâvus ile Nasır-Lidînillâh arasındaki münasebetlerden bahsettikten sonra sultana öğütlerini ihtiva eden hatime kısmı ile eserini tamamlar. Eser, XII. yüzyılda Anadolu'daki fikrî ve edebî hareketleri, belli bir sınıfın manevî eğilimlerini ve hayat görüşünü yansıtması bakımından kültür tarihi için küçümsenmeyecek bir değer ifade etmektedir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Enîsü'l-kulûb'ün Anadolu Selçukluları tarihini de içine alan bir bölümü özet halindeki Türkçe tercümesiyle birlikte M. Fuad Köprülü tarafından yayımlanmıştır.

Selçuklular zamanında Malatya'da İslami ilimler alanında da yoğun bir faaliyet göze çarpar. ‘Sultanlar Muallimi’ diye anılan Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ın, Malatya'nın bu alandaki gelişmesinde önemli rolü olur. Talebesi olan I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev'in ikinci defa tahta geçmesinden sonra Anadolu Selçukluları Devleti'nin kültürel politikasına yön veren Şeyh Mecdü'd-Din İshak, diplomat olarak birçok defalar Bağdad'a ve başka ülkelere gitmiş ve birçok ilim ve fikir adamını Anadolu'ya celbetmiştir. Meşhur sofî Muhyi'd-Din İbnü'l-Arabî, Evhadü'd-Din Kirmanî, Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud, Muhaddis Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî, Şeyh Hasan Onar, Cemalü'd-Din el-Vasıti ve daha birçok ilim ve fikir adamı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ın Anadolu'ya celbettiği kişilerdir. Bu zevatın hemen hemen hepsi bir süre Malatya'da ikâmet etmişlerdir. Şeyh Mecdü'd-Din İshak'dan oğlu Sadrü'd-Din Konevî'ye intikal eden ve bugün Konya Yusufağa Kütüphanesinde muhafaza edilen kitapların sema ve kıraat kayıtlarında Malatya'da ilimle iştigal eden daha pek çok ilim adamının isimleri yer alır. Mecdü'd-Din İshak sadece Anadolu'ya ilim ve fikir adamları celbetmekle kalmaz, aynı zamanda çok sayıda kitabı da Malatya'ya getirerek ilim adamlarının istifadesine sunar. Bu eserlerin "Semâ" ve "Kıraat" kayıtlarından Malatya'da yoğun bir ilmî faaliyetin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilim meclislerine katılanlar arasında gayrimüslimlerin de adı geçer. Ayrıca Muhyi'd-Din İbnü'l-Arabî’nin bazı eserlerini Malatya'da te’lif etmiş olduğu anlaşılıyor.

Malatya'da ilmî bir çevresi olan kişilerden biri de Cemalü'd-Din el-Vasıtî'dir[6]. Bu zat Tıp, Hey'et, Hendese alanında meşhur idi. Konya'da uzun yıllar kadılık yapmış olan Kadı Siracü'd-Din Mahmud el-Urmevî bir müddet Malatya'da Cemalü'd-Din el-Vasıtî'den ders almış olup, Evhadü'd-Din-i Kirmanî'nin müritleri arasında büyük bir üne sahip idi[7]. Evhadüddin Kirmani Menakıbında, Siraceddin'in sultandan Konya yerine Malatya kadılığını istemesinde, şeyhin müridi olma arzusunun hakim olduğu görülür[8].

Şeyh Necmü'd-Din-i Kübra'nın tanınmış talebesi Şeyh Necmü'd-Din-i Dâye, "Mirsadü'l-ibad" adlı eserini Malatya'da Şeyh Şihabü'd-Din es-Sühreverdi'ye takdim etmiş ve onun tavsiyesi üzerine eserini genç sultan I. Alaü'd-Din Keykubad'a sunmuştur. Kendisi de bir Kübrevî şeyhi olan Necmeddin-i Daye bu eserinde, sanatı 'ilmin insan

---

[6] Şeyh Evhadüddin Hamid el Kirmani ve Menakıbnamesi'nde Kadı Siraceddin'in Malatya kadılığı esnasında hergün şehrin dışındaki zaviyeye gittiği ve bir filozof olan hocası Cemaleddin el Vasıti'nin de şeyhin müridi olmasına vesile olduğu anlatılır. Menakıbda bir müddet sonra vefat eden Cemaleddin'in zaviye civarına defnedildiği geçer.

[7] Mustafa Çağrıcı İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu makalede Siraceddin hakkında şunları kaydeder. Mevlana'nın cenaze namazını kıldırmak için Sadreddin Konevi ortaya çıkar fakat geçirdiği manevi hal sebebiyle fenalık geçirdiği için namazı Siraceddin el Urmevi kıldırır. Onun henüz 'halinin başlangıcında' iken Mevlana'ya bazı sorular yöneltmek suretiyle ilmi konularda kendisini denemeye kalkışmasını, Mevlana bir kerametle soruları duymadan cevaplandırır. Kadı Siraceddin Urmevi 1283'te Konya'da vefat eder.

[8] Mikail Bayram. Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmani ve Menakıb-Namesi. Kardelen Yayınları. Konya. 2005

ruhunda meydana getirdiği gücün neticesi' olarak görmekte ve "insanın sahip olduğu ilmi sayesinde aklın direktifi ile kullandığı bir takım alet ve edavat vasıtası ile ruhunu eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır", şeklinde tarif ederek ilim ile san'at arasındaki ilişkiyi belirtmeye çalışmaktadır[9].

Mezopotamya ve Suriye'de muhtelif şehirlerde bulunmuş olan Muhammed el-Mavsilî Malatya'ya gelince aradığı ve özlemini çektiği ilmi çevreyi burada bulmuş ve buraya yerleşmeye karar vermiştir.

1241 yılında Anadolu'da patlak veren Babaîler isyanı ve arkasından Kösedağ yenilgisi (1243), Anadolu Selçuklu Devleti'nin sarsılmasına ve hızlı bir şekilde gerilemeye yüz tutmasına sebep olur. Malatya da bundan nasibini fazlasıyla alır. Kayseri, Sivas, Tokat, Erzincan ve Erzurum gibi doğu illeri Moğollar tarafından tahrip edilir. Bu durum Malatya ve çevresindeki ilmi, fikri ve ticari canlılığın kaybolmasına sebep olur. Bunda devletin başşehri Konya'nın birçok ilim ve fikir adamını kendisine çekmesinin de rolü büyük olmuştur. Nitekim Kadı Siracü'd-Din el-Urmevî, Tabib İmadü'd-Din el-Malatî ve Şeyh Zeynü'd-Din-i Sadaka gibi zatların önceleri Malatya'da iken Kösedağ yenilgisinden sonra Konya'ya yerleştikleri görülür.

Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ın oğlu Sadrü'd-Din-i Konevi de ilk tahsilini Malatya'da yapar. Babasının ölümünden sonra üvey babası olan Muhyiddin ibnü'l-Arabî

---

[9] Mikail Bayram. Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi

ile birlikte Suriye'ye gitmiş, 1245 yılına kadar Suriye ve Mısır'da kalmıştır. Bu tarihten sonra Anadolu'ya dönünce baba yurdu olan Malatya'ya gitmeyip Konya'ya yerleşmeyi tercih etmesi de Malatya'daki ilmî ve fikrî ortamın büyük ölçüde dağılmış olması ile ilgili olmalıdır.

Moğolların işgalinden sonra Anadolu'nun doğusunda sosyal huzur ve sükûn büyük ölçüde sarsılır. Bu yüzden bu bölgedeki ilim ve fikir adamlarının ya batıya veya Irak ve Suriye taraflarına göç ettikleri görülür.

Anadolu Selçukluları zamanında Malatya sürekli olarak Bağdat'taki ilmi ve fikri ortam ile münasebeti sürdüren bir belde olmuştur. Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilmesi (1258) ile Malatya'daki ilmi ve fikri çevre de büyük zarar görür. İşte bu sebeplerden dolayı XIII. asrın ikinci yarısından itibaren artık Malatya ve çevresinde dikkat çekebilecek entelektüel bir faaliyet göze çarpmaz.

Danişmendli ve Selçuklu devrinde önemli bir kültür ve ilim merkezi özelliği kazanan şehirde pek çok yapı inşa edilir. Malatya'da mihrap önü kubbeli planı, tuğla malzemesi ve çini mozaik süslemeleriyle dikkat çekici olan Ulu Cami, Alâeddin Keykubad tarafından 1224 yılnda yaptırılır. Malatya'da en önemli cami vakfı, Ulu Cami (Cami-i Kebir) vakfıdır. Malatya evkaf defterinde Keykavus bin Keyhüsrev zamanında (1211-1220) yaptırıldığı kayıtlı olan caminin, Büyük Selçuklu cami geleneğini Anadolu'da temsil eden tek örnek olduğu ileri sürülür. 1560'da 16.714 akçe olan vakıf gelirinin 8240 akçesi, camide vazifeli kişilere verilmekteydi.

Kalan miktarın ise caminin tamiratına sarfolunup şahıslara verilmemesi vakfiyesinde kaydolunmuştur. Haşim Karpuz çalışmasında, Malatya Ulu Camii'ni Eyvanlı camiler grubunda ele alır[10]. Oluş Arık'a atfen, bugünkü Malatya şehrindeki yeni caminin duvarında tamamıyle kıvrık dallar, palmet ve Rumilerle gelişi güzel sıralanmış şahane bir kitabenin Malatya Ulu Camiine ait olduğu, ve bu caminin bizzat Alaeddin Keykubat tarafından 1224'te yaptırıldığı ileri sürülür. Bu kitabeye göre, yapı Keykubad zamanında Malatyalı Yakup bin Ebubekir adlı bir kişinin nezaretinde inşa edilir. Batı cephedeki portal üzerinde yer alan 1247 tarihli kitabede ise yapıyı yaptıran kişinin ve Hüsrev isimli bir sanatkarın isimleri geçer. Doğu portalde aynı tarih ve isimlerin yer aldığı bir diğer kitabe bulunmaktadır. Son onarımlar sırasında güneyde ikinci bir portal daha bulunmuştur. Firuze ve mor renkli çini mozayiklerle süslü eyvan, onarımlara rağmen önemini korumaktadır. Kuzey kemer üzerindeki bir kitabede mimar Malatyalı Yakup bin Ebubekir ile hattat Ahmet bin Yakup'un adları yer alır. Kuzeydeki kısım muhtemelen XIV. asırda Memlük Valisi Seyfi Küşlü tarafından yaptırılmış ve buraya 'Kayseriye el mübareke' adı verilmiştir.

Oktay Aslanapa, gerek orijinal planı gerek tuğla malzemesi bakımından yapıyı, doğrudan doğruya Büyük Selçukluların İran'daki camilerine dayandırır[11]. Malatya Ulu

---

[10] Haşim Karpuz. Anadolu Selçuklu Mimarisi. Selçuk Üni. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı. Konya. 2004

[11] Oktay Aslanapa. Türk Sanatı II. Devlet Kitapları. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1973

Camiinin Anadolu’da Büyük Selçuklu üslubunu hiç değiştirmeden bu kadar kuvvetle devam ettiren tek eser olduğu ileri sürülür. Cami Memluk egemenliği altında XIV. yüzyılın ikinci yarısında onarılır ve genişletilir. 1649 ve 1903 yıllarında Osmanlılar tarafından restore edilir[12]. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1966 ve 2007 yılında restorasyonu yapılır. Belediye tarafından yerleştirilen tanıtım yazısında, yapının güney cephesinde yer alan kalıntıların ait olduğu Sahabiye-i Kübra medresesi ile birlikte bir külliye oluşturduğu ileri sürülür. Malatya'da vakfına gelir bağlanmış olan en önemli medrese Şahabiyye-i Kübra Medresesi'dir[13]. XIII. yüzyıla ait bir Selçuklu yapısı olduğu tahmin edilen Ulucaminin güneyindeki bu medresenin, Cemaleddin Hızır’ın oğlu Şahabettin Hızır tarafından yaptırıldığı evkaf defterinde kaydedilmiştir. Medresede 1530'da mütevelli, bir müderris, bir mu'arrif ve sayısı belirtilmemiş olan talebe, 1560' da ise bir mütevelli, birisi baş hafız olan 14 hafız, bir müderris, bir katip, bir esmain (?), bir bevvab, bir ferraş, bir cabi, bir hadim-i sakiye, sıbyan mektebi, sıbyan-ı eytamı, muallimi ve talebeleri bulunuyordu. Önder Arslan çalışmasında, Malatya ve civarını gezmiş olan F. Grenard ve ondan naklen Gabriel’in, medresenin Malik Eşref zamanında (1367-76) Şemseddin Muhammed B. Osman adlı mimar tarafından tamir edilmiş olduğunu yazdığını nakleder[14].

---

[12] http://archnet.org/

[13] Göknur Göğebakan. XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıf ve Vakıf Görevlileri

[14] Önder Arslan. Battalgazi İlçesinin (Malatya) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 2006

Şahabiyye-i Suğra Medresesi'nin de, Kübra Medresesi'ni yapan mimar tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu medreselerin 1913 yıllarına kadar faal olduğu çeşitli vakıf gelir tutanaklarından anlaşılıyor.

Ayrıca aynı sultan tarafından düzenlenmiş vakfiyesi bulunan **Şeyh Hasanlu Zaviyesi**, Muşar nahiyesinde bulunmaktadır[15]. Bu vakıf, 1530'da bir köy ve dört mezraadan müteşekkil olup 1090 akçelik gelire sahiptir[16]. Daha önce tesis edilen Sultan Keykavus (1211-1220) vakfı ile ilgili 1218 tarihli bir vakfiye ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır.

Hal Fetih (Hötüm Dede) Minaresi eski Malatya'da Ulucami'nin güneyinde olup camisi yıkılmıştır. Küp şeklindeki kaba yontu taş kürsü üzerinde yükselen minarenin tuğladan silindirik gövdesine yine tuğladan sekizgen bir pabuçla geçilir. Pabuç üstünde ve şerefe altında firuze renkli yıldız çinilerin oluşturduğu birer bileziğin yer aldığı, günümüze kalan az sayıdaki parçalardan anlaşılmaktadır. Şerefeden yukarısı bugüne ulaşmamıştır. Minare XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. İnşa şekli Ulu Cami minaresini andırmaktadır. Yapının üzerindeki yazılar ve bitişiğine konulmuş yıldızımsı çizgilerin bir kısmı bozulmuş

[15] Elazığ'ın Baskil ilçesi sınırları içinde daha önce Muşar Kalesi (Suyatağı köyü Kale mahallesi) mevkiinde olan Muşar nahiye merkezi 20. yüzyıl başlarında taşınır ve buraya 1968'de Aydınlar bucağı adı verilir.-Index Anatolicus-

[16] Göğebakan G. a.g.m

ve dökülmüştür. Ulu Cami ile aynı döneme ait olduğu sanılmaktadır

Ali Baba (Musalla) Namazgahı güneybatı surlarının dışında Battalgazi-Malatya yolu üzerindedir. Dikdörtgen planlı olarak düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Kıble duvarı ortasında yer alan mihrabında renkli taş kullanılmıştır. Bordürleri geometrik ve bitkisel süslemeli olan mihrapta kitabeler yer almaktadır. 1243'te inşa edilmiş, 1473'te, 1964 ve 1980'li yıllarda onarılmıştır. Selçuklu sultanı Gıyaseddin II zamanında, Malatyalı Seraceddin İshak'ın oğlu tarafından ünlü kumandanlardan Kemaleddin Kamyar adına yaptırıldığı yazılıdır. Mihrap hücresinin üst kısmına rastlayan Memluk kitabesinde ise H. 878 (M. 1474) tarihinde Sultan Melik-ül Eşref Ebu'l Nasır Kayıtbay tarafından onartıldığı geçer. Bununla birlikte Hüdavendigar Akmaydalı, Kamyar ile ilgili kitabenin sonradan buraya konulmuş olduğunu, namazgahın Kayıtbay tarafından 1465'te yaptırılmış olduğunu kaydeder[17]. Diğer yandan Kemaleddin Kamyar'ın, Sadeddin Köpek tarafından 1237-38 yılında katlettirildiği bilinmektedir..

Namazgah, Anadolu'da namazgah tiplerinin ender örneklerinden biridir. Kemer biçimindeki mihrap nişini Selçuklu taş işçiliğinin bir örneği olan içleri yıldız motifleri, örgüler lotus ve zincir şekilleri ile süslü dört bordür çevirir. Mihrap içi de alternatif dizilmiş iki renkli taştan yapılmıştır.

---

[17] Hüdavendigar Akmaydalı. Mihrablı ve Minberli Namazgahlarımız. Vakıflar Dergisi. Sayı.23. Sh. 125

Ali Baba türbesi, aynı adı taşıyan mezarlıkta bulunmaktadır. Kaba yontma taş ve moloz taştan inşa edilmiş olan türbe XIII. yüzyıla ait olup, sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla özelliğinden kısmen uzaklaşmıştır. Kare planlı türbe, üzeri geniş ve çok yüksek bir kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısı düz lentolu olup, duvarları sağır olarak yapılmıştır. Duvarların dört köşesi dışarıya doğru çıkıntılıdır. Bu durumda türbenin orjinalinin daha farklı biçimde olduğu sanılmaktadır. Türbenin çevresinde mezarlar ve bazı mimari kalıntılar bulunmaktadır. Türbede yatan zatın, Battal Gazi'nin oğlu Ali Bingazi olduğu kabul edilir.

Hasan Basri türbesi, Battalgazi ilçesinin Fırat Nehri kenarında aynı adı taşıyan köyünde iken, bulunduğu alanın Karakaya Baraj sularının altında kalması sebebiyle 1986'da ilçenin Kırklar tepesinde yaptırılan türbeye nakledilir[18]. Tarihi eserleri görmek üzere il içi ve il dışından ziyaretçilerin akınına uğrayan yörenin en çok ilgi gören yeri, Korucuk olarak da adlandırılan Hasan Basri türbesidir.

---

[18] Süleyman Uludağ ve Tahsin Görün İslam Ansiklopedisine yazmış olduğ makalede şunları kaydeder. Hasan Basri (642-728) Basralı meşhur tabii, alim ve zahid. Kur'an'a getirdiği serbest yorumları, hakimane sözleri, dünya ve ahrete bakış tarzıyla zahid ve sufilere örnek olan Hasan Basri, tasavvufi hayatın vücut bulmasını sağlayan ve ona manevi zemini hazırlayan takva sahibi tabilerden kabul edilir. Bir şiirinde şöyle der.

"Ölerek rahata kavuşan ölü değildir
Asıl ölü yaşayanların ölüsüdür
Ölü, umutsuzluğa düşmüş, gönlünü karartmış ve
Rabb'inden ümidini kesmiş olan kimsedir."

Vaktiyle Şeyh Hasan köyünün güneyinde, Fırat ırmağının karşı kıyısında Korucuk köyündeki bir türbede bulunan bir yatırdı[19]. Ancak Karakaya Barajı sular altında kaldığı için mezarı Battal Gazi (Eski Malatya) ilçesi yakınına taşınır. Bu konuyla ilgili yöre halkı tarafından, *"Şeyh Hasan köyünün kıble yönünde ve köyün hemen önünde akan Murat suyunun karşı kıyısında Korucuk köyü vardır. Bu zatın Bağdat'tan geldiğini ve sonunda da su ile tekrar Bağdat'a gideceğini çok önceleri çevre köylerdeki yaşlılar söylerlerdi. Bir süre sonra Murat suyu taştı. Köylüler yatır gidecek diye telaşlandılar ve çevre köylerden de para toplayarak önüne set yaptırdılar. Ne yazık ki şimdi Karakaya ve Atatürk Barajları yapımı nedeniyle bu yatır yine suyun altında kalacak ve söylendiği gibi de Bağdat'a gidecektir",* şeklinde bir söylenti anlatılır. Teslim Abdal'ın da bir şiirinde bu zatı övmüş olduğu nakledilir.

Hüseyin Şahin, Hasan Basri adı ve türbesi çevresinde oluşan kültürel değerler üzerine hazırlamış olduğu makalesinde, XVI. yüzyıla ait belgelerde türbenin bulunduğu köyün durumu hakkında bilgilere ulaşır[20]. Türbenin baraj gölünden önceki durumu hakkında ise şunlar nakledilir.

---

[19] Abdülkadir Kıyak, Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine bir Din Bilimi Araştırması, Doktora Tezi, Erciyes Üni., Kayseri, 2010

[20] Hüseyin Şahin. Malatya'da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma

“Ziyaret binasının bulunduğu yerin su kenarında olması sebebiyle zeminde oluşan kaymalardan dolayı 1943 yılında göçtüğünü (yıkıldığını) ve 1945 yılında tamir edildiğini, 1965’te binada çatlaklar oluştuğunu ve köylülerin çalışması ile betonarme olarak tekrar yapıldığını öğreniyoruz. Türbe binası bu durumuyla 1986 yılı sonlarına kadar ayakta kalmış, sonra baraj gölü sularına gömülmüştür.”

Türbenin hemen güney tarafında bulunan taştan yapılmış mezarların yanı sıra, doğu tarafındaki kabirlerin ise Hasan Basri’nin dervişleri oldukları rivayet edilen Karasolak ve Ağsolak’a ait olduğu; hemen yakınındaki üç mezardan birinde Hasan Basri’nin eşinin, diğer iki küçük mezarda ise çocuklarının yattığı anlatılır. Bir rivayete göre Ağsolak ve Karasolak’ın Hasan Basri’nin vefatından sonra oraya geldikleri, diğer bir söylentiye göre de arkadaşları olduğu ifade edilmektedir. Bu kabirler bugün su altında kalmıştır.

Hüseyin Şahin, Celal Yalvaç’ın konuyla ilgili çalışmasından hareketle, Hasan Basri’nin tarihi kimliği hakkında bazı ipuçlara ulaşıldığını kaydeder. Malatya’da emirlik yapmış Melik Sunullah bin Melik Nasrullah’ın aile şeceresinden hareketle, türbede yatan kişinin, bir ara Malatya’da müstakil emirlik yapmış olan Şeyh Hasan Bey olduğu ileri sürülür. Şeyh Hasan Bey, 1318’de vefat etmiş olan Melik Sunullah’ın oğlu olup, Malatya Emirliği’nde de bulunmuş bir zattır. Torunu Nefise Hatun’un Eski Malatya’nın Meydanbaşı’ndaki türbesi halen durmaktadır. Emir Ömer’in akrabasıdır. Harbendelü Türkmen Aşireti’ne

mensuptur. Sonraki kayıtlarda (Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri-1560) Korucuk Köyü bu aile mensuplarına verilmiş bir timar olarak gözükmekte, bazı mensupları da vergiden muaf tutulmuş bulunmaktadır. Bu aile arasında çıkan ihtilaflar, ailenin bölünmesine sebep olmuş, ailenin bir kısmı Arapkir'e, bir kısmı Tokat'a nakil ve yerleşmek durumunda kalmıştır. Korucuk Köyü halkı tarafından anlatılan, yakında bir köyle olan kavgadan sonra Tokat'a giden köy halkından sadece Hasan Basri'nin köyde kaldığı ve burada vefat etmiş olduğudur. Tahrir Defteri'ndeki kayıtta geçen Korucuk'un Harbendelu Türkmenleri'nden olduğu, arazilerin Şeyh Nasır'ın kardeşi Mehmet'in tımarı olarak yazıldığı görülür. Kayıtta tüm vergilerden muaf tutulan dört kişiden söz edilir ve adları verilir; bunların bazısının atalarının da eskiden beri divani ve örfi vergilerden muaf oldukları belirtilmiştir. Kayıtta adı geçen iki "Hasan" ismi vardır; bunlardan Hamza'nın kardeşi Hasan'ın kaydın tutulduğu 1560 tarihinde hayatta olduğu anlaşılırken, Yusuf'un babası Derviş Hasan'ın ise hayatta olmadığı görülmektedir. Şahin makalesinde, "..bunların atalarının vergiden muaf tutulmuş olması durumu da dikkate alındığında, muhtemelen türbede kabri bulunan zat, bu "Derviş Hasan" olmalıdır" der.

Türbeye gelen ziyaretçilere hizmet vermek, türbenin temizlik ve bakımını yapmak üzere, eskiden dört hane arasında "hafta sırası" olarak adlandırılan bir düzenlemeyle görev yürütülürken, yeni yerine taşındıktan sonra türbenin temizlik ve çevre bakımı ilçe belediyesince gerçekleştirilmektedir. Türbe'nin yeni yerinde gözlemlenen bir diğer durum ise, önceki yerinde dilek taşına taş

yapıştırma, bez bağlama, şamdanda mum yakma, cöherlik[21] gibi pratik ve uygulamaların burada tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Yine, çöven (Asa) etrafında oluşturulan söylence ve uygulama unutulmuştur. Yağmur duası ritüelindeki çövenin suya sokulması, suyun etrafa serpilmesi pratiği de terkedilmiştir.

Bu ziyaret genellikle cuma akşamı ve pazar günleri daha çok akıl hastaları ve felçli hastalar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu hastalar çoğunlukla Cuma akşamı ziyarete getirilir ve burada bir geceliğine yatırılır. Bunun dışında çeşitli konulardaki dilekler için, orada yatan ermişin hürmetine "Allah'ın dileklerini kabul etmesi" düşüncesiyle gidilir. Ziyarete gelen kişiler burada dua etmekte, mezarı öpmekte ve türbenin etrafında yedi defa döndükten sonra oturup dilek ve niyazda bulunmaktadırlar. Ziyarete gelen kişiler türbe içinde mum yakmakta ve kabrin üzerine para bırakmaktadırlar. Burada çoğunlukla adanan koyun, keçi ve horoz kesilmekte ve pişirilerek ikram edilmektedir.

Sitti Zeynep Kümbeti eski Malatya'da Karahan mahallesinde yer alır. Türbe kesme taşla inşa edilmiş sekizgen planlı, piramidal külâhlı, mumyalık örtüsü beşik tonozludur. Kitabesi bulunmayan eserin 13. yüzyıla tarihlendiği görülür. 1965 yılında restore edilen eserin 2005 yılı içerisinde de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden bakımı ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

---

[21] Ziyaret toprağının konulduğu yer

Kanlı Türbe Meydanbaşı mahallesinde mezarlık içinde yer alır. Kare planlı olup baldaken tarzındaki türbenin beşik tonozlu mumyalığında düzgün kesme taş, ayaklarda bir kesme taş, üç sıra tuğla, kemer ve kubbesinde ise sadece tuğla kullanılmıştır. Bugün restorasyonu ile birlikte çevre düzenlemesi de yapılmış olan türbenin kitabesi mevcut değildir. Bununla birlikte, XII. yüzyıl sonları ile XIII. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu tahmin edilen eser, tipik bir Selçuklu kümbeti biçimindedir. Zemin katında kıble duvarı üzerinde boya ile sıva üzerine yazılmış kitabesi okunamayacak kadar bozulmuştur. Asıl mezar zemin katta olup kime ait olduğu hakkında bilgi yoktur. Halk arasında, kümbette kullanılan "kanlı" kelimesinin, yapılış amacından ayrı olarak Osmanlı döneminde suçluları idam etmekte kullanılan bir sehpa olarak kullanılmasından ileri geldiği söylenmektedir[22].

Kırkkardeşler Şehitliği, XIII. yüzyılda Selçuklular döneminde şehit olan 40 kişiye ait eski bir mezarlıktır. Etrafı belediye tarafından beton duvarla çevrilerek korunmaya alınmış olan mezarlıkta yazı stili ve yapılış tarzıyla Selçuklu dönemini yansıtan çok sayıda mezar taşı yer alır. Bu şehitlerin aynı yerde, şehri Bizanslılara karşı savunurken şehit düştüklerine inanılır.

[22] ARSLAN Önder, a.g.t

14. Asır

Karacaköy Camii adı ile de anılan **Melik Sunullah Camiine,** halk arasında Vaiz Baba-Vaiz Ocağı da denilmektedir. A.Gabriel'in Adile Camii adını verdiği bu eseri "Koca Vaiz ve türbesi" diye adlandıranlar da vardır. Minare üzerindeki Memluk kitabesi 1394 tarihlidir. Sultan Melikül-Zahir Berkuk zamanında Abdullah Hüsnü oğlu Çerkes tarafından yaptırılmıştır. 1986 yılında, Malatya'da bulunan bir dernek tarafından mescit kısmı yeniden tamir edilmiştir. Mescit içerisinde üç adet yatır bulunmaktadır. Soldaki sanduka üzerinde 'Battal Gazi'nin eşi Evlad-ı Resulden Hüseyin Gazi'nin kardeşi Hasan Gazi'nin kızı Zeynep Banu Y.H.C 225', ortadaki sandukada Tevabili Gazi Y.H.C 215', soldaki sandukada ise, 'Evlad-ı Resulden Koca Vaiz Baba M. Sunullah M. 1580' yazıları bulunmaktadır. Burası çeşitli hastalıklara şifa arayan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir.

15. Asır

Nefise Hatun türbesi, Kanlı Kümbet'in güneyinde olup baldaken tarzında, kubbeli ve kare planlı olarak inşa edilmiştir. Toprak seviyesindeki iki sıra düzgün kesme taş dışında kaplama taşları sökülmüştür. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan türbe 15.yüzyılda Kadı Abdurrahman tarafından yaptırılmıştır. Onarımı yapılan

türbe ziyarete açıktır. Türbede peygamber sülalesinden olduğu rivayet edilen Emir Sührap Beyin kızı Hacı Nefise Hatun'un mezarı vardır[23].

16. Asır

1530'da Malatya Kazası'nda beş cami, 23 mescid, dört medrese, 17 zaviye, dört türbe, iki mezar, bir kilise, şahsın yaptırdığı üç çeşme ile şehir merkezinde sayısı tespit edilemeyen çeşmeler, 34 evlatlık vakıf bulunmaktadır[24]. 1560'da ise Malatya Kazası evkafının azaldığı görülür. Bu yıllarda beş cami, 24 mescit, dört medrese, 16 zaviye, üç mezar, 22 evlatlık vakfın kayıtları mevcuttur. Bu vakıflar dışında, *"Mekke-i Muazzama Vakfı",* Sivas'ta *"Darüş-şifa Medresesi Vakfı"* ile *"Pervane Bey Medresesi Vakfı"* Malatya ve civarından muhtelif gelirler almaktadırlar. Evlatlık vakıflar dışında, kazada bulunan diğer vakıf1arın geliri, genel toplam içinde 1530'da % 60, 1560'da ise % 80'lik bir oran teşkil etmektedir. İki tahrir arasında % 34'lük bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 1530'da vakıf gelirleri içinde en büyük pay, evlatlık vakıflar ve zaviye vakıflarına aittir. 1560'da % 33.4'lük bir oranla en büyük pay medrese gelirlerine aittir. 1530'da vakıf kayıtlarına rastlanan

[23] ARSLAN Önder, a.g.t

[24] Göğebakan G. a.g.m

çeşmelerin 1560'da kaydına rastlanmaz. 1530'da çeşmelerin bakım ve tamirine sarf olunan nefs-i Malatya'daki *"mahsul-i han"* geliri, 1560'da çeşmelerin merammatı vaki' olduktan sonra miri canibine zapt olunmuştur. 1530'da kaydı bulunan kilise vakfının da, 1560'da isminden bahsedilmez. 1530 evkafında yer alıp, 1560'da görülmeyen bazı cami, zaviye, mescid ve türbenin ve adı geçen kilisenin harap durumda olmalarından dolayı gelirlerinin kesildiği ve bu gelirlerin muhtemelen başka vakıflara devr olunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı kayıtlar da bunu teyid etmektedir**.** Şehrin iç kalesinde bulunan ve Memluklu emin Cemaleddin Hızır Mezamir'in oğlu Paşa Mehmed'in yaptırmış olduğu *"Darüssaade Camii",* XVI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu caminin vakıfnamesi ve temessükatı Mercidabık muharebesinde Halep civarında kaybolmuşsa da eskiden beri vakfiyesine uygun olarak tasarruf oluna geldiği şahitler dinlenerek sabit olduğundan yeni tahrire de vakıf olarak yazılmıştır. Direkli Mescid adıyla da bilinen *"Çarşu Camii Vakfı"* ile Pulluca Mahallesinde bulunan ve XVI. yüzyıl yapılarından olan *"Pulluca Camii"* ne dair vakıf, Malatya' da bulunan diğer cami vakıflarıdır.

Ak Minare Camii, şehir surlarının dışında batı tarafta, Derme suyu kenarında, tek kubbeli, tek minareli, silme taştan yapılmış küçük bir Osmanlı camisidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim zamanında, Zaim Yusuf oğlu Himmet Bey tarafından yaptırılmıştır. İnşa kitabesi 1573-1574 tarihini taşır. Uzun müddet ibadete kapalı kalan caminin süslü olan mihrap tablasının taşlarının yarısı 1950'den önce sökülerek müze olarak kullanılan Ulu

Cami’ye götürülmüş, daha sonra toplanılan diğer eserler gibi kaybolmuştur. Geriye kalan kısmı da caminin içi sıvanırken kapatılmıştır. Cami kare kesitli, tek kubbeli, kubbe kısmı sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Tipik bir Osmanlı yapısı olan bu caminin, diğer tarihi eserlerdeki gibi taş oyma sanatı olan mihrabı ve bazı kısımları tahrip edilmiştir. Mevcut olan minare, yeni baştan sökülerek yapılmıştır. Camiye ait kuzey yönündeki ek bina yıkılmıştır. Düzgün kesme taştan yapılı bu cami ve minaresi 1974 yılında restore edilmiştir.

Toptaş Camii, şehir surları dışında Toptaş Mahallesi’nde yer alır. Camiye ait olduğu sanılan iki kitabe bulunmaktadır. Caminin 1588 yılında Malatya Miralayı Hüsrev Bey tarafından onartıldığını bildiren kitabesine göre caminin yapılış tarihinin daha eski olduğu muhakkaktır. 1827 tarihli kitabesinde ise Mütevelli İsmail Efendi ile Hacı Mustafa isimli kişilerin isimleri yer alır. Mahalle sakinlerinin birlikte sohbet ettiği bir mekan olma özelliğiyle, duvar kenarlarına aralıklarla dizili, yuvarlatılmış büyük taşların oturma yerleri olarak yapılmış olması, bu özelliğinin de camiye ve caminin bulunduğu mahalleye ismini vermesine vesile olur. Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesi esnasında ordunun başında Malatya'ya gelip Tohma suyu kenarında ordugah kurmuş olan Vezir Sinan Paşa, Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra bir süre Malatya'nın yönetimini de üstlenmiştir. Malatya'da bulunduğu sırada yaptırmış olduğu caminin vakfına, l560'da çok sayıda köy ve mezraa gelirinin vakfedilmiş olduğu, dikkati çeker.

Karahan Camii, aynı isimli mahallede yer alır. 1893 depreminde zarar gören yapı, 1900 yılında onarım görür. Dikdörtgen plan üzerine inşa edilen caminin son cemaat yeri tromplar üzerine oturan yuvarlak kubbe ile kapatılmıştır. Küçük olan avlusu revaklıdır. Ana mekana orijinalliğini koruyan portalden geçilir. Yapının değişik yerlerinde inşa tarihini ve geçirdiği onarımları gösteren dört ayrı kitabe asılıdır. Giriş kapısı üzerindeki 1583 tarihini taşıyan kitabeye göre caminin banisi, Abdullah oğlu Malatya Miralayı Hüsrev Beğ'dir. Diğer kitabelerin ise caminin onarımını anlatan ve diğer eserlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Karahan Camii içerisinde 1911 tarihli üzerinde ayetler yazılı olan bir adet de sancak bulunmaktadır. Yapı, 2011 haziranında restorasyon halinde idi.

Emir Ömer Mescit ve Türbesi, kalenin kuzey cephesinde, sur kapısı girişinde, içerisinde Emir Ömer Bey'e ait bir kabrin yer aldığı küçük bir mescittir. 1563 tarihinde kesme taş ile yapılan bu mescit, giriş kapısı işlemeciliği ile Osmanlı mimarisinin tipik bir örneğidir.

Miralay Şah Ali Bey Camii (Alacakapı Camii), Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı'nın karşısındadır. Minaresi sonradan yapılmıştır. Minare kapısının yukarısındaki kitabenin camiye ait olduğu söylenmektedir. 1592 tarihini taşıyan kitabesi sağlıklı okunamayacak kadar bozulmuştur. Kitabede Seyyid bin Ömer ve Şah Ali Seyyid bin Ebi Ahmed adları geçmektedir. Minare kaidesinin doğusuna yerleştirilmiş olan kitabenin ise 940'lı hicri seneye

ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitabenin 1530 ile 1542 yılları arasında konulduğu sanılmaktadır. 1998 yılında dernek tarafından betonarme ilaveler yapılarak tarihi dokusuna zarar verilmiş olan cami, orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Şehirde bulunan zaviye vakıflarından en önemlileri 1560'da İbrahim Ethem Hazretleri dervişlerinin kaldığı *"Kemahlu Baba Zaviyesi",* Memluklu dönemi başlarında yapıldığı tahmin edilen *"Kübra Zaviyesi",* 1418 tarihli vakfiyesi olup, Memluklar zamanında Malatya emiri olan Şahabettin Hızır'ın kızı Uluca Hatun adına yaptırılan *"Uluca Hatun Zaviyesi",* 1353 tarihli vakfiyesi olan ve Şeyh Evhadüddin Kirmani dervişlerinin de kaldığı *"Şeyh Taceddin Kasım Zaviyesi",* diğer adı Ahi Cüneyd olan Memluklu dönemi yapılarından *"Şeyh Taceddin İbrahim Zaviyesi",* Yavuz Sultan Selim tarafından mukarrername verilmek suretiyle vakfiyeti tasdik edilen *"Kuşlu Melik* Zaviyesi", vakfiyesi 1392 tarihli olan ve mezamir ailesinden Pervane Hatun adına yapılmış *"Pervane Hatun Zaviyesi"* dir[25].

XVI. yüzyılda Malatya'da vakfına gelir bağlanmış olan dört medrese bulunmaktadır. Bunlar Şahabiyye-i Kübra, Şahabiyye-i Suğra, Hangah ve Mücriyye medreseleridir.

Malatya Kazası'nda *"Yar Ali Dede Türbesi",* Sultan Hoşkadem, Çakmak ve Kayıtbay zamanından beri vakfiyeti devam eden *"Şeyh İvaz bin Veliüddin Türbesi"",* Şahabettin Hızır'ın torunu için yapılmış olan *"Argun Şah Hatun*

---

[25] Göğebakan G. a.g.m

Türbesi"' ile Muşar nahiyesinde bulunan *"Muşar Türbesi"* ne ait vakıf gelirleri 1530 tarihli evkaf defterine kaydedilmiştir. 1560 tahririnde bu türbelere ait vakıf geliri yazılmamıştır. 1530'da Malatya Sancağı'na bağlı Hısn-ı Mansur Kazası Zek(y) (bugünkü ismi İndere) köyünde bulunan 'Şeyh Abdurrahman Erzincani'nin mezarına, 1560'da ise *"Ferhad Bey Mezarı"* na vakıf geliri bağlandığı anlaşılmaktadır. 1530'da Malatya Kazası'nda bulunan türbe vakıflarından birisi de *"İskender Bey Vakfı"*dır. 1527-1530 arasında Malatya sancakbeyi olan İskender Bey, validesi ruhu için hukuka uygun olarak sahiplerinden satın aldığı mülkleri vakfetmiştir. 1560'da bu vakfın yanısıra ikinci türbe vakfı, Abdullah oğlu Musa Bey'e ait olup, adı geçen Musa kethüda sahiplerinden satın aldığı mülkleri kardeşi merhum Hasan Ağa'nın türbesinde günde bir cüz Kur'an okunması için vakf etmiştir.

17. Asır

Sütlü Minare, Meydanbaşı Caddesi üzerinde tek kubbeli ve minareli küçük bir Osmanlı camiinin büyük bir kısmı yıkıldıktan sonra ayakta kalan minaresidir. Beyazlığını koruyan temiz görünümlü taşlarla inşa edilmiş olması sebebi ile "sütlü" sıfatıyla anılır. Minarenin bir diğer özelliği, uzun yıllar dış etkenlere karşı dayanabilmesi için, mafsal tekniği uygulanmış; taşların birleştiği noktalara kurşun dökülerek yapılmış olmasıdır. Minare kitabesine göre 1808 yılında onarım görmüştür. Akminare Camii ile olan benzerliği

sebebi ile XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Ender Karagülle çalışmasında, Katip Çelebi'nin asrın ilk çeyreğinde uğramış olduğu şehir hakkındaki yazılarından şöyle bahseder[26]. "*Cihannüma'da şehir ile bağlar arasında 15 köy bulunduğunu kaydeden seyyah, daha o zamanda bile esas şehrin bağlara doğru kaymakta olduğunu vurgular. Seyyah terk edilmeye başlanan şehirde bir zamanların çok kuvvetli olan Malatya kalesinin de perişan halde ve yıkılmaya yüz tutmuş olduğunu tasvir eder. Fırat nehri üzerinde, yolcuların bir taraftan diğer tarafa geçmeleri için gemilerin, şişirilmiş tulumların ve bunları kullanan kişilerin olduğunu kaydeder. Pınarbaşı'ndan çıkarak surların dibine kadar gelen ve geçtiği yerlerde 15 kadar köyün bağ ve bahçelerini sulayan Dermesih suyundan övgü ile bahseder.*"

30 yıl sonra Evliya Çelebi, Malatya'da 32 mihrabın bulunduğunu kaydeder. Seyyah bunlardan 12'sinin cami olduğunu belirterek aralarında en meşhuru olarak Ulu Cami'yi gösterir. Mescidler içerisinde en eskileri olarak kale içinde Emir Ömer, Karahan, Saray, Kızlar, Hankah, Toptaş, Çermik, Alacakapı, Bostancı, Bektaş Ağa, Küçük Mahalle, Kürtler mescidlerini sayar. Tekkelerin en meşhurları arasında Aspozan Bağı içindeki Battal Gazi'nin dünyaya geldiği Seyit Battal Gazi Tekkesi'ni işaret ederek, buranın

---

[26] Ender Karagülle. Seyahatnamelerde Malatya, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üni., Niğde, 2007

Melik Ahmet Paşa tarafından tamir ettirildiğini yazar. Ayrıca, Malatya'da yedi adet kiliseden söz eden Evliya Çelebi bu kiliselerin en büyüğü olarak da Aspuzu batısındaki Der-Mesih kilisesini göstererek kilisenin bir dağ eteğinde olduğunu belirtir. Dağdan inen bir ırmağın kilisenin yanından geçtiğini yazan seyyah, etrafının Aspuzu bağları ile çevrili olduğunu kaydeder.

Evliya Çelebi eski Malatya'daki ziyaretgahlar hakkında şu bilgileri verir.

"Aspuzu yolu üzerinde ve sağ tarafta Karababa, sol tarafta Alibaba, Darağacı'nın batısında Seyit Kemahlı Sultan ziyaretgâhları vardır. Bunlar Harun-ür Reşid ile İstanbul muhasarasında bulunmuşlardır. Aspuzu Bağları içinde bulunan "Hane-i Seyit Battal Gazi-i Horasani" faydalı ve sade bir ev idi. Battal Gazi' nin ruhunun kudreti ile yedi-yüz yıldan beri buraya zerre kadar bir zarar gelmemiştir. Bu hanedana muhabbeti olan Melik Ahmet Paşa, tekkeyi dört tarafından genişleterek yeniden bir büyük kubbe inşa ettirmiş, içine parmaklıklarla çevrili çeşitli yüksek yerler yaptırmış, ziyarete gelenler için mutbaklar inşa ettirerek yüzlerce bakır kap vakfetmiş türbedarına teslim ettiği tekkenin çalışma kontrolunu şehir halkına bırakarak sicile kaydettirmiştir. Halen tekke ve ziyaretgâh olarak meşhurdur. Fukarası eksik değildir. İmardan sonra da birkaç defa uğrayıp ziyaret ettik. Sanki henüz mimar elinden çıkmış bir dua yeri idi. Bütün şehir halkı yağmur duası için buradan toplanırlar. Duaların kabul olunduğu

eski bir ibadet yeridir. Bu makam-ı şerifin (ziyaretin) batısında Seyyit Ahmet Durani, Kırklar Makamı, Hazreti Şeyh Şafii ziyaretgâhları vardır.”

18. Asır

Osmanlı Devleti'nin almış olduğu birçok tedbire rağmen Malatya'da da eşkıyalık hareketlerinin başında aşiretler, leventler, yeniçeriler ve idareciler gelir[27]. Valide Sultan haslarından olarak Malatya Sancağı, XVIII. yüzyılın başlarında Rışvan Aşiretinin tasarrufuna verilmiştir[28]. Adana Beylerbeyi olan Rışvanzadelerden birisi 1714-1720 seneleri arasında aynı zamanda Malatya Sancağı Mutasarrıfıdır.

---

[27] Mehmet Karagöz. XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri

[28] Rişvanlar, Oğuz boyundan Çiğil ve Çepni Türkmenleridir. 1706 yılında Rişvan Aşireti’nden bazı haneler Torunluk iddiasından dolayı Rakka’ya sürülmüşlerdir. Torunluk, Türklerde hükümdar aileden gelen topluluklara verilen bir addır. Torun kökenliler Türk aşiretleri içerisinde üst konumda bulunduklarından imtiyaz sahibidirler. 1734’te Maraş Beylerbeyi Rişvanlılardan Rişvanzade Süleyman Paşa’dır. 16. yüzyılda Malatya ve Maraş arasındaki bölgede hayatlarını sürdüren Rişvan Aşireti’ne bağlı cemaat sayısı 15 iken, daha sonraki yüzyıllarda bu sayı daha da artmıştır. Günümüzde de bu aşiret mensuplarının sayısı hayli kabarıktır. Suriye (Rakka, Halep), Şanlıurfa (Birecik, Siverek), Kilis, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Mardin, Malatya, Ankara, Kırşehir, Çorum, Tokat, Kastamonu (Tosya), Kahramanmaraş, Adıyaman, Sivas, Yozgat, Elazığ, Konya, Kırşehir ve Ankara illerinin sınırları içinde, daha çok kırsal kesimde yerleşik hayat yaşamaktadırlar.

Rışvanzade Mehmet'in 1715 senesinde daha önceden beri Malatya Sancağına mutasarrıf olduğu, ancak adamları şekavette bulunduğu için sancağın yarısının tasarrufundan alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Tekrar müracaat etmesi üzerine Mart 1716 tarihinden itibaren senede 7800 kuruş ödemek şartıyla ömür boyu malikane olarak verilmiştir. Ancak bütün Anadolu'da olduğu gibi Malatya Mutasarrıfı da, ikinci vazifesine gitmeyerek yerine oğlu Ömer'i Mütesellim tayin etmiştir. Ayrıca Malatya'nın 'has' arazi olmasından dolayı da Mütesellimler aynı zamanda Voyvodalık görevini yürütmektedirler[29]. 1701 yılında Malatya sancağında Gerger ve Kahta kazalarına tabi yirmi altı köye yerleştirilen Zorkanlı Aşireti mensuplarının yerleşik halka zulmetmeleri ve eşkıyalık yapmaları üzerine Rakka'ya sürülmüşlerdir[30]. Yine aynı yıllarda Cihanbeyli

---

[29] Voyvoda, reis, subaşı, ağa gibi bir tabir olup, Osmanlılarda XVII. yüzyılda kullanılan terim, tahsil memuru anlamına gelmektedir. XVII asırda Voyvoda, bir şehir ya da küçük bir eyalete ait bir sultanın bir baş vezirin, bir kaptanpaşanın ya da devletin yüksek rütbeli görevlilerinin hassı olan yerlere tayin edilirlerdi.

[30] 1516 yılında Suriye'nin Yavuz Sultan Selim tarafından fethinden sonra yapılan vilayet taksiminde Suriye'nin kuzey bölgeleri Halep Eyaleti'ne bağlanmıştı. Rakka Eyaleti ise 1594 yılında merkezi Urfa olmak üzere Halep Eyaleti'nden ayrılarak kuruldu. Eyalete Urfa, Ruha ya da El-Cezire adları da verildi. Eyalet Türkiye'nin Urfa, Suriye'nin Rakka, Haseke ve Irak'ın Ramadi bölgelerini kapsıyordu. Dokuz sancak olarak teşkilatlandırılan eyalet 1864'te Teşkil-i Vilâyet Nizamnâmesi ile yeni vilayet sistemine geçildiğinde Rakka Eyaleti de aynı topraklarla Halep Vilayeti'ne dönüştürülmüştür.

Aşiretine bağlı Keliçorlu topluluklarının Malatya Sancağı bölgesinde atlı gruplar halinde gezdikleri, yol kesip eşkıyalık yaptıkları ve yerleşik halka zulmettiklerinden dolayı Rakka'ya sürülmelerine emir çıkarılmıştır. 1703 yılında Kilis civarında yaşayan Girizi Aşireti Malatya'da iskan edilmiştir. Bu aşiretin eşkıyalık faaliyetlerine devam etmeleri ile bu defa da Malatya'da asayişsizliğe ve huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Bunun üzerine aşiret tekrar Kilis'e gönderilmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yıllarında Malatya civarında yaşayan Mürdlü, Lapovalı, Yarçeganlı ve Divanlı topluluklarının da eşkıyalık hareketlerinde bulundukları görülür. Yalnız bu aşiretlerin meydana getirdiği huzursuzlukları önlemek için devlet bu aşiretleri Rakka'ya sürmek için ferman yayınlamıştır. III. Ahmet'in tahta geçmesinden sonra alınan yeni tedbirlerle, ülkede dirlik ve düzenin temin edilmesinde bazı başarılar sağlanmışsa da eşkıyalıkların önü alınamaz. Nitekim, 1714-1720 tarihli Malatya Şeriyye Sicilindeki belgeler, aşiretlerin, levendatın ve yeniçerilerin eşkıyalık hadiselerinin devam ettiğini göstermektedir. 1717 Martının başlarındaki bir belgede, malikane olarak Rakka Eyaletine Mutasarrıf olan Vezir Ali Paşa'ya, Maraş, Halep, Humus, Adana, Diyarbakır civarında yaşayan Arap, Türk ve Kürt aşiretlerinin şakilik yaptıkları, yol kestikleri, adam öldürdükleri belirtilmiş ve Mutasarrıf Ali Paşa'dan, o bölgelerde Araban ve Ekrad ve Türkman eşkıyanın ortadan kaldırılması istenmiştir. 1718 yılı Nisan ayının başında sicile kaydedilen bir belgede de Erzurum'dan Malatya'ya kervanıyla gelen tüccar, Malatya kazasına bağlı

Çermik köyü yakınında Derviş Değirmeni denilen yerde eşkıyanın kendilerine saldırdığını ve bir adamlarını öldürdüğünü ve "bir kise akçe ve dört re's at yüz kuruşluk eşyalarını aldıktan sonra Morhamam garbına geldikten sonra dahi üzerimize" tekrar hücum ettiklerini şikayet etmiştir. Yine 1719 yılı Temmuz ayının ortasında, Diyarbakır Beylerbeyi Osman Paşa'nın Kapu Kethüdasının Çuhadarı (hizmetçi, kapıcı) Yusuf Malatya'ya gelirken Hasançelebi ve Hasbetrik arasında Ardıçlıdere denilen yerde, bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulundukları anlaşılan Koyunuşakları ile Karaçorlu taifesinden bazıları önüne inüb soyub kendüyü dahi katı eyledikleri" bunun üzerine Malatya Sancağı Mütesellim ve Voyvodalığı yapan kişiden "fesad ve şekavet iden bişelere her bir mahalde bulunurlar ise 'ala eyy-i hal ile ahz ve bila aher cezaları tertib" edilmesi hakkında emir gönderilmiştir". Ayrıca mesele ile alakalı olarak Adana Beylerbeyi olup aynı zamanda Malatya Sancağı Mutasarrıfına ferman gönderilmiştir. Bunun üzerine Adana Beylerbeyi, oğlu Ömer'i eşkıyaları yakalamak üzere "Mübaşir" tayin etmiştir. Mübaşir tayin edilen Ömer de eşkıyalar üzerine yürümüş, "Karaçorlu Bekir ve karındaşı Kör Mehmed ve Can Kalender ve Nebioğlu Hüseyin ve İbrahim oğlu Ali oğlu Murtaza tam dokuz nefer"i sağ olarak ele geçirmişler ve Karaçorlu'dan iki kişi ile Koyunoğullarından bir kişi de öldürülmüş, diğer bir kısım eşkıya da Munzur Dağına kaçmışlardır. Sicile kaydedilen bir sonraki belgede de eşkıyalardan yakalananların cezalarının verilmesi maksadıyla Adana'ya gönderilmesi için Mübaşir Ömer'e buyruldu gönderilmiş olduğu anlaşılıyor.

Aspuzu denilen yerde eşkıyalık hareketlerinin olduğu şüphesizdir. Belgelerden Malatya'da 1714-1720 yılları arasında Karaçorlu ve Koyunoğulları topluluklarının yaptıkları eşkıyalık, yol kesme ve adam öldürme hareketlerinin geniş boyutlu hadiseler olduğu söylenebilir. Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenebilmesi için alınan tedbirler XVIII. yüzyıl boyunca devam edecektir. Fakat aşiretlerin eşkıyalık hareketlerinin önü alınamayacaktır. Eşkıyalık ve yol kesme hadiseleri sadece bölge halkı üzerine değildir. Bir yabancı elçinin de bu tip bir hadiseye maruz kaldığı görülür. Hindistan elçisi olduğu anlaşılan Niyazi Han adındaki zat, Mart 1716 tarihinde İstanbul'dan ülkesine dönerken Malatya'nın İzollu bölgesinde eşkıyaların saldırısına uğrar ve eşyaları gasp edilir. Osmanlı Devleti yetkililerinin aldığı tedbirlere rağmen böyle bir vakanın olmuş olması, bu yıllarda eşkıyalık hareketlerinin büyük boyutlara ulaştığının işaretidir. 1714-1720 yılları arasında Malatya'da eşkıyalık yapan toplulukların, Keli-Çorlu, Koyunuşakları ve İzollu aşiretleri olduğu tespit edilmektedir. Yine aynı dönemde Malatya'da eşkıyalık yapan bir başka topluluk Levendattır. 3 Nisan 1718 tarihli bir belgede, Maraş Eyaletindeki Levendatın sefere gitmedikleri ve "Kapusuz bacasuz gezüb" halka zulmettikleri belirtilerek Eyaletteki Vali, sancaklardaki Mütesellim ve diğer ehl-i örf idareciler tarafından Levendatın eşkıyalıklarının önlenmesi emredilmiştir. Bu belgenin devamında da bölgedeki levendat eşkıyalıklarını önlemek için Akşehir Sancağı Mutasarrıfı İbrahim'in görevlendirildiği belirtilmiştir. Maraş Valisi Vezir Ahmet Paşa'ya yazılan 24 Nisan 1720 tarihli bir fermanda, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin önemli bir iskan sahası

olan Rakka'ya gönderilen aşiretler için bölgenin "Makarr ve güzergahlar olduğundan" aşiretlerin kolayca zabtedilebilmeleri maksadıyla emniyet altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Fakat, civarda bulunan eyaletlerin ve sancakların kapı halkı olan levendatın, bölük bölük etrafta gezdikleri ve buralarda yaşayan halka zulmettikleri belirtilmiştir. Yine belgede, "Re'aya fukarasının bugün hücum-ı umuma takat getiremediklerinden perakende ve perişan oldukları" ve bölgedeki halkın bir kısmının dağlara kaçtığı bir kısmının da "Konargöçer Ekrad ve Türkman zirine girüb kadimi yerlerini ve yurtlarını terk itmeleri" dolayısıyla eyalette bulunan "Vadi ve sahranın şenliksiz" kaldığı belirtilmiştir. Yine aynı belgede, Maraş Eyaletindeki tımar ve zeamet köylerinin harap olmaları dolayısıyla devletin zarara uğradığı, buralarda yaşayan halkın devlete vergilerini veremedikleri gibi vaktinde seferlere katılamadıkları da belirtilerek levendat eşkiyalıklarına karşı tedbirler alınması istenmiştir. Malatya Sancağında eşkıyalık yapan bir topluluk da Yeniçerilerdir. 1718 senesi Şubat ayı sonlarında Malatya Kadısına gönderilen bir fermanda, "Yeniçeri ta'ifesinin evza' ve etvarları nehç-i şer'-i kadimden hariç" olduğu belirtilerek sarhoş olarak sokaklara çıkan Yeniçerilerin halka zulmettikleri ve esnafın "Dükkanlarını açıp oturmaya kudretleri kalmayub ve evlerine varub hilaf-ı şer'-i şerifçe türlü teklifat" ile huzursuzluklara sebep oldukları ve Ocak Çavuşlarını dinlemedikleri, gruplar teşkil ederek halktan zorla senet aldıkları, suçluların yakalanıp hapsedilmeleri ve gereken cezaların verilmesi için Yeniçeri Ağası Abdullah Paşa'nın göndereceği buyrulduya göre hareket edilmesi istenmiştir. Bu belgenin arkasından sicile

kaydedilen buyrulduda ise, Malatya'da fesat ve şekavet üzere olan "Lamikoğlu Ali ve el-Hac Ahmed ve Sarı Ali oğlu Hüseyin ve Abazalıoğlu Uveys ve Seydi Gazi Beşe" adındaki şakilerin kaçmalarına müsaade edilmeden yakalanarak cezalarının verilmesi istenmiştir. Ayrıca, Yeniçeri olmadıkları halde Yeniçerilik iddiasında bulunarak asayişi bozanlar da bulunmaktadır.

Bu asırda Osmanlı Devleti'nde idarecilerin kanunsuz davranışları ve halka zulmetmeleri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bununla birlikte bir belgede, Mütesellimin zulmetmeye devam etmesi halinde, halk ve zabitlerin Mütesellime karşı birlikte hareket etmeye "Nezr" etmeleri dikkate değerdir. Halkın zabit diye bilinen mütesellimden gayri diğer Ehl-i örf idarecilerle birlikte hareket etmeleri kararı da önemlidir. Burada, kanunsuz davranışlar karşısında bazı idarecilerin halkla beraber hareket etmesi, ender rastlanan bir durumdur.

Ahmed Duran mescit ve türbesi**,** şehir surları dışında namazgahın batısında yer almaktadır. Tek kubbeli bir mescit iken 1960 yılında gördüğü tamir esnasında kubbesi yıkılarak kubbesiz hale getirilmiştir. İçerisinde Battal Gazi'nin gaza arkadaşlarından Ahmed Duran'ın mezarı olduğu söylenir. Kitabesi 1794 tarihini taşımaktadır ve hayrat sahibi Diyarbakır valisi ve Maden-i Hümayun Emini Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Muhammed Sabit Bey olarak geçmektedir.

19. Asır

XIX. yüzyılın başlarında, Malatya şehri büyük ölçüde harap bir durumda olup yılın hemen hemen dörtte üçünü bağlarda geçiren halk büsbütün bu yörelere yerleşme eğilimindedir. 1835'lerde bölgeden geçen Charles Texier kervansarayların ıssız, evlerin perişan olduğunu belirttikten sonra, Malatya'nın pek yakında kent olmaktan çıkacağını anlatmaktadır. H. Von Moltke, 1838 yılı Mart ayında Malatya'yı (Battalgazi) ziyaretinde, burayı "5000 kadar kerpiç evin bulunduğu büyük bir şehir", olarak tasvir eder. Aynı yılın Ağustos ayında tekrar şehre geldiğinde ise şehrin adeta bir kışlaya döndüğünü, 12.000 kadar olan yerli nüfusun ise Aspuzu'ya (bugünkü Malatya) yerleştiğini ifade eder. O yıl, Doğu Anadolu'daki Osmanlı orduları komutanı Hafız Paşa, karargahını Harput-Mezraa'dan Malatya'ya taşıyınca, şehir tamamen terk sürecine girer. Askerlerini barındıracak ev bulamayan Hafız Paşa, halkın bağlara giderken boş bıraktığı evlere el koyar. Ordu, 1838–1839 kışını Malatya'da geçirince, şehir halkı, bağlara sığınmak zorunda kalır. Böylece Aspuzu yöresi Yeni Malatya olarak gelişmeye başlar. Ordu, Nizip Savaşı için Eski Malatya'dan ayrıldıktan sonra, halk yıkıntıya dönüşmüş olan evlerine dönmez[31]. Mayıs, 1839'da Malatya'dan geçen İngiliz gezgin

[31] Osmanlı ordusunun büyük bölümü Hafız Paşa komutasında Nizip'e gelip konakladı. (3 Mayıs 1839) Osmanlı ordusunda başta Moltke olmak üzere Prusyalı subaylar da vardı. Osmanlı ve Mısır orduları sayıca da birbirlerine yakındı. Osmanlı ordusu 30 bin

W.F.Ainsworth, askerlerin ayrıldığı kentte, yarı yıkık 500 kadar ev bulunduğunu yazmaktadır[32]. 1853'te Malatya'dan geçen J. Brant, kentin sürekli eşkıya saldırılarına uğradığını, sık sık baş gösteren salgın hastalıklardan da büyük zarar gördüğünü belirtmektedir. 1889 ve 1890'da çok sayıda dükkanın yanmasına sebep olan iki büyük yangın geçiren Malatya, 1893'te vuku bulan depremden de etkilenir[33]. Bu felakette 1300 kişi ölmüş, 1200 ev, dört cami ve çok sayıda dükkan yıkılmış, ertesi yıl yerlerine yenileri yaptırılmıştır. Aynı yıl vuku bulan kolera salgınında da 896 kişinin öldüğü tesbit edilmiştir. Hasan Yılmaz çalışmasında, 1895'te Malatya'daki Ermeni hareketi hakkında şu bilgileri verir.[34] Malatya'da meydana gelen hadiseler, ülke genelinde

---

yaya, 5 bin Süvari ve 3 bin topçudan oluşurken, İbrahim Paşanın ordusu yaklaşık 40 bin kişi kadardı. Her iki orduda da 160'ar kadar top vardı. Prusyalı subaylar, Osmanlı ordusunun Mısır ordusunu yenebileceğini ileri sürerek, savaşa girilmesini önerdilerse de ulema Cuma günü savaş yapılamayacağını söyler. Bu arada Mısır ordusu, Osmanlı ordusunu kanatlardan kuşatacak biçimde düzen alır. Moltke, Hafız Paşa'ya Birecik'e çekilip kuşatmadan kurtulmasını önerirse de Hafız Paşa bunu bir onur meselesi yapıp bulunduğu yerden ayrılmaz. Bütün fırsatların kaçmasından sonra Mısır ordusu saldırıya geçer. (29 Haziran 1839) Dört saat içinde Osmanlı ordusu bozguna uğratılır. Savaş alanında binlerce ölü, on binlerce tutsak ve 160 top bırakılır. II. Mahmut bu felaket haberini alamadan ölmüştür.

[32] "..The modern town of Malatiyeh contains about 500 houses, of which every other one is a ruin, and.." William Ainsworth. Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia Sh.255

[33] Göğebakan Göknur, Malatya, TDV İslam Ansiklopedisi

[34] Hasan Yılmaz. Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları (1890–1895). Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üni. 2007

Ermeniler tarafından planlanan bir isyan hareketinin parçasıdır. Hüsranla neticelenen bu isyan sırasında, devlet olayların önüne geçebilmek için yoğun gayret sarfeder. Ancak olaylar kontrol altına alınıncaya kadar geçen süreçte, Ermeniler ile birlikte Müslüman halk da zarar görür.

Cuinet, 1892'de Malatya Sancağı'nda Müslümanlar'ın toplam 11 medresesinde 300 öğrencinin olmasına karşılık Gregoryen Ermenilerin yedi lisesinde 700 öğrencinin bulunduğunu yazmaktadır[35]. Müslümanlar'ın toplam altı iptidaiyesinde ise 430 öğrenci okumaktadır. Ona göre Ermeni Gregoryenler'in yedi, Ermeni Protestanlar'ın da bir lise ve bir ortaokulu vardı. Ermeni Katolikler'in ilkokul sayısı iki idi. Bu dönemde, Malatya Sancağı'nda, Latin misyonerlerin ders verdiği üç okulda toplam 80 öğrenci bulunmakta idi.

20. Asır

Mark Sykes asrın başındaki yolculuğunu kaleme almış olduğu eserinde, modern Malatya'nın kerpiç evlerden ibaret olduğunu, pazar yerlerinin hayatın gerekleri için kolaylıklar sağladığını, fakat şehrin dikkati çeken hiçbir yönü bulunmadığını, ilgi çekici yapıların ise eski Malatya'da

[35] "..Les divers details relatifs a' ces ecoles ont ete donnes plus haut, dans le chapitre special concernant l'ensemble du vilayet.." Vital Cuinet. La Turquıe D'Asie Geographie Administrative. Sh.371.

bulunduğunu kaydeder[36].1907 Mamuret ül-Aziz Vilayet Salnâmesi, Malatya Kazası'nda 50 cami, 40 mescit, bir medrese, bir rüştiye, bir hükümet konağı, bir postane, bir hastane, bir hapishane, beş hamam, 25 değirmen ile toplam 2.000 dükkân bulunduğunu kaydeder. Artık birkaç harap olmuş cami dışında adeta toprağa karışarak gözden kaybolan eski şehre Gertrude Bell 1909'da uğrar. Dikkatini sadece Ulu Cami çekmiştir[37].

Cumhuriyet döneminde Malatya'nın il olmasından sonra bugünkü Battalgazi, Eskimalatya adı ile 1928 yılında belediye, 1932 yılında nahiye olur. 1987 yılında ise 'Battalgazi' adını alarak ilçeye dönüşür[38].

Ve Diğerleri

İl merkezine sekiz km. mesafede yer alan ve Muhtarlık durumunda bulunan Yukarı Banazı, 1956'da

---

[36]".. The mosques are ornamented with minarets of wood; the konak is poor, and the market place a sink.." Sh. 117. Mark Sykes. Dar ül İslam. 1904

[37] "..The whole town has disappeared except for a few ruined mosques. The Ulu Jami very fine work of the best later period. It stands round a court something on the Samarra plan but small.." Gertrude Bell. Diary.1909. Thursday June 10

[38] Arslan Önder, a.g.t

belediyelik olur. 1963'te çıkarılan bir yasa ile isminin yabancı menşeli olduğu düşünülerek, belediye meclisinin aldığı karar ile İçişleri Bakanlığı tarafından *Konak* olarak değiştirilir. Daha sonra Malatya belediyesine bağlanır.

Yaz aylarında dinlenmek ve serinlemek için Malatya'nın en cazip piknik yerlerinden biri olarak görülen Horata mesire yerinde, Horasan Baba Türbesi ve Çoban Dede adlı birer ziyaret yeri bulunmaktadır. Bir web sitesinde bu iki kardeşin hikayesi şöyle nakledilir.

> *"Anlatılır ki, Horasan Paşa, çok eskiden Horasan valisiymiş[39]. Halka çok eziyet edip, vergileri zorla topladığı için halkın düşmanlığını kazanmış, çoklarının yuvasını dağıtmış, ocağını söndürmüş. Horasan Paşa, bir gece düşünde, halkın kendisini astığını, cehennemde cayır cayır yandığını görmüş. Çok korkmuş. Tövbeler etmiş Allah'a yalvarmış. O gecenin sabahında, valiliğini ve bütün zenginliğini bırakıp kaçmış. Ora senin, bura benim kaçarken Beydağı'na Banazı'ya geçmiş. Mal mülk edinmiş, teyekler yapmış, şimdiki Horata suyunun dolayına yerleşmiş. Halk, Horasan Paşa'nın nerden, niye geldiğini bilmediğinden, onu ululardan, iyilerden saymış, sevmiş, saygı göstermiş. Ona Horasan Paşa yerine Harasan Baba demeye başlamış. Şimdiki Horata dolayı ve oradaki teyeklere Horasan adını takmış. Oradaki suya da Horata Suyu demiş. O buz gibi sudan içenin, dileklerinin olacağına inanmış.*

[39] http://www.bizimmalatya.com/

Daha sonra, oraların adı Horata olmuş çıkmış. Horasan Baba, uzun yıllar Horata'da yaşamış. İyilerden, ululardan olmuş. Herkese iyilik etmiş, yardım elini uzatmış. Horata'da hocalık, doktorluk yapmış. Yıl gelmiş, Horasan Baba bu dünyayı koyup gitmiş. Halk onu Horata suyunun kıyısına gömmüş, bir de türbe yapmış ki, kubbesi topraktan.”

Daha sonra aynı web sitesinden Horasan Baba’nın kardeşi Çoban Dede’nin menkıbesini öğreniriz.

“Horasan Baba'nın Nebi adında bir kardeşi varmış. Çobanlık yaparmış. Horasan Baba Horasan'ı koyup gidince çok dertlenmiş. Hem çobanlık yapmış. Hem de kardeşini aramış. Çobanlık yapa yapa Beydağı'na gelmiş. Günlerden bir gün, Çoban Nebi Beydağı'nda koyunlarını güdüyormuş. Hava çok sıcakmış. Bir taşın daldasında serinlemeye oturmuş. Bir bakmış ki, taştan uğultular geliyor. Merak edip, taşı kırmaya başlamış. Bir hafta çalışmayla taşı kırmış. Taşın kırıldığı yerden koca bir su çıkmış, orası hemen göl olmuş. Çoban Nebi, değneğini göle atmış. Değnek döne döne yüzmeye başlamış. Çoban Nebi değneğin izini süre süre Horata'ya gelmiş. Değnek, Horata suyundan çıkmış, döne döne yüzmüş. Çoban Nebi bir bakmış ki, orda, suyun kıyısında bir türbe var. Sormuş soruşturmuş, kardeşi Horasan'a ait olduğunu anlamış. Çoban Nebi, kardeşini bulanda iyilere karışmış. Halka demiş ki: “Ben, kırk gün içinde ölürsem, beni değneğimin çıktığı, Horata

suyunun gözünün üstüne gömün”. Kırk gün içinde Çoban Nebi ölmüş. Halk onu dediği yere, Horata suyu gözünün yakınındaki bir ağacın daldasına gömmüş. O zamandan sonra, her bahar Çoban Nebi'nin mezarı yanındaki su, üç gözden patlamaya başlamış. Her bahar, ağaçlar çiçek açtığında, o suyun üç gözü üç kere patlar, üç kere çekilir olmuş. O suyun gözüne halk, "Çoban Dede'nin Gözü" adını vermiş. Gözdeki su çekilince, "Çoban Dede suyunu salmıyor" demişler. Çoban Dede suyunun gözü patladığında halk oradaki ağaca çaputlar bağlamaya, dilekler dilemeye başlamış. Dileği olan, kurban kesmiş, etli pilav dağıtır olmuş.”

Çoban Dede hakkındaki menkıbeler onun ölümünden sonrasını da hikaye eder.

“Gel zaman git zaman, Allah'ın rüzgârının esmediği bir kuraklıkta, Çoban Dede’nin gözü kurumuş. Çoban Dede suyunu salmaz olmuş. Halk susuzluktan kırılmış, çok perişan olmuş. Öyle olmuş ki, Horata'dan göç bile etmeye başlamış. Büyükler öne geçmişler, çare aramışlar, bilenlere danışmışlar. Bir çare bulamamışlar. Birisi çıkmış, demiş ki: Bu işi yapsa yapsa Sarı Gavur yapar. Aramış, sormuşlar. Eski Malatya'da yaşayan, Ermeni Usta Sarı Gavur'u bulup getirmişler. Sarı Gavur, kazmasını, küreğini, çekicini almış, suyun gözüne girmiş. Bir saat geçmiş çıkmamış, iki saat geçmiş çıkmamış. Sonunda çıkmış. Halk merak içinde kalmış ve sormuş. Sarı Gavur,

”Suyun gözünde bir değirmen taşı var. Taşın deliğinden baktım, denizi gördüm. Malatya'nın kökü su. Ama suyun seviyesi düşmüş. O koca su, bu değirmen taşının deliğinden akmaktaymış. Seviye düştüğü için su akmıyor. Taşı kırmam gerek. Ama taşı kırarsam ölebilirim”, demiş. Ölümü göze almış ve yeniden suyun gözüne girmiş. Beş dakika geçmeden geri çıkmış. Yüzü safra sarısı gibiymiş. Korkudan gözleri dört açılmış bir haldeymiş. Halk da korkmuş, merak edip sormuş. Sarı Gavur, “Taşı kırmak için çekici kaldırdığımda önüme insan ayağı geldi. Bir daha kaldırdım, bir daha geldi. Bir daha kaldırdım, bir daha geldi. Bir ses bana, "Bu taşı kaldırırsan Malatya'yı su basar. Taşı kırma. İşi Allah'ın hikmetine bırak" dedi. O ses muhakkak Çoban Dede'nin sesiydi. Bana İslam'ı öğretin. Eğer kırk gün içinde ölürsem, ölümüm bundandır”. Demiş. Halk korkmuş, bu işten vazgeçmiş. Sarı Gavur'a İslam'ı öğretmişler. Sarı Gavur Müslüman olmuş, ama kırk gün içinde ölmüş. Allah'ın hikmeti bu ya, Horata'nın suyu akmaya başlamış. Halk susuzluktan, perişanlıktan kurtulmuş. Horata suyu coştukça coşmuş, aktıkça akmış.”

Horata suyunun çıktığı yerde türbesi bulunan Horasan Baba ile ilgili inanış ve menkıbelere bağlı olarak mevcut suya bu türbedeki zatın ismine istinaden Horata denilir[40]. Horata ismi, daha sonra bu mevkinin adı olarak kullanılır. Yöre halkı, su ihtiyacını büyük oranda karşılayan bu sudan

---

[40] İskender Oymak. Anadolu’da Su Kültünün izleri. İlahiyat Fakültesi Dergisi. 15:1 (2010). Sh. 45

içenlerin dileklerinin gerçekleşeceğine inanır. Yöredeki çobanlar hasta olan hayvanlarını Horasan Baba'nın türbesine getirip Horata'nın suyundan içirerek türbenin etrafında dolaştırırlar. Sonra da oradan geçen ilk kişiye yağ, peynir vermek suretiyle hayvanlarının iyileşeceğine inanırlar. Ayrıca Horata suyundan içen kadınların, erkek çocuk doğuracağına inanılır. Yine Konak beldesinde Çoban Dede deresine geceleri su almaya gelenlerin dua etmeden geçmeleri durumunda, Çoban Dede'nin onlara göründüğüne ve çarptığına inanılır.

Peygamberler Yurdu anlamındaki *Hilan*, Alevi Türk köyü olup il merkezine 15 km. mesafededir. Köyde türbesi bulunan **Gelincik Baba**'nın asıl ismi Hüseyin bin Abdullah'tır. Onun İslam orduları ile ordu komutanı olarak Malatya'ya geldiği, ehl-i beyt soyundan olduğu, o zaman dini inancı Şaman ve Gök Tanrı olan halka ehl-i beyt sevgisini ve İslamı, Kuran-ı Kerim'i benimsetmiş olduğu anlatılır. O günkü inancı İslama ve Kuran-ı Kerim'e yakın olduğu için Hilan halkı, bu yeni dini benimsemekte zorluk çekmez. Halk Hüseyin bin Abdullah'ı sever ve sayar. Fakat bu durum Malatya'daki Bizans yönetiminin hoşuna gitmez ve İslami gelişmeleri önlemek için Hüseyin bin Abdullah'ın askerleri ile savaşa girer. Hilan halkı Hüseyin bin Abdullah'ın yanında yer alır ve savaşı Hüseyin bin Abdullah'ın askerleri kazanır. Ama muharebede Hüseyin bin Abdullah Şehit olur. O dönemde halkın kutsal saydığı, şaman törenlerinin yapıldığı yere Hüseyin bin Abdullah defnedilir. Daha sonraları ise Hüseyin bin Abdullah'ın mezarı türbe haline getirilir.

Evlenen çiftlerin türbeyi ziyaret edip üç defa etrafını döndüğü bu yer, zamanla **Gelincik Baba** ismini alır. Her yıl Mayıs ayının başında halkın birlik ve beraberliğini sağlamak için burada lokmalar dökülür.

Battalgazi ilçesinin sınırları içerisinde bulunan ve bugün Karakaya Barajı içerisinde kalmış olan Atabek köyündeki ziyaret yeri baraj gölü alanı dışına çıkarılır. Battalgazi ve Elazığ'a bağlı Baskil ilçesinin köyleri arasındaki ulaşımı sağlayan feribot iskelesinin yanında bulunan **Zeynel Abidin Türbesi,** çeşitli ekler ile büyük bir komplekse dönüştürülür. Çevresi tel örgüler ve duvar ile çevrilir. Köyün göl suları altında kalmadan önce dikkat çekmeyen ziyaret, kurulan vakfın etkili çalışmaları ile başta Malatya olmak üzere çevre illerde yaşayan Alevi toplumu tarafından bilinen ve ziyaret edilen bir yer haline gelir. Fakat bugün Zeynel Abidin ziyaret yeri sadece Alevi toplumunca değil, aynı zamanda Malatya'da yaşayan Sünniler tarafından da ziyaret edilmektedir.

Vakıf çalışmaları ile ziyaret ve çevresi düzenlenmiş, kurban kesmek üzere gelenler için her türlü imkan sağlanmaya çalışılmıştır. Ziyaretin yanı sıra yapılan üç katlı bina içerisinde toplantı salonu, cemevi, vakıf ofisi, mutfak, bulaşıkhane gibi kısımlar yer almaktadır[41].

Vakfın web sitesinde çalışmalar ve türbe hakkında bilgi verilirken Zeynel Abidin'in şeceresi de çıkarılmıştır. 'İnananların ziyneti' anlamında Zeynel Abidin'in asıl ismi

---

[41] http://www.zeynelabidinvakfi.org.tr/

Ali bin Hüseyin'dir. Büyük dedesi Hz. Muhammed Mustafa, dedesi imam Aliyyel Murtaza, büyük annesi Hadice-i Kübra, babaannesi Fatımetüz Zehra, babası İmam Hüseyin, annesi prenses Şehribanu, doğduğu yer Medine, doğum yılı 659, vefat tarihi 717, vefat yeri Medine, vefat nedeni Emevi sultanı Abdülmelik tarafından zehirletilerek şehit edilmiş olması gösterilir. Zeynel Abidin dördüncü imam olup imamlık süresi 35 yıldır.

Türbenin yapılış hikayesi şöyledir. Atabey (Etebek) köyü Karakaya baraj gölü altında kalınca türbe, 1986'da Malatya Valiliğinin izniyle İbrahim Ünverdi Dede (öl.1995) öncülüğünde diğer sevenleriyle birlikte bugün üzerinde bulunduğu mekana nakledilir. İbrahim Dede'ye nakil işi gerçekleştiğinde ne gördüğü sorulur. "Ben gördüklerimi anlatsam buna çok kişi inanmaz", der. Türbe açıldığında taş sandukadaki İmam Zeynel Abidin'in sağ kolu adeta canlıdır ve sandukayla birlikte getirilip kefenlenerek yeni yerine nakledilir. 1988 yılında İbrahim Dede öncülüğünde halkın yardımlarıyla türbe inşaatı başlar. Daha sonra İmam Zeynel Abidin adına bir dernek kurulur. 1998'de dernek vakfa dönüşerek 'Hz.İmam Zeynel Abidin Türbesi Kültür Vakfı' ismi ile hizmetlerine devam eder.

Vakfın web sitesinde menkıbe ile birlikte köyün tarihçesi hakkında da bilgi ediniriz. Müseyip Gazi'nin 'Kerbelanın İntikamı' adlı eserine atfen, Zeynel Abidin'in yöreye uğramasından söz edilir. İmam Zeynel Abidin'in Kayser Rum padişahına misafir olduğu ve burada bir zaman kaldığı, buradan Eski Malatya'ya geldiği, burada bir süre

kaldığı ve kaldığı süre içerisinde burada imamlık yaptığı anlatılır. Tarihi kayıtlara göre Atabey köyü Kaysere bağlı Müslüman bir beldedir ve Battal Gazi'nin de İmam Zeynel Abidin'in soyundan gelen bir nesil olduğu bilinen gerçektir. İmam Zeynel Abidin'in 659 yılında doğmuş ve 717 yılında Emevi Padişahı Abdülmelik tarafından Medine'de zehirletilerek şehit edilmiş ve zalimler tarafından bu mübarek zatın vücudunun param parça edilmiş ve bu sırada üç gün bu bölgenin toz duman içinde kalmış olduğu rivayet edilir. Bu esnada orada görevli bir Türk kumandan olan Atabey veya Etem Bey isimli Ehl-i Beyt dostu olan zat, muhterem İmamın parçalanmış vücudundan sağ kolunu getirip Atabey (Etebek) diye kendi ismiyle anılan köye defneder. Anlatılır ki, o tarihten bu güne kadar burası sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Akçadağ Evliyaları

Akçadağ kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen ve tarihi dönemler içinde uzun süre köy statüsünde kalmış bir yerleşim yeridir[42]. Bizanslılar döneminde Akçadağ (Arga) piskoposluk olup Komana'dan Melitane'ye giden yol üzerinde idi. XVI. yüzyılda Malatya sancağına bağlı Keder Beyt nahiyesinin bir köyü iken 1848'de Harput Eyaleti

[42] Handan Arslan. Akçadağ İlçesinin (Malatya) Coğrafyası. Doktora Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 2002

içinde Malatya Sancağına bağlı bir kaza olur. 1856-1859'da Harput Sancağının bir kazası, 1876'da Diyarbekir Vilayetinin Malatya Sancağına bağlı bir kazasıdır. 1310 tarihli Mamuretü'l Aziz Salnamesinden, Akçadağ'da 1892'de iki han, 30 dükkan ve iki kahvehanenin bulunduğunu öğreniriz. Aynı yıl teşkilatlandırılan Hamidiye alaylarından biri de Akçadağ'da kurulur[43].

İlçeye 15 km. mesafedeki *Aşağı Örüşkü* (Aşağıörükçü) köyünde dünyaya gelen **Şeyh Ali Kara** (1900-1971)'nın babası Ali Seyyidi Efendi, annesi Fatıma Hanım'dır[44]. Şeyh Ali Kara küçük yaşta çevresindeki alimlerden zahiri ilimleri öğrenir. Askerliği esnasında Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretleriyle tanışır ve bundan sonra bu büyük zatla mürid ve mürşid ilişkisi 18 sene sürer. Şeyh Ali Kara, Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretleri ile nasıl tanıştığını şöyle anlatır. "Bir gün askerde iken çarşı iznine çıktığımda namazı kılmak için camiye girmiştim. Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretleri gerçek aşk ile Kuran-ı Kerim okuyordu ki, ensesinin üzerinde bir nur peyda oldu.

---

[43] Kuruldukları yerde her alay en az 512 en fazla 1152 kişiden meydana gelmekteydi. Bu özelliği ile kasaba sınırları içinde teşkilatlandırılan Hamidiye Kışlası, Kültür Mahallesi sınırları içinde inşa edilen bir binada hizmet vermeye başlar. Bugün bu kışlanın izlerine bile rastlanmamakta, sadece yerini yaşlılar tarafından aktarılan bilgiler belirlemektedir. Kışla 1911 yılına kadar faaliyetlerine devam eder ve I.Dünya Harbinde ve Milli Mücadele zamanlarında askeri görevler alarak Doğu Anadolu'nun savunmasına katkıda bulunur

[44] http://serserhan.blogcu.com/

Mübareğin cemaline baktıkça kendimden geçtim. Sanki bir genç kıza vurulmuş gibi aşık oldum. Namaz kılındıktan sonra dışarı çıkınca hemen beklemeye başladım. Mübarek dışarı çıkıp bir oturak üzerine oturdu. Gittim elini öptüm. Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerinden ders istedim. Mübarek ismimizi sordu, "Ali" dedim. "Oğul biz Ali'leri severiz, ama sen git istihare yap gel," dedi. Gittim istihare yaptım. Rüyamda Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerinin, Cenab-ı Hakk'ın izniyle ve himmetleri sayesinde deftere yazıldığımızı ve yükseklere çıkarıldığımızı gördüm. Bunları mübareğe anlattım. O günden itibaren Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretleriyle tasavvuf yoluna başladım."

Bundan sonra, Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerine tam bir teslimiyetle bağlanır. 18 yıl boyunca şeyhinin yüksek teveccühleriyle seyri sülukunu tamamlar. Sonunda insanları irşadla görevlendirilir. Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerinin 1943 yılında Yozgat'a gidip 1944 'de vefatından sonra, onun görevini tamamen devralarak manevi irşad hizmetine devam eder.

Şeyh Ali Hazretleri, yaşadığı zaman içinde yar, ağyar herkesin sevgisini ve takdirini kazanır. Hayatını nefis ve şeytanın hilelerini anlatmak ile tevhidin inceliklerini öğretmeye yönelik söz ve sohbetle geçirir. Etrafında toplanan insanların Cenab-ı Allah'a, insanlığa ve devletine sevgi ve muhabbetle bakan irfan ehli insanlar olarak yetişmeleri için büyük çabalar sarfeder. Sayısız insana kendini sevdirir ve manevi müşküllerine yardımcı olur.

Şeyh Osman deyince akla Şeyh Ali, Şeyh Ali deyince akla Şeyh Osman gelir. Şeyh Osman Nuri Hazretleri bir gün şöyle buyurmuştur. "Biz bir elmanın yarısıyız." Diğer bir sözünde ise, "Ali'ye gitmeyen bana gelmesin," demişlerdir. Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerinin kızı Fatma Nur Sadiye'nin, "babamı kimse layıkıyla anlayamamıştır. Birazcık olsun Şeyh Ali Hazretleri anlayabilmiştir.", dediği nakledilir. Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretleri ise, "Allah (c.c.) beni Ali için Bağdat'tan buralara gönderdi," buyurmuşlardır.

Denilir ki, her halife şeyhine bağlılığı, sevgisi ve övgüsüyle tanınır. Ancak Şeyh Ali Hazretlerinin Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerine bağlılığı bir başkadır. Şeyhini her ziyarete gidişinde olabildiğince içinde maddi ve manevi sevgi ve bağlılıktan ve saygıdan başka birşey götürmemeye gayret ve özen gösterirdi. Üç gün önceden yemeyi içmeyi bırakır, bağırsaklarını boşaltırdı. Bunu Gotan Gölü köyünden Kara Baba adlı bir derviş arkadaşı şöyle anlatır. "Şeyh Ali Hazretleri ile Şeyh Osman Nuri Bağdadi Hazretlerinin ziyaretine gitmek için hazırlandık. Yola çıkarken Ali Efendi'nin hanımı bana gizlice yiyecek paketi verdi ve yolda "bunu Ali Efendi'ye yedir, üç gündür birşey yemiyor, aç," dedi. Bir suyun başında öğlen namazı için mola verdik, ben yiyecekleri çıkardım. Şeyh Ali Efendi, "Sen karnını doyur, ben tokum", dedi. Israr edince de, "Biz kimin ziyaretine niçin gidiyoruz. Midemizde bağırsaklarımızda dünya nimeti ve pisliği ile mi çıkalım", diye sitem etti.

Şeyh Ali Kara Hazretlerinin göstermiş olduğu keşif ve kerametleri dilden dile söylene gelir. Bununla birlikte Şeyh Ali Kara'nın şu sözleri anlamlıdır. "Keramet, suyun üstünde post serip namaz kılmak, kuşlar gibi havada uçmak, şiş vurmak, kelle kesip yerine koymak değildir. Kerametin en büyüğü kalblere Allah ve Muhammed (sav) sevgisini muhabbetini yerleştirmektir. İnsanı gerçek iman sahibi edip, kemale erdirmektir."

Şeyh Ali Kara Hazretleri, bir gün çift süren bir muhibi ile karşılaşır. Selam verir ve bir müddet Allahu Teala Hazretlerinin büyüklüğünü ve peygamber efendimizin sevgisini anlatır. "Oğul" der, "Çift sürerken öküzlere Ho Ho dersen gider, Hu, Hu, Hu, desen de gider." Ve arkasından, "İnsan şu yalancı dünyada bulunduğunun kıymetini bilmelidir. Her zaman Allahu Teala'nın emir ve yasaklarına uymalıdır. Peygamber efendimizin sünnet-i seniyyesine sımsıkı bağlanmalıdır." diye buyurur.

Denilir ki, 1971'de dünyasını değiştirdiğinde, Akçadağ ilçesi emniyet teşkilatı onun toplum içindeki rolü hakkında şu itirafı dile getirir. "Olan bize oldu. Şeyh Ali Efendi'nin varlığı ile çevrede yıllardır hiçbir olay olmamış, adeta kurt kuzu ile birlikte dolaşır olmuştu."

Aşağı Örüşkü köyündeki türbesi, her yerden gelen ziyaretçi ve sevenleri tarafından ziyaret edilir.

Ayrıca, ilçeye 12 km. mesafede bulunan Ören beldesinde, beldeye bir km. mesafede Hürriyet Mahallesinden geçilerek ulaşılan **Sarı Cibo,** üç km.

mesafede **Terzi Koca,** ve bir km. mesafede **Ali Baba** türbeleri bulunmaktadır[45]. Ayhan Aydın 'Alevi Dedeleriyle Söyleşiler'inde bir Dedenin ağzından şunları nakleder[46].

Bir ordu kumandanı Malatya'nın Akçadağ Ören köyüne geliyor, diyor ki, "Bir dede isterim." Ne kadar dede getirdilerse, Paşa kabul etmiyor. Diyor ki, "İstediğim dedeyi ben tanırım." Bizim taliplerimiz, dedeyi getirmek istemiyorlar. Paşa da, "Benim istediğim dede neredeyse, getireceksiniz" diye tutturuyor. İki atlı gönderiyorlar köyüne, "Dede, paşa sizi istiyor" diyorlar. "Evlâdım siz gidin, ben geliyorum." "At getirdik, ata bin." "Yok, siz gidin" Atlılar gidiyorlar ki, dede Paşanın çadırında oturuyor. Paşa, "Bizi yalnız bırakın" deyince, köylüler "Acaba ne olacak?" diye düşünüyorlar. Paşa, dedeyle sabaha kadar konuşuyor. Dedenin başında, keçeden yapılmış eski fileler var. Dede onları tutup, bir seferde kaldırıyor. Paşa bakıyor ki, dedenin alnında Mim Duası var. "Aradığım dedeyi buldum." Diyor. Döşeğin altına biraz para koyuyor. Dede, sabaha karşı kalkıp, Paşadan izin istiyor, gidiyor. Paşa bakıyor ki altınlar döşeğin altında "Ben dedeyi gördüm, işte dede budur, Evlâd-ı Resul budur." diyor.

45 http://www.malatyaoren.bel.tr/
46 Ayhan Aydın. Alevi Dedeleriyle Söyleşiler

Bölge İran ve Bizanslılardan sonra XI. yüzyıl sonlarında Selçuklu Türklerinin eline geçer. XV. yüzyıl başında Timuriler tarafından zapt edilen Arapkir, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı idaresine katılır (1515). Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında Diyarbekir eyaletine bağlı bir sancak merkezidir[47]. Ardından Sivas eyaletine bağlanan Arapkir 1834'e kadar bu statü içinde kalır. Bu tarihte tekrar Diyarbekir vilayetine, 1847'de de Ma'müretü'l Aziz sancağına bağlanır. Cumhuriyet döneminde Malatya vilayeti içersinde bir kaza olarak teşkilatlandırılır.

Arapkir'in eski ve yeni diye ikiye ayrılmasına dair şöyle bir hikaye anlatılır[48]. *"Bir gün Hıristiyanlar bir kilise yapmak isterler. Müslümanlar buna mani olurlar. Onlar da kiliselerini bugünkü Ahmet Zeyneloğlu İlköğretim Okulu'nun karşısında bir yere yaparlar. Yavaş yavaş bu kilisenin etrafında toplanırlar. Bir çarşı da kurarlar. O zaman Arapgir bir sanayi memleketi olduğundan ve sanatkarların da bilhassa Ermeni olmasıyla bu çarşı gelişirken Müslümanlar da tedricen buraya göçerler. Böylece şehir bu günkü yerine taşınmış olur".* Erdal Karakaş ise çalışmasında şehrin yer değiştirmesi ile ilgili şunları

[47] Yusuf Halaçoğlu. Arapkir. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt. 3.
[48] http://daskuza.wordpress.com/

yazar[49]. Arapkir nüfusun artması ve yerleşim yerinin yetersiz kalması sebebiyle 1765'lerde eski yerleşim yerinin 5-6 km. doğusunda yer alan bugünkü mevkiine taşınır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu binalarının ve vakıf eserlerinin bu kesimde inşası ve kervan yolunun varlığı sebebiyle yeni şehir hızla gelişmeye başlar. İlgi çekicidir ki, 1892 salnamesinde biri eskişehir, diğeri yenişehir olmak üzere iki farklı yerleşim yerinde iki tane Ulu Caminin varlığından söz edilir[50]. Yenişehirde ilk yerleşim çekirdeğinin Mirliva Ahmet Paşa Camii çevresinde ve Çarşı mahallesinde oluştuğu görülür. 1761 yılında Çurnike denilen mevkide bir medresenin varlığından bahsedilmesine rağmen, bugün adı geçen medresenin nerede olduğu bilinmiyor. 1817 yılında Osmanpaşa Medresesinin yapıldığı, yerinin eski Arapkir'de Osmanpaşa Mahallesindeki Osmanpaşa Camii çevresinde olduğu kaydedilir. 1881 salnamesinde şehirde iki medrese olduğu kayıtlıdır ve görevli hoca ve öğrencilerin miktarı verilmektedir. Buna göre Mirliva Ahmet Bey Camiinin alt kesiminde yer alan ve sonra yanarak yok olan Çarşı Camii Medresesinde Müftü Ahmet Efendi 10 talebe ile, Osmanpaşa Medresesi ise Abdullah Efendi nezaretinde eğitim yapmaktadır. 1905 salnamesinden Mustafapaşa ve

[49] Erdal Karakaş. Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri. Doktora Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 1996

[50]Eski şehirdeki Ulu Caminin dış kısmı muntazam sıralı silme taştan yapılmış olup duvar iç dolgularında moloz taş kullanılmıştır. Giriş kapısı ekseni üzerinde arka arkaya iki kubbeli bölüm, tam karşıda da mihrap yer alır. Mihrabı abartılı bir büyüklüğe sahiptir ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Minaresi ve kitabesi olmayan caminin, planı ve süsleme özelliklerine bakılarak, 14'ncü asrın başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Osmanpaşa isimlerinde iki medresenin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1310 yılı salnamesinden Arapkir'de Ispanakçı Mustafa Paşa Kütüphanesinin Molla Eyüp Camiinin yanında yapıldığı ve 200 adet kitabı olduğu belirtilirken, 1325 yılı salnamesinde ise Osmanpaşa adlı bir kütüphanenin varlığından söz edilir.

1525 tahririnde Arapkir'de iki mahalle, yaklaşık 900 kadar Müslüman ve yine 900 civarında Ermeni nüfusun mevcut olduğu kayıtlıdır. Ayrıca vakıfları olan bir cami, altı mescid, bir medrese, altı muallimhane, yirmi dört dükkan ve altı değirmen bulunmaktadır. 1890'larda ise Vital Cuinet, şehirde yirmi cami, bir tekke, altı medrese, on altısı Müslümanlara ait otuz iki sıbyan mektebi, bir türbe, beş kilise, bir manastır, dört han, çeşme ve hamamların yer aldığını kaydeder[51]. 1894 tarihli salnamede ise Arapkir'de yirmi dokuz mahalle, seksen sekiz köy, 415 dükkan ve han, otuz beş cami ve mescid, otuz sekiz mektep, dört medrese, bir tekke, on bir kilise, dört hamam, 8911 bahçe ve arsa, otuz altı değirmen ve fabrika bulunduğu kaydedilmektedir.

Kalesinden başka çoğu eski Arapkir'de yer alan tarihi eserlerden XIV. yüzyılda yapıldığı kabul edilen Ulu Cami,

---

[51] "Outre le konak du governement, on y rencontre quelques édifices publics parmi lesquels on peut nommer 20 mosquées, 1 tekké (couvent de derviches), 6 médressés, 1 turbé (chapelle funéraire musulmane), 4 églises grégoriennes, 1 église catholique, 1 temple protestant, 4 hans (hotelleries), et plusieurs fontaines publiques, bains, etc." Vital Cuinet. La Turquıe D'Asie Geographie Administrative. Sh.360

yine aynı dönemde yapıldığı tahmin edilen hankah, Akkoyunlular dönemine tarihlenen ve Osman Paşa mahallesinde bulunan Yeni Cami ve 1694'te Cafer Paşa tarafından tamir ettirilen Cafer Paşa Camii, İsaoğlu mahallesinde bulunan Mirliva Ahmed Paşa Camii, 1816'da saray kapucubaşılarından Gümrükçü Osman Paşa tarafından yaptırılan cami, Arapkir çarşısındaki vezir Yusuf Paşa'nın yaptırdığı Yusuf Paşa Camii veya Emir Yusuf Camii, Dergah-ı ali kapucular kethüdası Mirahur Mehmed Ağa Camii, Ispanakçı Mustafa Paşa kütüphanesi olarak tanınan Molla Eyüp Camii, Osman Paşa mahallesindeki Osman Paşa Hamamı, İsaoğlu mahallesinde 1806'da inşa ettirilmiş Çarşı Hamamı sayılabilir[52]. Ayrıca Yeni Arapkir'de Çobanlı

---

[52]Eski Arapgir'de, minaresi ve kitabesi olmayan **Yeni Cami**, kesme taştan yapılmıştır ve tamamen harap vaziyettedir. İsaoğlu Mahallesi ile Çarşı Mahallesinin birleştiği yerde bulunan **Mirliva Ahmet Paşa** Camii bugünkü haliyle faal olarak kullanılmaktadır. Günümüze ulaşmayan ve **Çarşı Camisi** de denilen yapı, kitabesine göre 1716 tarihinde, Osmanlı padişahı III. Ahmet'in annesi Rabia Gülnuş Emetullah Sultan'ın kethüdası, Arapgirli Veliyüddin oğlu Hacı Muhammed Efendi tarafından yaptırılmıştır. **Gümrükçü Osman Paşa** Camii kubbesiz olup, dikdörtgen planlı ve tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Minaresi batı köşesinde yer alır ve taştan inşa edilmiştir. Kare planlı olup, tek kubbelidir. Cami doğal şartlara bağlı olarak zamanla tahrip olmuş bir vaziyette iken, Arapgir Belediyesinin girişimleri sonucunda birkaç yıl kubbenin üzerine çadır çekilerek korunmuştur. Yine Belediye Başkanının yaptığı çalışmalar neticesinde bu eser Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilir ve çevre düzenlemesi de yapılarak ibadete açılır. Erdal Karakaş cami içinde 1883 tarihli özel olarak dokunmuş halılar ve büyük boy el yazması Kur'an-ı Kerim mevcut olduğunu kaydeder. Kayalara yaslanan kuzey duvarı, içte yer alan ağır payelerle desteklenmiş olan **Molla Eyüp**

mahallesinde yer alan ve 1893'te yaptırılan Çobanlı Camii ve hemen yanındaki türbe, kubbesi yıkılmış olmakla birlikte halen ayakta kalan tarihi eserlerdendir.

Şıhlar mahallesinin Tekke mevkiinde **Şeyh Ömer Baba**'nın türbesi bulunmaktadır. Nakşibendi tarikatına mensup Şeyh Ömer Baba'nın doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir[53]. Terzi Baba diye bilinen Muhammed Vehbi Hayyat Erzincânî Hazretleri'nin (1780-1847) talebelerindendir. İnsanlara irşad hizmetinde bulunması için şeyhi tarafından Arapkir'e gönderilir. Arapkirli Ömer Baba önceleri çok zengin olup bir paşanın kız kardeşi ile evlidir. Her şeyini İslam için harcar. Kendisi fakir bir hale düşer. Geçimini sağlamak için işlettiği bir değirmeni vardır. Anlatılır ki, değirmeni çalıştırdığı sıralarda, bir gün su kesik olduğundan değirmen taşı dönmez. Buğday öğütmek isteyenler çaresiz suyun gelmesini beklemektedir. Uzun zaman su gelmeyince buğday sahipleri, "Baba ekmek yok, çocuklar aç. Bize bir çare bul!", derler. Bunun üzerine Ömer Baba değirmenin koca taşının yanına yaklaşır. Allahü Teala'ya yalvarıp eliyle taşın dönmesini işaret ederek, taşa doğru üfürür. Koca taş onun kerametiyle birdenbire gürültülü bir sesle dönmeye başlar ve buğdayları öğütür. Bu kerameti karşısında yöre halkı onu sever, hürmet gösterir, sözlerini,

---

Mescidi'nin yan duvarları sağır kemerlerle donatılmıştır. Girişi batı duvarının kuzey köşesinde toprak seviyesinden aşağıda yapılmıştır. Kemer ayakları ise üçe bölünmüş üçgenlerle tezyin edilmiştir. Mihrap tahrip olduğundan özelliği bilinmemektedir. Minaresi ve kitabesi olmayan yapı bir Osmanlı eseridir.

[53] Evliyalar Ansiklopedisi. Türkiye Gazetesi

sohbetlerini can kulağı ile dinlerler. Kövengli Hacı Ömer Hüdayi Baba (1821-1905), onun en meşhur talebesi ve halifesidir[54].

Kövengli'nin şeyhine mürid olması şöyle anlatılır. Bir gece rüya âleminde kendisine:

—Bu kadar zaman maddi paşalık yaptın. Biraz da manevi paşalık yapsan, olmaz mı, diye hitap edilir. Kövengli derhal Terzi Baba'nın dergahına gider, rüyasını anlatır, intisap etmek istediğini söyler. Terzi Baba Hazretleri:

—Evladım, senin nasibin halifemiz Arapkirli Ömer Nurani Baba Hazretlerindedir. Var ona git, der.

Bunun üzerine askerlik görevinden istifa edip Arapkir'in yollarına düşer. Şiddetli bir kışın hüküm sürmesi, onu yolundan bir an bile döndürmez. Nihayet Arapkir'e varıp Ömer Baba'ya intisap eder. Kövengli Hacı Ömer Hüdai Baba Hazretleri senelerce Ömer Nurani Baba'nın sohbetlerine devam edip hizmetinde bulunur. Onun feyiz ve himmetinden ziyadesiyle istifade eder, teveccühüne nail olur. Hacı Ömer Hüdai Baba günlerden bir gün şeyhini ziyaret etmek maksadıyla Arapkir'e gider. Yanına da şeyhine hediye etmek üzere bir çuval dolusu pamuk alır. Arapkirli Ömer Nurani Baba Hazretleri, vaktiyle zengin bir tüccar iken her şeyini Allah yoluna sarf edip zaruret içine düşmüştür. O sıralarda, Ali Rıza Paşa'nın kardeşi olan hanımının çıkrık eğirerek ürettiği iplikleri satmak suretiyle geçinmektedir. Bunun için

[54] http://www.mustafahayribaba.com/

pamuk almasını isteyerek onu bir hayli sıkıntıda bırakmıştır. Tam bu sırada şeyhinin kapısına gelen Hüdai Baba, onların konuşmasının bitmesi için uzun süre bekler. Sonra dayanamayarak kapıyı vurur ve içeri girer, hediyesini takdim eder.

-Evladım, o çuvalındaki nedir?

-Efendim, belki lazım olur diye bir miktar pamuk getirdim, der.

Arapkirli Ömer Nurani Baba, “Ya Ömer’im, sen Hızır mıydın ki, bana böyle yetiştin”, deyip müridine teveccühte bulunur ve bir nazar eder. O teveccühün neşesiyle kendinden geçen Hacı Ömer Hüdai Baba Hazretleri, Peygamberlerin cümlesiyle görüşüp Hazreti Peygamber Efendimizle pirinç pilavı yediğini görür. Hazreti Peygamberimizin dua ve iltifatlarına mazhar olur. Nice ali mertebeleri kat eder. O anı Hacı Ömer Hüdai Baba Hazretleri şöyle anlatır. "Bana öyle bir hal oldu ki, efendim beni 124 bin peygamberin ruhaniyetiyle bir anda görüştürdü. Cümlesi saçlıydı. Kiminin saçı sırtına, kimininki beline, kimininki de topuklarına kadar uzanıyordu. Sadece Hazreti İbrahim Aleyhisselam ve Resulü Ekrem Sallallahu aleyhi vesellem Efendimizin saçları kısa idi." Hacı Ömer Hüdâî Baba Hazretleri bu hadiseden sonra bir müddet daha şeyhi Arapkirli Ömer Nurani Baba'ya hizmette bulunur. Günlerden bir gün yine şeyhini görmek için Arapkir'e gider. Fakat şeyhi ona kapıyı açmaz. Ne kadar ısrar etse de çare olmaz.

—Evlad, senin burada nasibin kalmadı. Git kendine

başka bir yer bul.

— Hayır, Efendim, benim kapım bu eşiktir. Buradan başka bir yere gidemem.

Hüdai Baba, şeyhinin eşiğine kapanır, yalvarır, yakarır. Bu hale dayanamayan Arapkirli Ömer Nurani Baba Hazretleri onu içeri alıp der ki, “Evlad, artık benim sana yapabileceğim bir şey yoktur. Ben seni getirebileceğim yere kadar getirdim. Buradan öteye seni ancak Dede Osman Avni Baba Hazretleri götürür. Artık var git nasibini Urfa'da ara.”

Böylece onun, Meşâyıh-ı Kadiriye’den Dede Osman Avni Baba Hazretlerine gitmesi gerektiğini, geri kalan manevî tahsilinin onun tarafından ikmal edileceğini işaret ve tavsiyede bulunur. Hacı Ömer Hüdai Baba Hazretleri bu tavsiye üzerine derhal Urfa'nın yolunu tutar. Urfa'da ise Dede Osman Avni Baba Hazretleri Hüdai Baba'nın gelmesini beklemektedir[55]. Dede Osman Avni Baba Hazretleri kendisine hizmet eden müridi alarak Arapkir tarafındaki kapılardan birinde beklemeye başlar. Müridine de "şu tipte birisi gelecek; onu bana haber ver", der. Nihayet beklenen kişi karşıdan görünür. Dede Efendi ayağa kalkarak,

---

[55] Seyyid Dede Osman Avni Baba (ks) Urfa’da yetişen büyük mütefekkir ve mutasavıflardandır. Hayatını Urfa’da Mevlid-i Halil Dergahında, insanları irşad ile geçirmiştir. 1883 yılında vefat eden Dede Efendi (ks), cedlerinin de bulunduğu Hz.İbrahim (as) Dergahının avlusundaki küçük kabristana defn olunmuştur. Dede Efendi’nin (ks) adları tesbit edilebilen üç halifesi vardır. Bunlar, Urfa’lı Halil Hafız (ks), Adıyamanlı Mustafa (ks) ve Kövenk’li Hacı Ömer Hüdayi’dir (ks).

“Ömer”, diye seslenir. Hüdai Baba iltifat etmez. Bunun üzerine Dede Efendi, “Ömer Nurani Baba'nın dediğini unuttun mu?”, der. Bu sözü duyan Hacı Ömer Hüdai Baba Hazretleri gelip Dede Osman Avni Baba Hazretlerinin elini öper ve teslim olur.

Şeyh Hasan’ın türbesi ilçeye 11 km. uzaklıktaki *Onar* köyündedir. İsmail Onarlı makalesinde Şeyh Hasan’ın ‘malikhânesine ve divanı’na ‘Büyük Ocak’ adı verilerek kutsanmış ve 800 yıl ‘Cemevi’ olarak günümüze kadar korunarak yaşatılmış olduğunu ileri sürer[56]. Şeyh Hasan ve Zaviyesi’ne, Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat, “Onar” denen mir-i araziyi “mülk kılarak ve şeriat kurallarına uygun tasarruf için, 22 Nisan 1224 tarihinde vakfederek “ocaklık” olarak evladının evladına ve evladına” vermiş ve “Onar Köyü”nü de tescil etmiştir.

Bu vakfın çalışmaları Osmanlı döneminde zaman zaman kesintiye uğrasa da günümüze kadar varlığını korur. Bugünkü Kazakistan’ın Hazreti Türkistan (diğer ismiyle Yesi) şehrinin Üç Kurgan yöresinde dünyaya gelen Şeyh Hasan, Oğuzlar’ın Bozok kolunun Günhanoğulları’ndan Bayat boyunun On-Er oymağındandır. Anlatıldığına göre, Şeyh Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Bahşi Han oymak beyidir. Abbasi zülmünden kaçan Hz. Muhammed-Ali soylular Bahşi Han’a sığınırlar. Bahşi Han oğlu Ahmed’i sığınmacı Musa-ı Kazım (ö.799)’ın oğlu Abbas’ın kız

---

[56] İsmail Onarlı.Türkmen inanç önderi: Şeyh Hasan (Sultan Onar, Ocakları ve Aşiretleri)

torunlarından Vedduha ile evlendirir. Bu evlilikten Şeyh Hasan dünyaya gelir. Ahmed bir seyyide ile evliliğinden sonra kendini tasavvuf ve Alevi öğretisine verir. Böylece ilim ve irfan sahibi olan Ahmed, Şeyh ve Hâce ünvanıyla anılmaya başlar. Hz.Ali'nin oğlu Muhammed Hanifi soylulardan ve Hz.Hüseyin oğlu Zeyd soylu seyyidlerden; Kuran'ın batını (içsel) özünü hıfzeder ve ilm-i ledün konusunda feyz ve el alır. Batıni ve İsmaili örgütlenmelerde bulunur. Sufilik mahlası olarak da kendisine *"Verani"* lakabı verilir. Bundan sonra "Şeyh Ahmet Verani" olarak ün salar. Şeyh Ahmed Verani'nin Şeyh Hasan'dan sonra Şeyh Ahmed adında bir oğlu daha olur.

Şeyh Ahmed Verani 10-12 yaşlarına gelen iki oğlunu amcazadesi olan Hâce Ahmet Yesevi (Ö.1167/9) dergâhına eğitim ve öğretim için verir. Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmed, Yesi'deki dergâhda Türkçe tarikat erkânı ve sülük adâbını, İslami ilimleri ve Türk sufiliğini, ahlâki ve tasavvufi kaide ve kuralları kısa zamanda öğrenerek Hâce Ahmed Yesevi'nin halifeleri arasına girerler.

Şeyh Hasan, küçük yaşta iyi ok atar, iyi kılıç kullanır ve iyi at sürer. At yarışlarında ve ok atmada birinci olur. Bu yeteneklerini bilen hocası Ahmet Yesevi bir gün ona cemaatle cemdeyken, "Sen, bir er değil on er gücündesin, bundan böyle senin adın, Şeyh Hasan Oner olsun, ve böyle biline, böyle çağrıla..." der. Ve dua eder.

Menkıbeye göre, Bahşi Han'ın vefatı üzerine beylikten feragat eden babasının yerine oymağının beyi

(aşiretinin reisi) olur. Kardeşi Şeyh Ahmed'i de ikinci reisliğe getirir. Böylece aşiretin dış ilişkilerini ve askeri idareyi Şeyh Hasan yönetirken, iç düzeni ve dini işleri de Şeyh Ahmet yönetir.

Gün gelir, Şeyh Hasan, Piri Hâce Ahmet Yesevi'den icazet alarak "Kırk Kalenderi Derviş" ile ve oymağıyla Anadolu'ya (Rum'a) gitmek üzere Türkistan'dan hareket eder.

Şeyh Hasan, 1186 tarihinde İsfahan Kalesi'nden "Yol İzinnâme"si alır. Şeyh Muhammed Bin Abdullah'ın yazdığı yazıda; "...On iki imam ve şanlı evlatlarından olan Şeyh Hasan'ın geçtiği bölgelerdeki sultan, vezir, emir, büyük efendiler, İslam Kadılar ve onların hadımları, her şehirde ve köyde, zaviye ve tekkelerde, kilise ve hayır yerlerinde; Arap'ın, Türk'ün, Acem'in, doğulusu batılısı Deylemliler, Akrad ve Haşimiler, hasılı devlet erbabı; gelip müracaat edeceklere, ilgi gösterip, hediyeler ikram ve nimetlerden hissedar edip, koruyarak, bugüne kadar imdada yetişip, onları muhafaza etsinler...", denmektedir. Bu belgeden hareketle Onarlı, Şeyh Hasan'ın Alamut fedaileriyle doğrudan irtibatlı olduğuna inanır. Yol güzergâhı üzerinde İsmailìlerin yüzlerce kale ve köyleri vardır. Muhtemelen Şeyh Hasan Oner'in bir Türk olan Alamut Piri II. Muhammed (1166-1210) ile ilişkisi bulunmaktadır ki, bu izinname, bir nevi yol güzergahındaki Nizari İsmaili kale yöneticilerinin uyması gerekli talimatnâmedir. Bu belgede, Şeyh Hasan'ın Deylem bölgesine uğradıktan sonra, Akrat'a geleceği belirtilmektedir. Akrad Bölgesi; bu günkü Hatay ile

Lübnan ve Suriye'nin kuzeyi arasındaki bölgedir. Druzi'lerin ve Nusayri'lerin yaşadığı bu bölgede, Şeyh Hasan oymağıyla konaklamış ve Halife, Bey, Şeyh, Sultan gibi yönetici ve dini ulema ile görüşmelerde bulunmuştur.

Şeyh Hasan Oner'in başında bulunduğu Bayat Kabilesi Irak ve El Cezire Bayatlarındandır. Şeyh Hasan Oner'in dinsel liderliğinin; şeyhliğinin Necef ve Kerbela'nın bulunduğu bu bölgede daha da olgunlaştığı ileri sürülür.

Diğer taraftan Şeyh Hasan Kerbela, Necef, Bağdat ve Hicaz'a gitmiş, oradan da Mısır'a giderek tekrar Bağdat'a dönmüştür. Bağdat'tan da Konya'ya gitmiştir.

Menkıbenin farklı versiyonunda ise, Şeyh Hasan oymağıyla Halep'ten Sis (Adana), Maraş, Adıyaman, Akçadağ-Malatya (bugünkü Battal Gazi ilçesi) güzergâhıyla Fırat'ın doğu yakasındaki Abdülvahap Gazi'nin türbesinin bulunduğu tepe ve Mukaddes Dağı'ndaki Mar Ahron Manastırı (kilise) ile Muşar'a kadar olan bölgeyi işgal eder. Muşar'da Şeyh Hasan Beyliği adıyla yarı-özerk bir beylik kurar.

Bölgedeki yerel halkları; Kürt, Ermeni, Zaza unsurları kendine tabi kılan Şeyh Hasan, metruk bir Paulicien kalesi olan yerde Şeyh Hasan adıyla bir köy ve zaviye de kurarak başına kardeşi Şeyh Ahmet'i getirir. Bugün Tabanbükü adlı köy burasıdır[57]. O devirde bu bölge Anadolu Selçuklu

---

[57] Tabanbükü köyü, Elazığ'ın Baskil ilçesine 43 km. mesafede bulunmaktadır.

Devleti’nin doğu sınırını teşkil eder. Şeyh Hasan da aşiretiyle bu sınır üzerinde bulunmaktadır. Muhtemelen o zamanki Malatya meliki sınırları korumak üzere Şeyh Hasan Aşiretini bölgeye yerleştirmiştir. Ve böylece Şeyh Hasan “Uc Beyi” olur. Zamanla Şeyh Hasan yöreyi İslamlaştırmış ve Türkleştirmiştir.

Şeyh Hasan muhtemelen 1196-1205 yıllarında bölgeye hakim olur ve beyliği de, Selçuklu Sultanı tarafından kabul edilip onaylanır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci defa Selçuklu tahtına geçtiğinde oğullarını eyaletlere vali olarak gönderir. Büyük oğlu İzzeddin Keykavus’u Malatya’ya ortanca oğlu Alaeddin Keykubat’ı da Tokat’a melik nasbeder. Şeyh Hasan işte bu dönemde Malatya Meliki İzzeddin Keykavus'la sıkı ve iyi ilişkiler kurar.

Bugünkü Hasan Dağı denilen yörenin, Muşar ve Kezirbet Kalelerinin yönetimi o devirde Şeyh Hasan’ın elindedir[58]. Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus çok güvendiği için Alaeddin Keykubat’ı kalebent olarak Şeyh Hasan’ın kontrolüne bırakır.

I.Alaeddin Keykubat dokuz yıllık Muşar ve Kezirbet'teki esaret döneminde bölgenin hakimi, kale komutanı, aşiret reisi olarak Şeyh Hasan'la iyi ilişkiler içine

---

[58] Baskil’e 52 km. mesafede bulunan Suyatağı köyünün Kale isimli mezrasında Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad’ın hapsedildiği yer, etrafında bir çok mezar bulunan Muşar dağındaki Mar Ahron manastırının altındaki kaledir.

girer. Bugün Adaf (Kumlutarla), Kale, Şeyh Hasan, Eğribük köylüleri dedelerinin Kale'de muhafızlık ve bekçilik gibi hizmetlerde bulunduklarını anlatırlar.

Menkıbeye göre, Alaeddin Keykubat kalede hapisteyken, "Hâce Ahmed Yesevi ya da Şeyh Hasan" Tekkesi postnişini Şeyh Ahmed Dede'yi yanına davet eder, yıldıznâmesine baktırır ve remil ile bahtının açılmasını ister. Şeyh Ahmed Dede Alaeddin Keykubat'a mahpusta kaygılanmamasını, geleceğinin ferah olduğunu, bütün Rum ülkesinin padişahı, Ulu Sultan Keykubat olacağının muştusunu verir[59]. Anlatılır ki, Alaeddin Keykubat, Selçuklu tahtına geçtikten sonra, kızkardeşi Gevher Hatun'u Şeyh Ahmed Dede'ye verir.

İsmail Kaygusuz'a göre de, daha sonra Şeyh Hasan, silahlı oymağıyla ve okçu birlikleriyle Alaeddin Keykubat'la birlikte, Kalonoros (Alaiye-Alanya) kalesinin alınmasına ve Fırat boyu fetihlerine katıldığı için, Keykubat Onar Köyünü tescil eder ve arazilerini Şeyh Hasan'ın kurduğu "Oner

---

[59] İbn Bibi'nin eserinde aynı olay şöyle anlatılır. "Büyük bir hız yaparak güneşin parlamaya başladığı sırada Güzerprit (Kezirpet) kalesinin önüne vardılar. O sırada Melik Alaeddin namazgahta namazını kılmış, oturmuş dualar okuyor ve dışarı bakıyordu. Bir tepenin üzerinden hızla gelmekte olan bir süvari kafilesi görünce o gece gördüğü rüyayı hatırladı. O rüyasında Şiir:

"Latif ve nurani bir yaşlı adam, Kafirler içinde bir Müslüman gibi
Utangaç, edepli ve vakarlı, meleğin ruhu gibi saf."

Tasvirine uyan bir adam gördü. O adam ayağındaki bağı çözdü. Sultanı kollarının arasına alarak kucakladı ve "Ömer Muhammed Suhreverdi'nin sevgisi her zaman Padişah Alaeddin Keykubad iledir" dedi…." Cilt.-I-Sh.223

Zaviyesi"ne 1224'de vakfeder[60]. Alaeddin Keykubat'ın hizmetleri karşılığı olarak okçu birlikleri kumandanı olan Şeyh Hasan'ın oğlu Şeyh Bahşiş'e de Kumlutarla Köyü'nü bağışlamıştır[61]. Alaeddin Keykubat Şeyh Ahmet Dede'ye kız kardeşini verdiği gibi, Şeyh Hasan Köyü'nü de vakfetmiş ve Hz.Ali soylu olduğuna dair şeceresini şerh etmiştir.

Menkıbeye göre Şeyh Hasan, 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın son çeyreğine kadar olan zaman diliminde, muhtemelen 1156-1276 yılları arasında 120 yıl ömür sürer. Şeyh Hasan Selçuklu ordusuyla Fırat Boyu kaleleri fethine katıldıktan sonra bir Ermeni şehri olan Arapkir'e Subaşı olarak atanır ve bölge de kendisine ikta olarak verilir. Şeyh Hasan, Arapkir'in Hezenek semtinin altındaki düzlüğe ordugahını kurar. Daha sonraları Uguzlu (Oğuzlu) semti olarak anılacak olan bu yöreye askeri kuvvetler yerleşerek, şehir ve köylerin asayişini temin eder. Şeyh Hasan kısa bir zaman sonra Arapkir'in eski yerleşim yeri ve kale içi olan eski şehir'de (bugünkü Osmanpaşa mahallesi) kendi adıyla anılan bir tekke ve külliye yaptırır.

1860'ta Arapkir'deki Bektaşi Tekkesi, Şeyh Hasan tekkesinden başkası olmayıp, daha sonra Meydanevi Camii'ne çevrilir. Aşevi, Atevi gibi müştemilatı ile mal varlığı olarak da vakıf arazileri, bağ ve kavaklıklar vardır.

---

[60] İsmail Kaygusuz. Onar köyünün kurucu Şeyh Hasan Onar

[61] Elazığ'ın Baskil ilçesine 39 km. mesafede bulunan köye, 1085'lerde Tatar ve daha sonra Kırım Türklerinin yerleştirilmiş olduğu ileri sürülür.

Yavuz Sultan Selim döneminde Arapkir Osmanlılarca fethedilince, Türkmen Beylerinden ve Arapkir eşrafından Kulibeyoğlu Ali Bey ve Şeyh Hasan Aşireti mensupları Kızılbaş oldukları için malları ellerinden alınarak Ermeni tüccarlara ve Sünniliğe geçenlere verilir. ‘Şeyh Hasan Tekkesi ve Külliyesi Vakfı’na da Arapkir eşrafından “Kestanzadeler” atanır. Arapkir’in Türkmen Kızılbaş köylerinden bazıları ve şehir halkı Çaldıran dönüşü bölge fethedildiği için, l515 yılında yemin ederek, Osmanlı tebası olmuşlar ve Hanefi Mezhebini kabul ederek Sünnileşirler.

Şeyh Hasan Tekkesi’ne 1694 yılında Arapkir Sancak Beyi Cafer Paşa tarafından bir minare yaptırılarak camiye dönüştürülür, adına da Cafer Paşa Camisi denilir[62]. Cafer

---

[62] Diğer taraftan, ilçenin eski yerleşim alanında, Osman Paşa Mahallesi’nde bulunan bu caminin kitabesi yerinden sökülmüş ve günümüze gelememiştir. Bununla beraber, minare kapısı üzerindeki kitabeden XIV. yüzyılda yaşamış İlhanlılardan Şeyh Hasan tarafından yaptırıldığı, 1694’te de Sancak Beyi Cafer Paşa tarafından onarıldığı öğrenilmektedir. Bu yüzden de camiye Cafer Paşa Camisi ismi verilmiştir. Cafer Paşa’nın yaptırdığı onarım öncesinde caminin üzeri üç çapraz tonozla örtülü bir ibadet mekânı ve ayrıca mihrap önü mekânından meydana geldiği bilinmektedir. Onarım sırasında doğu duvarı cami içerisine alınmış ve tonozla örtülü mekânlar üçten ikiye indirilmiştir. Böylece cami kareye yakın dikdörtgen planlı şekle dönüştürülmüş, üzeri de sekiz köşeli kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Caminin doğu duvarında giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısı sivri kemerlidir. Bunun önünde ahşap çatılı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Mihrap yaprak motiflerle bezelidir. Ahşap minberi ağaç işçiliğinin en güzel örneklerini sergilemektedir. Minber üzerinde 1694 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Doğu duvarına bitişik olan minarenin ahşap basamaklarla çıkılan mukarnaslı bir kapısı vardır.

Paşa dahil, Arapgir'den çıkmış bir çok paşa birbirleriyle akrabadır. Yine aynı yıl Onar Köyü'ne de bir küçük cami yaptırılarak, Arapkir eşrafından Sabrioğullarından bir imam atanır. Onarlı makalesinde, 1694'den İttihat ve Terakki dönemine kadar her hafta Cuma günleri "içtima edilerek" sayım usulüyle Onar köylülerinin Cafer Paşa Camiine mecburi olarak namaza sevk edilmiş ve kontrole tabi tutulmuş olduklarını kaydeder.

En son Vakıf mütevellisi Kestanzade Hacı Abdullah Ağa'nın vefatı üzerine aileden kimse kalmaz. Bunun üzerine Osman Paşa Mahallesi halkı, 20.000 kuruşluk geliri olan vakfın, kendilerinin hakları olduğu iddiasıyla dava açar. Bu duruma Onar köylüleri itiraz eder. Şeyh Hasan soyundan olduklarını ibraz eden belgelerle Onar köyü halkı da Vakfın mal varlıklarının kendilerine ait olduğunu belirterek; 11 Nisan 1299 (1883) tarihinde Arapkir Mahkemesinde dava açarlar.

Vakıf davası yıllarca sürer. Bu olay, Arapkir'de hak iddia edenlerle Onar köylüleri arasında kavgalara sebep olur. Dava Eğin Kazasına aktarılır. Zabit Hüseyin (Güney) Efendi davayı ciddi bir şekilde takip eder. Eğin kazası Mahkemesinde belgelerle vakfın ve Şeyh Hasan Külliyesi'nin arazilerinin Onar köylülerine ait olduğu ispatlanır.

Bu kapı, iç içe geçmiş kemerlerle bezenmiştir. Minarenin kaidesi ile gövdesi arasında renkli taşlar ve istiridye motifleri ile bezeli iki taş kuşak sırası bulunmaktadır.

Dava sürerken, I. Dünya Savaşı başlar, ardından İstiklal Savaşı devam eder. Köydeki erkeklerin hepsi savaşa gider. Bu arada davayı takip eden Zabit Hüseyin Efendi de ihtiyat subayı olarak savaşa gider ve İstiklâl Savaşı sonrası köye döner. Dava sürüncemede kalır. Kurtuluş Savaşı kahramanı ve İstiklâl Madalyası sahibi Hüseyin Efendi, Cumhuriyetin ilanından sonra davayı tekrar açar. 1944 yılına kadar köy arazileri ile ilgili vakıf davası; hukuk mücadelesi devam eder, ama bu arada Zabit Hüseyin Efendi Hakk'a yürür. Muhtar ve ihtiyar heyetinden bazılarının, Arapkir ağaları ile işbirliği yaptıkları ve dava düştüğü takdirde de çeşitli vaadler aldıkları ileri sürülür.

1224 yılında kurulmuş ecdadın vakfı; "hasis, sahtekâr, aç gözlülerce talan" edilmiştir. Son olarak da 1984 yılında Cafer Paşa Camisi'nde bulunan Şeyh Hasan'a ait el yazma Kur'an-ı Kerim ve kitaplar; caminin kapısı kırılarak çalınmış, zanlılar hakkında soruşturma açılmasına rağmen bir şey elde edilememiştir.

Şeyh Hasan'ın Fütuvvet örgütlenmesiyle ilişkisi ve Ahi teşkilatlanmasında rolü olduğu ve Ahileri Arapgir'de örgütlediği Selçuklu belgelerinden anlaşılmaktadır.

Şeyh Hasan'ın Onar Köyü'nde inşa ettirdiği Cemevi ve Zaviye'nin binası ve müştemilatının adına, Sultan Onar Cemevi ya da Büyük Ocak denmektedir.

Şeyh Hasan'ın 1224 yılında 12 direkli bir çadır görünümde inşa ettirdiği Sultan Onar Cemevi, Orta-Asya Gök-Tapınakları'na benzetilir.

Yine kubbemsi damın ortaya yakın bölümünde bütün direklerden daha kalın ve siyah; üzerinde kahve ve kızıl beneklerin olduğu "Karadirek" denen ve kutsal sayılan bir ağaç direk vardır.

“Karadirek” aynı zamanda “Zat-ı Mutlak”a giden “sırat-ı müstakimi” ifade etmektedir. Taş pencere ise; “sema'ya / Göğe ağmanın”, “Hakk ile hak olma”nın bir sembolüdür. Semazenler bu deliğin tam altındaki meydan da sema dönerler...

“Karadirek” üzerinde “çerağ tası” vardır. Cem’den önce çerağ burdan uyandırılarak “erkân” bu törenden sonra dede tarafından yürütülür. Ayrıca Karadirek’te Şeyh Hasan’ın tunçtan miğferi asılıdır ve “çırahban” tası olarak kullanılır. Karadirek’in dibinde ise “civher” toprağı vardır.

Onar Köyü’nde yıllık Görgü-Cem’lerinde önce: Şeyh Hasan Türbesine bir koç tığlanır, sonra cem icra edilir.

Büyük Ocak Tekkesi (Onar Zaviyesi)’nin giriş kapısı ve eşiği özel bir ağaçtan yapılmıştır ki neredeyse 8 asırdır; yaşa, yağmura dayanarak bugüne dek bozulmadan gelmiştir. Eşiğe üç kez niyaz edildikten sonra meydanevine/cem-evi'ne uzanan bir koridordan girilir.

Cemevi’nin önünde; yemek pişirme yeri, aşevi, ekmek pişirme ocağı, kiler, hamam, hela, çamaşırhane gibi odacıklar vardır. Sağ yanda iki katlı tekkeşinevi, ahır, samanlık, odunluk, misafirhane sol yanda ise bahçe bulunur.

Şeyh Hasan üç evlilik yapar. Birinci evliliğinde Türkistan'da İmam Rıza'nın kız torunlarından biri ile evlenir ve bu evlilikten Şıh Bahşiş dünyaya gelir. İkinci olarak, Fırat boyu fetihleri döneminde, Muşar yöresine geldiğinde, Dersimli Zaza bir aşiret beyinin kızıyla evlenir ve Seyyid Selahattin adlı bir oğlu olur. Üçüncü evliliğini de Piri Baba'nın kızı ile yapar[63]. Bu evlilikten, menkıbeye göre Kara Muhammet, Habib Hasan ve İlik isimlerinde üç oğlu olur. Diğer bir rivayete göre de iki kız, sekiz erkek çocuğu olmuş ve köy 10 haneden teşekkül etmiştir. Şeyh Hasan'ın Merzifonlu Piri Baba'nın kızıyla evliliğinden olma çocukları Malatya-Arapgir-Onar Köyü'nde, 1224 yılında babaların kurduğu Vakıf şeklindeki Zaviyesini Dede Ocağı'na dönüştürerek "Sultan Onar Ocağı", "Büyük Ocak" ya da "Büyük Şeyh Hasan Ocağı" olarak adlandırmışlardır. Şeyh Hasan'ın Türkmen Oymakları arasındaki adı, "Onar Dede", "Onar Baba", "Sultan Onar" olarak geçmektedir ki, ocağa da bundan dolayı ve babalarının adına izafeten "Sultan Onar Ocağı" denmektedir. Kürt, Zaza, Ermeni, Alevi cemaatinde ise, Şeyh Hasan Ocağı olarak anılmaktadır. Tunceli'deki torunun kurduğu Şeyh Hasan Ocağından ayırmak için "Büyük Şeyh Hasan Ocağı" da denmektedir. Şeyh Hasan On-Er'e I. Şeyh Hasan ya da Büyük Şeyh Hasan da denmektedir.

Şeyh Hasan Oner'in kimliği masalsı anlatımlar biçiminde geldiği gibi, halk ozanlarının şiirleriyle de

---

[63] Piri Baba hakkında bkn. Evliyalar Şehri Amasya

günümüze ulaşmıştır. Üç yüz yıl sonra Pir Sultan Abdal onun için yazmış olduğu Onar Dede Destanı adlı deyişinde;

Adın Şeyh Hasan'dır, hem derik Oner...
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle!"

der. Bu dönemde, Pir Sultan Abdal'ın Şah İsmail adına bölgede gizli örgütlenme yaptığı ve arandığı hesaba katılırsa, Şeyh Hasan Ocağı'nın önemi daha da belli olmaktadır[64].

Şeyh Hasan ve kardeşi Şeyh Ahmet 1204/5 yıllarında Şeyh Hasan (Tabanbükü) köyünde bir "Dergâh" kurarlar ve amcazadeleri olan hocaları "Ahmed Yesevi"nin de adını tekkeye verirler. Bu ocağa 'Ahmet Yesevi Ocağı' da denmektedir ki bütün ocakların başı sayılır. Daha sonraları ise Şeyh Ahmed'in çocukları zaviyenin ismini "Şeyh Ahmet Tavil" olarak değiştirerek babalarının adını verirler. Vakfa dönüşen tekke, Selçuklu ve Osmanlı sultanları tarafından da onaylanır ve Şeyh Ahmet soyundan gelenlere verilir. Halk arasında her iki ad da kullanılmaktadır. Şeyh Hasan'ın kardeşi ve Şeyh Hasanxanlı Aşireti'nin ikinci reisi Şeyh Ahmet'in Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşlerinden olan oğlunun ve çocuklarının, Elazığ-Baskil-Muşar'daki Şeyh Hasan köyünde kurdukları Dede Ocağıdır. Şeyh Ahmet'in soyu, I.Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşi Güher Ana'dan olan oğlu Emir-el Mümin'den yürümüştür.

Şeyh Hasan'ın Türkistan'daki evliliğinden olma oğlu Seyyid İbrahim'e dedesi Bahşiş Han'ın da adı verildiğinden Şeyh Bahşiş olarak çağrılmaktadır. Şıh Bahşiş'in Elazığ-

[64] Bkn. Pir Sultan Abdal için Evliyalar Şehri Sivas

Baskil Adaf (Kumlutarla) köyünde muhtemelen 1224 sonrası yıllarda kurduğu dede ocağının adı Şıh Bahşiş Ocağı, oymağının adı da Bahşişli olarak anılır. Bahşişli Oymakları, Akdeniz bölgesinde yoğun olarak bulunur. Ege ve Balıkesir yörelerinde ise Tahtacı ve yörük adına dönüşmüştür. Bulgaristan'da ve Afganistan'da Bahşişli Türkmen obaları vardır.

Şeyh Hasan'ın bugünkü Tunceli yöresinde Dersim Beyi'nin kızıyla yaptığı evliliğinden doğan oğlu Selahaddin'in torunlarından Sultan Seyyid adlı bir zatın Tunceli'nin Bodik (?) köyünde kurduğu ocağın ve aşiretin adı da Şeyh Hasan Ocağı olarak anılır. Hozat'ın Dalören köyünün kendi adıyla anılan dağda türbesi olan Sultan Seyyid'in 1515-1530 yılları arasında Şeyh Hasan köyünden yöreye gittiği ileri sürülür.

Selahattin'in torunlarından Seyyid'in Bodik köyünde Sultan Seyyid adıyla; diğer kardeşi Şeyh Hasan ise, Ağdat'ta Şeyh Hasan Ocağı adıyla 1515/30 yıllarında bir dede ocağı kurmuşlardır. Torun Şeyh Hasan'ın Ağdat'taki ocağına, "Küçük Şeyh Hasan Ocağı" ya da sadece Şeyh Hasan Ocağı denmektedir.

Şeyh Ahmet'in torunlarından olan *Teslim Abdal*'ın bugüne kadar yüzün üzerindeki şiiri; ozanlar ile dedeler ve zakirler vasıtasıyla söylenerek yaşatılmıştır. Teslim Abdal'ın IV. Murat (1623-1640) döneminde ve 1617-1670 yılları arasında yaşadığı birçok araştırmacı tarafından ileri sürülür. Çorum ve Denizli'de de tekkesi ve makamı vardır.

Şeyh Hasan Ocağına bağlı 200 civarındaki yerleşim biriminde yöresininin inanç önderi; Rehber ya da Baba veya Dikme Dede denilen kişiler ve ocaklar vardır. Bunlardan bazıları "Ocak" statüsündedir. Keban'ın Nimri ve Zırkı Köyünde "Şeyh Hasan Rezzaki (Zevraki) Ocağı, Arapgir de Sarı Mecdin ocağı, Elazığ'da İmam Rıza ve Musa-i Hardi Ocağı, Ulaş'da Çavdarlı Ocağı, Çorum'da İmam Rıza Ocağı ve Teslim Abdal Ocağı, Tokat'ta Yunus (emre) Abdal Ocağı, Toroslarda Cılbak Baba ve Şıh Çoban Ocağı gibi onlarca rehber ocağı vardır. Bu ocakların büyük bir bölümü işlevini yitirmiştir.

1240 yılında Şeyh Hasan'ın kızı ile evlenen Celaleddin Harzemşah'ın oğlu Muhammed (Mehmet/Kal-Mem-Sır)'ın kurduğu "Dikme Dede Ocağı" süreklilik arz ederek bugüne dek önemli bir işlev görmüştür.

Balıkesir'den Erzurum'a, Çorum'dan Mersin'e kadar Şeyh Hasanlı oymaklarının Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Malatya'dan bölgeye geldikleri söylenmektedir.

Onar Köylü yaşlıların anlattıklarına göre; IV. Murad, Bağdat Seferine giderken Dişterik yaylasında binlerce askeriyle konaklar. Onar Zaviyesi Postnişin Dede'si; Padişahı misafir eder ve ağırlar. Konukseverliğinden memnun olan Padişah; Dişterik yaylasını ve Şeyh Çayırını Vakfiye'ye ilave ederek bu iki araziyi Onar Köylülerine verir.

Fakat zaman zaman bu araziler Onar Köylülerinin elinden alınarak başkalarına verilir ve ihtilaflar çıkar. Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780) efendinin vakıf arazileri ile ilgili ihtilafta "ehl-i vukûf" olarak görev yaptığı yaşlılar tarafından anlatılmaktadır. Kazadaki ağaları köylüler sürekli şikayette bulunurlar. Padişah her defasında İstanbul'dan olaya müdahale eder.

19.yüzyılın başında Ağın Köylülerinden hasları işleyen bazı kişiler arazilere silah zoruyla el koyarlar. Sekiz yıllık bir hukuk mücadelesi sonucu ihtilaf çözülür. Sultan Abdülmecid'in 1852 tarihli Fermanı'yla Onar Köylülerinin lehine karar verilir. Bu tarihten birkaç yıl sonra Dişterik yaylası tekrar Onar Köylülerinin elinden alınır.

Onarlı yaşlıların anlattıklarına göre; Arapkirli Yusuf Kamil Paşa (1808-1876) eşinin ve kendisinin de Bektaşi olmasından dolayı, sarayda memuriyetliği, nazırlığı ve sadrazamlığı dönemlerinde Onar Köyü ve Arapkir'in Alevi köyleriyle yakından ilgilenir[65]. Köylerden Alevi çocukları

---

[65] 1808 yılında Arapkir'de doğan Yusuf Kâmil Paşa, Akkoyunlu ailesine mensuptur. İstanbul'da iyi bir tahsil gördükten sonra, Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde dört yıl çalıştı. 1833'te Mısır'a giderek Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde bulundu ve kızı Zeynep Sultanla evlendi. Mirliva rütbesi ile geldiği İstanbul'da Meclis-i Vâlâ ve Maârif Meclisi üyeliği, ardından Ticaret Nazırlığında bulundu. 1854'te ikinci defâ Ticâret Nâzırlığına getirilen Kâmil Paşa, aynı yıl Meclis-i Âl-i Tanzimat başkanı oldu. 1856'da tekrar Meclis-i Vâlâ Başkanlığına getirildi. İki yıl bu vazifeyi yürüten Kâmil Paşa, istifa edip Mısır'a gitti. Abdülazîz padişah olunca, yeniden İstanbul'a geldi. 5 Ocak 1863'te Sadrâzam Keçecizade Fuad Paşanın istifa etmesi üzerine

İstanbul’a aldırtarak okutur. Anlatılır ki, Yusuf Kamil Paşa’nın konağındaki Ayin-i Cemlere Onar köyünden olan ve okuttuğu Mıllı İsmail de katılarak davudi sesiyle duaz, miraçname ve tevhid ilahisi söyler. Abdülaziz döneminde “Büyük Ocak Tekkesi” faaliyete geçer, postnişin dede seçimleri yapılır. Ayin-i Cem törenleri açıktan yapılır, ibadetler eda edilir. Fakat Abdülhamid’in tahta çıkışıyla tekrar baskılar başlar. Onar Köyü arazileri, bağ ve bahçeleri; Arapkir eşrafına parçalanarak peşkeş çekilir.

Onar Köylülerinin Arapkir eşrafıyla sürtüşmeleri sonucu, köy Eğin (Kemaliye)'ye bağlanır. Arapkir eşrafı ve Ermeni tüccarlardan da para karşılığı alınır. Bugün ise, Onar köyü 1224 yılındaki sınırlarını bir kısım arazi eksikliğine rağmen halen korumaktadır.

---

sadrazamlığa getirildi. Bu görevdeyken Haziran 1863’te Şura-yı Devlet üyesi oldu. Ve üç kez Şura-yı Devlet başkanlığı yaptı. Hastalığı sebebiyle 1875’te bu vazifeden ayrıldı. Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876 Darbesi ile tahttan indirilerek ölmesine çok üzülen Kâmil Paşa, aynı sene İstanbul’da vefât etti. İstanbul’da birçok hayır ve hasenâtı vardır. Bunların başında, hanımı ile birlikte yaptırdıkları, Üsküdar’daki Zeynep Kâmil Hastanesi gelmektedir (1862). Hastanenin bulunduğu semte de Kamil Paşa ve eşinin adından dolayı Zeynep Kamil adı verilmiştir. Ayrıca câmi, okul, çeşme gibi hayrat bırakmışlardır. Kâmil Paşanın şiirleri ve münşeâtı (nesir-mektuplar) da mevcuttur. Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi. Mezarları Zeynep Kamil türbesi diye bilinen ve Zeynep Kamil Hastanesinin bahçesinde bulunan türbededir.

Osmanlı döneminde Tahir bucağı adı ile Arapgir'e bağlı olan Arguvan, sonradan ilçe olarak Diyarbakır'a bağlanır. Daha sonra 1873'de tekrar Tahir adı ile Keban'a bağlı bir nahiye haline getirilir. Cumhuriyetin ilanıyla merkez ilçe olarak Malatya'ya bağlanır. 1954 yılında da Tahir nahiyesi merkez olmak üzere Arguvan adı ile Malatya iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

İlçeye sekiz km. mesafede bulunan Bozan köyünün 100 m. doğusunda, Sazlıca deresinin köye bakan batı yamacında, **Şah Sultan**'ın türbesi bulunmaktadır[66]. Buraya yörede Sultan Hatun Türbesi de denir. Dört bölümden oluşan türbenin 250 metre kare kapalı alanı bulunmaktadır. Türbenin girişinde bir eyvan yer alır. Eyvanın bir tarafına gelen ziyaretçilerin getirdikleri adak kurbanların pişirilmesi için ocaklar yapılmıştır. Diğer alan masa ve tahta sıralarla donatılmıştır.

Eyvanda sağa açılan kapının sağ tarafında, Şah Sultan'ın mezarının bulunduğu oda, sol tarafta mutfak ve karşı istikamette geniş bir oda bulunur. Bu geniş odada sonbahar ve kış aylarında cem ayinleri yapılır. Ziyaretçilerin

[66] http://www.bozan.org/

çok olması halinde diğer zamanlarda da cem ayinleri gerçekleştirilir. Bu odanın içi halılarla donatılmış, kanepeler yerleştirilmiştir.

Türbenin mutfak bölümünde buzdolabı, ocak, tüp, yemek kazanları, tepsi, tabak, kaşık vs. gibi eşyalar bulunur. Türbenin iç duvarları yarıya kadar fayanslarla kaplanmıştır. Diğer kısımlar ise temiz bir şekilde boyanmış olup bakımlıdır. Ayrıca güneş enerjisi suyu mutfağa alınmıştır. Ziyaretçiler için dere yatağına yakın yerde kasaphane ve tuvaletler yapılmış olup şebeke suyu buralara da bağlanmıştır. Bozan köyünde ömrünün son yıllarında Şah Sultan ziyaret yerine bakmakla meşgul olan Bessey oğlu Hüseyin Kaya'nın mezarı da türbenin yanında bulunan ve kendi arazisi olan tarlaya konulmuştur.

Şah Sultan da (1755-1828) Devrüş Muhammed ve Aşıki gibi İsaköy'de dünyaya gelir. Onun İsaköy'deki Dedeler kabilesinden olduğu söylenir. Babasının adı Babo Ahmet olup fakir bir çiftçidir. Şah Sultan genç yaşında Devrüş Muhammed'e bağlanarak kendini bu yola adar[67].

---

[67] Devrüş Muhammed Kerkütlü Seyit Hüseyin isminde bir zatın oğludur. Seyit Hüseyin Kerbelayı ziyaret eder, oradan Hacı Bektaş Dergahına gider. Hizmet eder tekrar Kerbelaya gider İmam Hüseyin Dergahına da hizmette bulunur. Bu yolculuk sırasında her defasında Arguvan'ın İsaköy'üne uğrar, misafir olur. Bu seyahatlerden birisinde köylülerin ısrarını dayanamayıp İsaköy'e yerleşir ve Fatime isimli bir kızla evlenir. Bu evlilikten 1755 tarihinde Devrüş Muhammed dünyaya gelir ve küçük yaşlardayken babası Seyit Hüseyin ölür. Annesiyle beraber fakirlik ve zaruret içerisinde büyüyen Devrüş Muhammet, daha genç yaşında ilahi bir aşka tutulur. Hacı Bektaş Dergahında hizmetlerde bulunur. Birçok

Şah Sultan Devrüş Muhammedi, Aşık-i Ahmeti gibi köyünden ayrıldıktan sonra Devrüş Muhammed'in yaşadığı Anzahar'da kısa bir dönem ikamet eder. Devrüş Muhammed'in vefatından sonra bir ara İsaköy'de bulunur ve daha sonra Devrüş Muhammed'in müritleri olan 'taliplerin' ve kendisini seven Bozanlıların ısrarı üzerine Bozan'a gider ve hayatının sonuna kadar Bozan'da kalır.

"Hak'ta hidayettir bize bu saadet
Muhammed Mustafa Ali'den himmet
Ceset kalır burda can çeker zahmet
Can-ı kurtarmağa sahip bulmalı"

Diyen Şah Sultan Allah, Muhammed, Ali, On iki İmam, Hacı Bektaş-ı Veli, Devrüş Muhammed ve Erenlerin sevgisinin yanında onların meziyetlerini belirtmekte, dara düştüğünde sığınmakta ve yardım beklemektedir. Tasavvufla ilgili şiirlerinin yanı sıra çeşitli toplumsal ve bireysel konularda yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Şah Sultan Aşıki'ye (Aşık Ahmet Ağa) de oldukça bağlıdır. Kimilerine göre Aşıki'yi manevi kardeş olarak görmektedir.

Karahöyük köyünden Mehmet oğlu Mustafa Bal, küçük yaştan itibaren Devrüş Muhammed'in, Aşıki Ahmet'in ve Şah Sultan'ın nefeslerini, el yazısı, eski yazı,

---

kez Devrüşlük makamına ulaşır. Hayatı boyunca üç defa Kerbela'yı ziyaret eder, hizmette bulunur. Daha sonra Divriği'nin Anzahar köyüne yerleşir ve Devrüşlük sorumluluğunu orada da yerine getirir. Karahöyük köyündeki muhiplerini devamlı ziyaret eder ve hicri 1244 tarihinde hayata gözlerini kapatır. Anzahar´daki türbesinde meftundur.

Mecmualardan ve de bazı kişilerden toplar. Devrüş Muhammed’e ait 156, Aşık-i Ahmed´in ise 73 nefesi ve Şah Sultan’a ait 20 Nefes günümüze ulaşmıştır.

Karahöyük köyünün Bemere mezraasında **İsmail Dede**’nin türbesi bulunmaktadır[68]. Bu türbe aynı zamanda sarılık ocağıdır. Sarılık hastalığına yakalananların burayı ziyaret etmekle iyileşeceğine inanılır. Bemere mezraasında Hıdır Baba’nın türbesi ile İsmail Dede türbesi, köyün içinde ise Hatuncicim türbesi bulunmaktadır. Türbelerin taşları Mezirme tarafından hayvanlarla taşınarak inşa edildiği söylenmektedir. Hatuncicim türbesinin içinde Ali Ağa ve oğlu Kemal’e ait mezarlar vardır. Anlatılır ki, Osmanlı döneminde Karahüyük’ten aşar vergisini Maksut Bey toplarmış. Daha sonra Ali Ağa tarafından toplanmaya devam edilmiş. Ali Ağa, Osmanlıya yakınlığından dolayı gerek otoritesi ile gerekse mal varlığı ile köyün yönetiminde, üretiminde önemli rol oynamıştır. Harput sancağı ile görüşmeye gittiği bir dönemde burada öldürülür.

[68] http://www.arguvanvakfi.org.tr/

Otuz yapraklı gül şehri anlamına gelen Darende, Memlüklerle Dulkadiroğulları arasındaki muhtelif çatışmalardan sonra 1516'da kesin olarak Osmanlı topraklarına katılır[69].

Yaşar Baş'ın çalışmasından, 1519'daki ilk vakıf kayıtlarına göre, Darende ve çevresinde bulunan on sekiz vakfın, yedisinin hayri, on birinin ise aile vakfı olduğunu öğreniriz[70]. Aile vakıflarına sonraki dönemlerde pek rastlanmadığı görülür. Bu vakıfların Memluklar dönemine ait olduğu anlaşılıyor. Osmanlılar tarafından yapılan ilk tahrir, şehrin alınmasından hemen sonra gerçekleştirilir. Bu tarihte kaydedilen hayri vakıflardan Darende Ulu Camii, Balaban Bey Zaviyesi ve Şeyh Coşak Zaviyesi şehrin merkezinde yer almaktaydı[71]. Diğer hayri vakıflar ve aile

[69] Özer İlbeyi.Socio Economical Structure of Darende according to the Temettuat Documents. Master Tezi. Fatih Üni. İstanbul. 1999

[70] Yaşar Baş, Darende Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 2. Sayı.8

[71] Zaviye Mahallesi'nde bulunan Ulu Cami'nin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi bilinmemektedir. Dulkadiroğulları zamanında, XIV. yüzyılda yapıldığı ileri sürülmüşse de bu iddia kesinlik kazanmamıştır. XIX. yüzyılda harabe haline gelen cami doğu ve kuzey duvarları ve minaresi dışında, günümüze gelememiştir. Kalıntılarına dayanılarak caminin kesme taş ve moloz taştan dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır. İbadet mekânı içerisindeki payelerle beş nefe ayrılmıştır. Bu camiden

vakıflarını oluşturan arazi, arsa ev, bağ, bahçe ve değirmen gibi vakıf gelirleri ise çoğunlukla köylerde bulunmaktaydı. Vakıflara olan ihtiyaç artmış olmalı ki bu yıllarda yeni vakıflar kurulmuştur.

Naci Toprak makalesinde, Ulu Cami'nin harabeye dönüşü ile ilgili şu bilgileri verir[72].

"Eskişehir'de (Kale önü-Eski Darende'de) ikamet eden ahali, 93 Harbini müteakip bahçe damları denilen bugünkü mahallelere dağılır. İbrahim Paşa konağı civarında ve Kumtepe (şimdiki Hükümet binası) mevkiinde iki ayrı çarşı ihdas olur. 1876'dan sonra bu ikilik ihtilafını Sivas Valisi Ali Muammer Bey çözer. Kumtepe çarşısına hükümet binası (1958'de yandı), İbrahim Paşa çarşısına da cami yapılır. İhtilaf kısmen hallolmuştur…Ulu Cami Eskişehir'de kapalı kalır, kullanılmadığından yıkılmaya yüz tutar.. Bugünkü Cumhuriyet İlkokulunun yerine Nümune Mektebi adıyla bir okul yapılırken, Ulu Cami'nin tersikleri getirilip

günümüze gelebilen minare kesme taştan olup, kare kaide üzerine yuvarlak gövdelidir. Alt bölümü sekizgen, üst bölümü on altıgen olan gövdenin ortasına bir de taş kuşak yerleştirilmiştir. Tek şerefeli olan minarenin külah kısmı da yıkılmıştır. Kendi haline terk edilen cami bir süre depo olarak kullanılmış, daha sonra 1992'de Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı tarafından restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır. Bugünkü caminin üzeri geniş bir çatı ile örtülmüş önüne de yuvarlak kemerli bir son cemaat yeri eklenmiştir. 1500 kişinin aynı anda ibadet edebileceği caminin minaresi ise VGM tarafından restore edilmiştir.

72 Naci Toprak. Darende Ulu Camii. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 1. Sayı2

burada kullanılır. Karadeniz isyanından sonra mecburi iskana tabi Rumların çalıştırıldığı bu Nümune Mektebi, 1923 Cumhuriyet İlkokulu adını alır."

Toprak yazısında emekli öğretmen Sıtkı Yazıcıoğlu'nun araştırmalarına dayanarak, Ulu Caminin üzeri açık halde, alçıyla kaplı duvar ve kemerlerinin 1946-7 yıllarına kadar durduğunu kaydeder. *"Sıtkı Yazıcıoğlu son müdahaleyi şöyle anlatmaktadır. Belediye Cumhuriyet İlkokulunun çarşıya bakan batı cephesini yol boyunca dükkan yeri olarak satarken sökülen Ulu Cami'nin taşlarını da aynı kişilere sattı. Böylece dükkanlar yapıldı."*

1530 tarihli bir tahrir defterinden vakıf eserler ve mescitlerin, bir cami, bir mescit, bir medrese, üç zaviye ve bir hamamdan ibaret olduğu tespit edilmektedir. On altıncı yüzyılda Darende kasabası, vakıf ve eski eserler ile bunların gelirleri bakımından vasat bir görünüm arz etmektedir. Aynı döneme ait kayıtlara göre, Darende kazası vergi gelirlerinin % 5 ya da % 6'lık bir kısmı vakıflara tahsis edilmiştir. Bu oran ise birçok bölgenin vakıf gelirlerine oranı ile benzerlik arz etmektedir.

1572 tarihli bir Mühimme kaydından Darende'nin Divriği sancağına bağlı bir yerleşim yeri ve bir kadısı olduğu görülür. On yedinci yüzyıl, Darende vakıfları için bir durgunluk dönemidir. Bu devirde Darende vakıfları hakkında yeterli bilgiye rastlanmaz. Ancak Şeyhzade Ahmed Paşa'nın şehirde yaptırdığı 18 çeşme ve kaldırımlar, ayrıca

bunlar için kurduğu vakıflar, devrin Darende vakıfları için yüz akı olur.

Darendeli askeri şahsiyetler, devlet adamları ve ulemanın çoğunluk teşkil ettiği on sekizinci yüzyıl ise, Darende'nin önemli derecede imar edildiği ve vakıflar açısından altın çağı yaşadığı bir dönemdir. Abdurrahman Paşa, Cebecizade Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa, Yusuf Paşa ve benzeri şahsiyetler adına yapılan vakıflar bu döneme ve sonrasına aittir. Bu vakıflar arasında Cebecizade Mehmed Paşa'nın kasaba halkının avarız adı verilen vergilerini ödemek için vakıflar yapacak kadar insanı duygulandıran birçok örneklerin bulunduğu dikkati çekmektedir. Aynı şekilde Ahmed Paşa ve Hüseyin Paşa'nın şehir suyunu ve Aşudu suyunu ıslah ederek şehirde çeşmeler ve hamamlar yaptırmaları, Cebecizade Mehmed Paşa'nın bir külliye yaptırması, buraya kitaplar vakfetmesi ve ayrıca Abdurrahman Paşa, Hüseyin Paşa, Yusuf Paşa, İbrahim Paşa ve daha birçok kişinin han, hamam, çeşme, medrese, mektep, cami, su yolu gibi vakıf eserler yaptırmaları, bu eserlere gelir getirecek vakıflar tahsis etmeleri, kitap vakıfları yapılması dikkati çeker.

On dokuzuncu yüzyılda şehrin yeni yerleşim birimlerinde bazı vakıflar yapılır iken, eski yerleşim mevkiinde bulunan vakıflar zamanla olumsuz etkilere maruz kalır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren vakıflar kendi kaderine terk edilmeye başlamıştır. Bunun sebebi, eski şehir bölgesinde ikamet eden halkın büyük çoğunluğunun başka şehirlere ya da yazlıkların bulunduğu mahallere göç

etmesidir. Bu göçün arkasında yatan sebep ise sulama imkanlarının yetersizliği sebebiyle ovalarının verimsizliği, doğal afetler, yangınlar, eşkıya saldırıları ve harplerdir.

Vakıf eserler açısından eski ve yeni yerleşim birimleri bir bütün olarak düşünülür ise, 19. yüzyılda şehir halkının istifade ettiği vakıfların geriye gidişi bir süre telafi edilmeye çalışılmış, hatta yeni vakıfların kurulmuş olduğu görülür. Ancak yine de eski yerleşim birimlerindeki vakıfların çöküşü önlenemez. Nitekim 1857 tarihli bir vakıf muhasebesi kaydına göre, Darende ve çevresinde bulunan 41 kalem vakıf kaydının sekiz buçuk aylık dönemde toplam 2.491.30 guruşluk geliri olduğu görülmektedir. Bu rakam ise çok düşük bir meblağı ifade etmekte ve vakıf gelirlerinin büyük oranda azaldığını göstermektedir. Aynı kayıtta Sarı Abdurrahman Paşa, Balaban Bey ve Yusuf Paşa vakıflarına ait gelir kaynakları dışında önemli vakıfların adının geçmemesi, 416 guruşluk geliri ile en çok geliri olan vakfın Yusuf Paşa Vakfı'nın olması, Darende'nin yeni yerleşim birimlerinde kurulmuş olan vakıfların da henüz önemli bir yekün teşkil etmediklerini göstermektedir. Sonuç olarak bugünkü eski şehir yıkıntılarında harap halde bulunan ve hiç kullanılmayan kale, hamam, bedesten, ve bazı camilerin kalıntıları olan minareler, sadece eski eserlerin şahitleri olarak kalmışlardır.

Yirminci yüzyılın başlarına gelinceye kadar son 50 yılda eski yerleşim birimlerinde sahipsiz ve korumasız kalan eserler kısmen yok olur. Ancak kayıtlara göre 1870'de, Darende kazasında 26 cami, 10 mescid, altı medrese, dört

öğrencisi bulunan bir Ermeni mektebi ve 633 öğrencisi bulunan 28 İslâm mektebi bulunmaktadır. Ancak bu müesseselerin çoğunluğu yeni yerleşim birimlerinde ya da köylerde kurulmuştur. 1881'de ise kazanın üç hanı 311 dükkanı bulunmaktadır. Tabii olarak bu eserlerin bir kısmı vakıf eserlerden oluşmaktadır. Bu durum, vakıf gelirlerinin azalmasına karşılık şehrin yeni yerleşim birimlerinde kurulan eserlerin belli bir yekün oluşturduğunu göstermektedir. Yeni Darende ise, kısmen eski mahallelerin bulunduğu alanda, kısmen eski bahçe evlerinin bulunduğu kısımda yeni bir kasaba halinde inşa edilmeye başlamıştır. Burada ticari alanda yeniden bir yapılanma gerçekleşmiş olduğu gibi, dini, sosyal, eğitim ve benzeri müesseseler de zamanla bu yeniden yapılanmada yerlerini almaya başlar.

Şemseddin Sami'den Darende'nin, kaza merkezi bir kasaba olup 4.000 kadar ahalisi, 312 dükkanı, iki hanı, sekiz medresesi, bir rüşdiye mektebi ve bir de kütüphanesi olduğunu öğreniriz. 18.500 ahalisi bulunan Darende'nin 2000 kadarı Ermeni'dir. Kaza içersinde 15 cami, sekiz mescit, dört kilise, 30 İslam ve dört Hristiyan mektebi mevcuttur.

Kevakibizade Mehmed Hanifi Efendi vakıfların durumu hakkında, "biraz harabe içinde Hacı Hüseyin Paşa'nın Camii, Çarşısı ve Bedestanı (Yusuf Paşa Bedesteni)'na ait kalıntıların, ilan-ı meşrutiyet (1908)'e kadar mevcut olduğunu", söyler ve şehrin eski ve yeni

yerleşim bölgesi ile eski şehirdeki vakıf eserlerin durumu hakkında şu değerlendirmeyi yapar[73].

"Kasaba-yı atikanın ahvali: beş bin hane, altı büyük cami, yedi minare, on üç mescit, sekiz (dokuz) medrese, beş cesim kabristanı havi on altı mahalleden ve altı hamamdan ibaret idi. Camilerin esamisi; Şeyh Hamid-i Veli, Hacı Müşrif, Yeni, Ulu, Çarşı, Mehmed Paşa camileridir. Esami-i Mesacid; Baytar, Harmir, Yusuf Bey, Dânâ Camii, Kale, Taceddin, Meydan, Tahtalı, Hayriye, Kıhtır, Kalazlar, Kale Camii, Köprü gözü mescitleri idi. Esami-i medaris; Şeyh Hamid-i Veli, Mehmed Paşa, Abidin Paşa, Hatuniye, Cami-i Kebir, Hacı Hüseyin Paşa, Kale, Yeni Cami, Yusuf Paşa Camii ve medresesidir. Bunlar harab olmuşdur. Yalnız mevcud olanları Şeyh Hamid-i Veli Camii ve Medresesi, Mehmet Paşa Camii ve Medresesidir."

Mustafa Çağatay makalesinde Hanefi Hoca ve basımı yılan hikayesine dönen eseri hakkında şu bilgileri verir[74].

---

[73] Zeynep Altuntaş makalesinde Hanefi Efendi'nin, Darende'nin İbrahim Paşa Mahallesi'nden ve Darende'ye Nakşibendi tarikatını getiren ulema-i meşâyihten Şeyh Hacı Mustafa Sükûti Efendi'nin oğlu olduğunu kaydeder. Hanefi Hoca Sivas ve Darende'de müftülük yapmış, bir dönem Darende'den il genel meclis üyesi seçilerek Darende'yi Sivas'ta temsil etmiş, 70 yaşındayken Darende'de vefat etmiştir. Ulemay-ı rüsumdan gelen Kevakibzade Hanefi hoca imparatorluk döneminde Darende ve Sivas müftülükleri yapmış büyük bir alimdir.

[74] Mustafa Çağatay. Geçmişe Işık Tutan bir Eser. Darende Tarihçesi. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı.12

Uzlet yıllarında bilgi ve birikimini kendinden sonraki nesillere aktarmak için telif ettiği ‘Darende Tarihçesi’, beldenin çok yönlü tanıtımını yapan tarihi, içtimai ve kültür yapısı hakkında bilgi veren ansiklopedik ağırlıklı bir eserdir. Hanefi Hoca tarihçeyi 1922’de tamamlar. Eserini daha sonra değerlendirilmesi için Taha Efendi’ye verir. Yıllardan sonra Darende belediye reisi olan Taha Buyurgan (merhum emekli Malatya müftüsü) 1933 yılında nezdinde bulunan notları “yeni bir üslup, günün tekniğine uygun şekilde tashih ve tadilden sonra tab’ı yoluna gidilmesi ve memlekete naçiz hizmette bulunulması, tavsiyesi ve ricası ile ‘Cumhuriyet İlkokulu Başöğretmeni Muhiddin Yıldız’a verir. Yirmi yılı aşkın bir süre eserin yeni ilavelerle genişletilmesi ve zenginleştirilmesi için Darende içinde ve dışında yoğun çaba harcayan (!) merhum Muhiddin Bey, o günün koşullarında (1953) mevcut notlar ve kendi edindiği bilgilerle tam bir Darende Tarihi’nin dosyasını Darendeli gençlerin de katkıları ile kemale erdirmesi ve neşri için oğluna (halen İstanbul’da bulunan Y. Mimar Rusuhi Yıldız) tevdi eder. Tarihçede bazı tarihi yanılgılar bulunmakla birlikte eser bütün olarak Darende’nin yüzyıl ve öncesine ışık tutan müstesna bir kaynaktır.

Yine Kevakibizade Mehmed Hanifi Efendi’nin Mart 1910’da yazmış olduğu bir rapordaki tespitlerine göre, Darende’nin ve vakıflarının o devirdeki hali pek de iç açıcı değildir. *“1293 muharebe-i zailesi (1876 yılı Osmanlı-Rus savaşı)’nde Darendeliler dokuz yüz şehid verib kalanlar da dul, yetim ve kimsesiz kaldıkları için dört bin haneden ibaret olan kasaba bütünüyle harab edilmiş olduğundan halk bahçe*

evlerinde oturmayı tercih etmeye başlamıştı. Bahçe evlerinin ise son derece kötü bir durumda olması nedeniyle burada da ikamet etmeyenlerden her yıl beş altı bin nüfus gurbete gittiklerinden kasaba ve köyler tenhalaşmıştı."

"Şehrin başlıca evkafi Şeyh Hamid-i Veli, Taceddin Veli, Medi Şeyh, Abdurrahman-ı Erzincani, Balaban Bey, Abidin Paşa, Abdurrahman Paşa, İbrahim Paşa, Yusuf Paşa, Eski Sadrazam Mehmed Paşa ve Eski Sadrazam İzzet Mehmed Paşa vakıflarıydı. Bunların dışında dört beş yüz kalem sair evkaf var idiyse de batakhane şeklini almış bazısının vakıfnameleri kaybolmuştu... Köylerde toplam on beş yirmi oda kadar olmak üzere ve şehirde hiç bir geliri olmayan dokuz medrese, muallimleri eski usül ile ders veren kırk elli kadar mahalle mektebi olmakla birlikte köylerden birçoğunda mekteb ve cami bulunmamaktaydı ya da çok azdı".

Aynı dönemde yukarıda sözü edilen medreselerin dışında şehirde ve köylerde bazı küçük medreseler de bulunuyordu. Yine Hanifi Hoca'nın notlarına göre bu medreseler, Gerimter'de Abdurrahman-ı Erzincani Camii'ne bitişik olarak bulunan Abdurrahman-ı Erzincani Medresesi, Mezgidan'da (Irmaklı köyü) meşhur Müderris Hamza Efendi Medresesi, Darende'de Müftü Hüseyin Efendi Medresesi, Müftü Hacı Enveri Efendi Medresesi, Aşudu'da Müftü Ömer Şem'i Efendi Medresesi[75], Beybağı'nda

[75] İndex Anatolicus'ta şu bilgi vardır. Aşodi 1914 itibariyle 1.103 Ermeni barındırıyordu. Surp Asdvadzadzin kilisesi ve Surp Hagop

ulemadan Telli oğlu Bekir Efendi Medresesi, Kaldırım Mahallesi'nde Divan-ı Âlî Hocalarından İzzet Hasan Efendi Medresesi idi. Cumhuriyet devrinde ise bu medreselerin hemen hemen tamamı enkaz haline gelir ve birçoğunun arazileri yetkililer tarafından satılır.

İlçenin Şehitlik Tepesi olarak anılan yerinde "Fahr'ül Ulema Seyyid'üş-Şüheda" **Seyyid Hasan Gazi**'nin türbesi bulunmaktadır. Hasan Gazi, Hz. Peygamber'in torunlarından, Hüseyin Gazi'nin kardeşi, Seyyid Battal Gazi'nin amcası ve aynı zamanda kayınpederidir. Hasan Gazi Abbasiler döneminde Zengibar kalesinin kuşatmasında 830 yılında şehit olmuştur[76].

Türbe, mescit inşası ve çevre düzenlemesi Sarımehmetzâde Mimar Yücel Sarı ve çocuklarının katkılarıyla Es Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı'nca yapılmıştır. 26 Ağustos 2005 tarihinde açılışı yapılarak hizmete sunulmuştur.

Ayrıca, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı H. Hamidettin Ateş'in teklifi, Darende Belediyesi'nin ve Mimar Yücel Sarı'nın

---

Manastırı bulunmakta idi. Şimdiki yerliler Atmalı Aşiretine mensuptur.

[76] İlçesinin kuzey yamaçlarında bulunan ve Sengbar ismi ile anılan Zengibar Kalesi'nin kitabesi bulunmamaktadır. Bu bakımdan yapım tarihi konusunda yeterli bilgi olmadığı gibi kaynaklarda da onunla ilgili belgeye rastlanmamıştır. Seng-bâr, Farsçada Taşkale anlamına gelen bir sözcüktür. Osmanlı döneminde yapıldığı sanılan bu kalenin yalnızca giriş kapısı günümüze gelebilmiştir.

destekleriyle Darende'de Şehit Hasan Gazi Türbesi'nin bulunduğu tepeye bir Şehitlik Anıtı'nın yapılması için çalışmalara 2003 yılında başlanır ve 26 Ağustos 2005'te tamamlanarak anıt açılır.

Bu şehitlikte I.Dünya Savaşı'nda, İstiklâl Savaşı'nda, Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Kore'de, iç isyanlarda, Trablusgarb'ta ve terörle mücadelede şehit olan pek çok Darendeli bulunmaktadır. İsmi tespit edilen 92 şehidin isimleri mermer levhalara yazdırılarak Şehitlik Anıtı içerisine konulur.

İbrahim Taceddin Veli 1252'de Darende'de vefat etmiştir. Kabri, zaviyesine binaen, Osmanlı Devleti zamanında Zaviye Mahallesi adını alan yerdedir. Burası, ahfadından Osman Hulûsi Efendi'nin Zengibar kalesi dibinde bulunan evinin bahçesindedir. Oğlu Şeyh Ali'nin kabri de kendisinin yanında bulunmaktadır. Bu mevki Şeyh Ali'nin Zaviye Mescidi'ne vakfettiği hanelerin yeridir. Burası daha sonra Şeyh hamid-i Veli Tekkesi'nin hizmetine verilmiştir. Zaviye Mescidi İbrahim Taceddin Veli'nin aynı mahalde bulunan zaviyesine ait mescittir. Oğlu Şeyh Ali'nin bu mescide ait vakfiyesi günümüze ulaşmıştır. İbrahim Taceddin Veli Hazretleri'nin 13. yüzyılın ortalarında Diyarbakır Kadılığı'nda bulunduğu ve orada bir cami ile bir kütüphane yaptırmış olduğu nakledilir. Darende'nin Ayvalı köyünün onun soyundan olan Ciğerli oğullarından Seyyid Hasan'ın torunlarına ait olduğu rivayet edilmekte; bu ailenin çok alim yetiştirdiği, cesur ve bahadır oldukları anlatılmaktadır. Bunlardan A'ma Halil Efendi (ö.1883)

Sivas Gök Medrese’de kırk sene müderrislik yapmış olup, aynı zamanda şehrin müftülüğünde bulunmuştur. İbrahim Taceddin Veli’nin torunlarından Şeyh Cû adı ile bilinen zat ise 1571’de vefat etmiştir. Darendeli Hanefi Efendi, onun Darende’nin eski adı ile Gökyar Mahallesi diye bilinen semtindeki Abidin Paşa’nın bahçesinde medfun olduğunu nakleder[77].

Darende’ye 10 km. uzaklıkta Tohma çayı ile Darende Malatya yolu arasında yeralan **Medi Şeyh** türbesi iki bölümden oluşur. Külliyede mescit üzeri düz dam, türbe ise Horasan harçla yapılı kubbe biçimindedir. Külliyenin kitabesi yoktur. Türbede yatan zatın tabiinden olduğu ve mücahit olarak geldiği ve burada kaldığı söylenir. Darende’ye 1300 yılında gelmiştir. Medine’den geldiği için Medi Şeyh olarak anılır. Bulunduğu köyün adı da Medişeyh (Karşıyaka) dır.

Medine-i Münevvere'den, Anadolu'nun İslamlaşması için, İslam ordularının Anadolu'ya yaptıkları seferlerine katıldığı ve burada şehit düştüğü kabul edilir. Medine'den

---

[77] Zeynep Altuntaş ‘Kevakibzadeler: Bir Osmanlı Ulema ailesi’ isimli makalesinde, “IV. Murad dönemi ulemasından Halepli İbrahim Efendi evlatları *Kevâkibîzâdeler* olarak tanımlansa da ailenin kökeni İbrahim Efendi’nin dedesine kadar götürülmekte, Erdebil emirlerinden biri olan es-Seyyid İbrahim es-Safaviye, hatta onun da ötesinde Hazreti Muhammed’e kadar dayandırılmaktadır”, der. Halep’in en eski ailelerinden biri olan Kevâkibîlerin ataları dört asır önce Halep’e yerleşmiş ve burada geniş bir aile kurmuşlardır. Özellikle İstanbul’da tanınan bu aileden birçok âlim ve devlet adamı yetişmiştir.

gelmiş olması ve Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in temiz neslini temsil etmesi açısından ayrı bir hürmet gösterilmektedir.

Medişeyh Türbesi'nin yeniden inşâsı Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapının orijinalinde kerpiç ve ahşap malzeme kullanılmış iken, yenilenen binada taş malzemeden faydalanılmıştır. Mimari ve estetik bakımdan orijinal olan yeni binanın projesi, Yüksek Mimar-Mühendis Yücel Sarı tarafından hazırlanmıştır. Yeni inşâ edilen külliye; türbe ve camii kısmı olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Lojman ve müştemilatı mevcuttur. Hâlen her türlü bakım ve onarım hizmetleri, merkezi Darende'de bulunan Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından yapılmaktadır.

Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî adıyla da bilinen **Somuncu Baba**'nın asıl adı Abdullah olup kaynakların pek çoğunda Kayserili diye gösterilir[78]. 1331 yılında Kayseri iline 12, Talas ilçesine beş km. uzaklıktaki Akçakaya köyünde dünyaya geldiği kabul edilir. Atalarının Türkistan'dan geldiği rivayet edilen Hamîdüddin Aksarâyî, ilk tasavvufi eğitimini babası Şeyh Şemseddin Musa'nın yanında aldıktan sonra Şam'a giderek zahirî ilimleri öğrenir. Onun burada Bâyezîdiyye Hankahı'nda uzun yıllar bir şeyhe hizmet ettiği, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiği ve Üveysî olduğu kaydedilir. Diğer kaynaklarda ise asıl şeyhinin Safeviyye tarikatının pîri Safiyyüddin

[78] Haşim Şahin. Somuncu Baba. TDV İslam Ansiklopedisi. 37.cilt.

Erdebîlî'nin torunu Alâeddin Erdebîlî (ö. 832/1429) olduğu vurgulanmaktadır. Bu kaynaklarda, Hamîdüddin'in Dımaşk'ta iken (Şam) iç huzuru bir türlü bulamayıp mürşid aramak için yola çıktığı, Tebriz yakınlarındaki Hoy şehrinde yaşayan Şeyh Alâeddin Erdebîlî'nin yanına gittiği, zikir meclisine katıldığı ve ona intisap edip tasavvuf yolunda büyük ilerlemeler kaydettiği belirtilmektedir. Hamîdüddin Aksarâyî, Erdebil Tekkesi'nde seyrü sülûkünü tamamladıktan ve bir süre inziva hayatı yaşadıktan sonra, şeyhinin emriyle Anadolu'ya dönüp Bursa'ya yerleşir. Alâeddin Erdebîlî'nin Somuncu Baba'ya hilâfet verip Anadolu'ya gönderirken yanındakilere, "Diyâr-ı Acem'de emanet olarak bulunan esrâr-ı ilâhiyye onunla birlikte diyâr-ı Rûm'a intikal etti", dediği rivayet edilir. Kaynaklarda yer alan ifadelerden Somuncu Baba'nın Bursa'ya geldiği ilk yıllarda pek ön plana çıkmadığı ve kendini halktan gizlemeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde onun eşeğiyle ormandan odun getirip bu odunlarla ekmek pişirdiği ve ekmekleri sırtına yüklenerek sokak sokak dolaşıp "somunlar, müminler!" diyerek halka dağıttığı rivayet edilir. Kendisine Etmekçi Koca veya Somuncu Baba lakabının verilmesi de bundan dolayıdır. Somuncu Baba bu şekilde halk içine karışıp melâmîmeşrep bir hayat sürmekte iken Ulucami'nin açılışı sırasında[79], Emîr Sultan tarafından

[79] **Bursa Ulu Camii**, aslen zaviye olarak yapılan, sonradan cami olarak kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen çok ayaklı cami şemasının en klasik ve anıtsal örneği sayılır. I. Bayezid tarafından 1396-1400 yılları arasında yaptırılmıştır. Minberin giriş kapısının üzerindeki kitabede altın yaldızla Osmanlıca olarak, 'Yıldırım Beyazıt Han tarafından 1399 yılında yaptırılmıştır', ibaresi yer alır.

hükümdarla (Yıldırım Bayezid) tanıştırılır. Kaynakların ifadesine göre, hükümdarın damadı olan Emîr Sultan kendisine yapılan hutbe okuma teklifini, "Gavs-ı a'zam şu anda bu şehirdedir, onların mübarek varlığı varken halka nasihat ve hitap etmeyi bize teklif etmek münasip değildir", diyerek reddetmiş ve bu görevin Somuncu Baba'ya verilmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid cuma namazını kıldırma ve hutbe okuma görevini Somuncu Baba'ya tevcih edince, o da mecburen hutbeye çıkmak zorunda kalır. Namazdan sonra verdiği vaazda Fatiha sûresini yedi farklı şekilde tefsir ederek Molla Fenârî'nin karşılaşmış olduğu bir güçlüğü de hallettiği anlatılır. Somuncu Baba'nın başta padişah olmak üzere herkesi etkilediği, hatta bu olaydan sonra Molla Fenârî'nin kendisine mürid olduğu rivayet edilir.

Bu olayla birlikte sırrının açığa çıkması, halk ve iktidar nezdinde tanınan bir şahsiyet haline gelmesi, kendisine yönelik ilginin gitgide artması, halkın arasına karışıp sakin bir hayat sürmeyi daha çok tercih eden Somuncu Babayı bunaltır ve çareyi Bursa'dan ayrılmakta bulur. Onun Bursa'dan ayrıldıktan sonra Adana'da Ceyhan Irmağı'nın kenarında bulunan Sîs Kalesi'nin dağ tarafındaki bir köyde Nebî Sûfî adında birinin evine yerleştiği, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin buraya gelip kendisini ziyaret ettiği söylenir. Abdülkerim Erdoğan, 'Manevi Mimarlarıyla Ankara' isimli eserinde, Hacı Bayram-ı Veli ve Şeyh Hamidüddin Aksarayî'nin ilk tanışması ile ilgili olarak iki

görüşün hakim olduğunu kaydeder[80].

Bunlardan ilkine göre, Hamidüddin Aksarayî Kayseri'de ikamet etmektedir. Halifesi Şeyh Şücaeddin Karamanî'yi Ankara'ya gönderir ve müderris Numan b. Ahmed'i Kayseri'ye davet eder. Davete icabet eden Numan b. Ahmed, Kayseri'ye gelir ve Hamidüddin Aksarayî ile tanışır. Aksarayî zahiri ilim erbabı ile batıni ilim erbabının hallerini gösterir. Bu durumu gören Numan, "ilm-i ledün ehli"ni seçer ve Hamidüddin Aksarayî'ye intisab eder. O gün Kurban Bayramı arefesi olduğu için, şeyhi tarafından "Bayram" mahlası verilir. Bundan sonra Numan b. Ahmed "Bayram" olarak bilinir ve anılır. Bu buluşmanın tarihi kesin olarak belli değildir.

Abdülkerim Erdoğan'ın naklettiği ikinci görüşün kaynağı, Bayramiyye'nin önde gelen şeyhlerinden Pir Aliyy-i Aksarayî'nin muhiblerinden olan Abdurrahman el-Askeri'nin "Mir'a-tü'l-ışk" isimli eseridir. Buna göre, Sultan Hacı Bayram, Yıldırım Bayezid Han'ın "kapıcıbaşı"sı ve esas ismi de Numan'dır. Timur Han Anadolu'ya gelir, Yıldırım Han'la savaşır, onu mağlup eder ve hapseder. Yıldırım Han'ın ordusu dağılır. Bu olaylar üzerine Sultan Şeyh Hamidüddin el-Aksarayî Bursa'dan göçer, Adana vilayetinde Ceyhun suyunun kenarında, Sis Kalesi'nin yanında bir köye gider. Bu köyde Nebi Sufi diye bilinen bir alemdarın evine misafir olur. Sultan Hacı Bayram ile Sultan Şeyh Hamid daha önceden tanışırlarmış. Hacı Bayram Şeyh

[80] Abdülkerim Erdoğan, Manevi Mimarlarıyla Ankara. Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ankara Tarih ve Kültür Dizisi

Hamid'in Bursa'da bulunan evine ziyaretine gider ama bulamaz. Şeyh Hamid Sultan'ın nerede olduğunu sorar ve "azm-i diyar-ı Arab" (Arap diyarına gittiğini) ettiğini öğrenir. Sultan Hacı Bayram kıyafet değiştirip, "bezirganım" diyerek adamları ile birlikte Bursa'dan ayrılır ve yola düşer. Geçtiği şehirlerde Şeyh Hamid Sultan'ı sora sora, Adana'ya kadar gelir. Burada tanıdığı birisinden Sultan Şeyh Hamid'in kaldığı yeri öğrenir. Hizmetkarları ile birlikte köye varır ve köylülere Nebi Sufi'nin evini sorar. Köylüler:

-"Ne eyleyeceksin onunla" derler.

-"Ona misafir olacağım" der. Köylüler ise:

-"O fakir bir kimsedir, evinde huzur bulamazsın, burada kal" dedilerse de Sultan Hacı Bayram iltifatlara itibar etmez ve Nebi Sufi'nin evine gider. Şeyh Hamid, Sultan ile görüşür. Hal hatır sorulduktan sonra Şeyh Hamid ile Sultan Hacı Bayram arasında şu konuşma geçer:

- "Buraya gelme sebebiniz nedir? Bursa'da durum nasıl?"

- "Yıldırım Han vefat etti, sultanımıza malumdur."

- "O zaman bizden muradın nedir?"

- "Sultanıma (size) hizmet etmeye geldim."

- "Siz bizim yanımıza sığmazsınız. Şayet geri dönmek isterseniz himmet edelim."

- "Muradım sizsiniz, başka da muradım yoktur."

"Muradım sensin ey dilir seni eyler gönül ezber
Seni bulan dahi n'eyler cihanda ağ u karayı"

- "Sen bu kadar süslü elbiselerinle bu fetret döneminde bizimle halin nice olur, buna tedarik gerekir."

- “Emir senindir, rıza senindir.”

- “Bu yiğitler neyindir?”

- “Bazıları kulumdur, bazıları da nökerimdir.”

- “Adana’ya git, bunların ihtiyaçlarını tedarik et ve geri gönder. Sonra da derviş elbisesi giyerek buraya geri dön.” Sultan Hacı Bayram emir üzerine Adana’ya gider, kullarını azad eder, nökerlerinin belgelerini verir, onlarla helalleşir. Üzerindeki elbiseleri satar, “türkane” elbiseler alır, yaya olarak akşamdan önce Şeyh Hamid Sultan’ın bulunduğu köye döner. Şeyh Hamid:

- “Adını tebdil edelim.”

- “Rıza sizindir” diye cevap verir Sultan Hacı Bayram. Meğer Kurban Bayramı’na iki üç gün kalmış. Onun için Hac Bayramı da yakın olduğu için “Hacı Bayram” ismini koyarlar. O zamandan beri de bu isimle meşhurdur. Adana’dan Şam’a Sultan Şeyh Hamid, Sultan Hacı Bayram ile beraber gider. Şam’da kalmayıp Hicaz’a giderler. Timur Han Şam’a geldiği zaman, onlar Kabe’de olurlar. Timur Han Şam’da fazla kalmaz. Timur Han: “Kutb bu şehirdedir, belki de Kabe’dedir. Kutb’un olduğu vilayet alınmaz, bize çok hürmet etdiler” diyerek Şam’dan ayrılır. Sultan Şeyh Hamid, hac vazifesini tamamlayınca Adana’ya gelirler, Nebi Sufi’yi de yanına alarak Aksaray’a dönerler. Sultan Hacı Bayram bir yıl Sultan Şeyh Hamid ile birlikte Aksaray’da kalır. Bir yıl sonra Hacı Bayram’a izin verir ve Ankara’ya gönderir. Hacı Bayram:

- “Sultanım, ne işle uğraşayım, sanat bilmem” deyince:

- “Ekin ek.”

- “Ne ekelim?”

- “Burçak ek” buyururlar. Hacı Bayram Ankara’ya varır, burçak ekerler. O tohumu şimdi dahi ekerler.”

Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri bu görüşe göre 1406 yıllarında Ankara’ya döner. Diğer görüşe göre Şeyhi Hamidüddin Aksarayî Hazretlerinin 1412 yılında vefatına kadar yanında kalır.

Nebî Sûfî'nin evinde bir süre kaldıktan sonra önce Dımaşk'a giden, buradan Mekke'ye geçerek haccını eda eden Somuncu Baba hac dönüşü tekrar Sîs'e gelir. Yanına Nebî Sûfî'yi de alarak Aksaray'a gidip yerleşir. Kaynaklarda yer alan ifadelerden, ömrünün geri kalan kısmını bu şehirde müridlerinin eğitimiyle meşgul olarak geçirdiği anlaşılmaktadır. *“Hâmid-i Aksarâyî Hazretleri, 1412 (H.815) senesinde, bir gün dostları ve talebeleriyle helâlleşti. İki rekat namaz kıldıktan sonra, uzun uzun duâ etti. Sonra Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâze namazını Hâcı Bayram-ı Velî kıldırdı. Geriye iki erkek çocuk bırakarak, bugünkü türbesinin olduğu yere defnedildi. Türbesi Aksaray kabristanının ortalarındadır.”*

Onun Aksaray'da vefat edip orada defnedildiği söylense de, sonraki dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda Somuncu Baba'nın asıl kabrinin Malatya'nın Darende ilçesinde bulunduğu konusunda farklı bazı görüşler öne sürülmüştür. Buna göre Somuncu Baba adı geçen ilçenin Hıdırlık adı verilen bölgesinde oğlu Halil Taybî ile birlikte gömülüdür. Bu görüşün kaynağı olarak Somuncu Baba'nın soyundan geldiği söylenen Osman Hulusi Ateş'in aile arşivindeki bazı belgelerle geç dönemlere ait bazı arşiv

belgeleri gösterilmektedir. Bu belgelere göre, Somuncu Baba ismiyle bilinen Şeyh Hamid-i Veli, Kayseri Akçakaya'da 1331'de dünyaya gelir. Daha sonra müridi Hacı bayram-ı Veli ile Şam'a giderek bir süre orada kalmış ve sonra oğlu Halil Taybi ile birlikte Darende'ye yerleşmiştir. Burada 1412 yılında ölmüş ve kendi adını taşıyan cami ve zaviyenin yanındaki türbesine gömülmüştür.

Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Zaviyesi Hıdırlık Zaviye Mahallesi'nde, Tohma Çayı yanındaki kayalık alanın bitiminde bulunmaktadır. Zaviye, çeşitli dönemlerde yapılan eklerle ilk yapılışından kısmen uzaklaşmış olsa bile günümüze iyi bir durumda gelmiştir. Giriş kapısı üzerinde 1640 yılında yenilendiğini gösteren bir kitabe bulunmaktadır. İlk yapılışında yalnızca zaviye olan bu yapı, zamanla camiye dönüştürülmüş, sonra da yanına türbe yapılmıştır.

Zaviyenin giriş kapısı üzerinde 1596 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır. Yapı topluluğu 1990–2000 yılları arasında Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı tarafından aslına uygun olarak restore edilmiştir.

Zaviye geniş bir avlunun ortasındadır. Dış avluya kemerli bir kapıdan girilmektedir. Buradan daha büyük ikinci bir kapı ile ikinci bir bahçeye geçilmektedir. Bu kısma yakın tarihlerde bir de büyük havuz eklenmiştir. Avlunun sağında türbe ile minare arasında iki katlı medrese hücreleri yapılmıştır. Medrese hücreleri L planlı olup doğu cephesinin üst katı yıkılmıştır. Medreseye bitişik olan cami kısmının

son cemaat yeri aynı zamanda türbe ile zaviyenin kütüphanesine geçişi sağlamaktadır. Cami kısmı kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri tromplu yedigen kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin üzeri yedigen piramidal bir çatı ile örtülmüştür. İbadet mekânı kubbe kasnağındaki yedi küçük pencere ile doğu, batı yönünde birer, kıble tarafında üst örtüde açılan diğer bir pencere ile aydınlatılmıştır.

Somuncu Baba türbesi kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. Kare planlı türbenin üzeri kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin içerisi kasnaktaki pencerelerle aydınlatılmıştır. Türbede Şeyh Hamid-i Veli ile oğlu Halil Tayyibi gömülüdür. Her ikisinin de sandukaları ceviz işlemelidir. Ceviz sandukanın üzerinde kubbe bulunmaktadır. Ayrıca türbenin önünde Şeyh Hamid-i Veli'nin müritlerinin mezarları vardır. İsmail Palakoğlu yazısında cami haziresi hakkında şu bilgileri verir[81]. Burada 21 kabir mevcut olup ilk defnedilenin Şeyh Hamid-i Veli Hazretlerinin talebelerinden olan Şeyh Bedreddin Efendi olduğu bilinir. Daha sonra ahfaddan olanlar defnedilmiştir. Ayrıca ahfaddan olmayan iki ya da üç kişi defnedilmiş olup bunlardan biri müderris Müftü Mahmud Efendi'dir. İsmi tespit edilemeyen kabirlerin üzerine 'kitabesi okunamadı' kaydı düşülmüştür. Ahfaddan olanların bazıları ise şunlardır. Karabaş Hüseyin Efendi, Şeyh Hasan Efendi, Şeyh Süleyman Efendi, Seyyid Ahmed-i Veli, Muhyiddin Paşa b.

---

[81] İsmail Palakoğlu. Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresinde medfun Zatlar. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı.9

Ahmed-i Veli, sadat-ı kiramdan Hatip Hasan Efendi, sadat-ı kiramdan Ahmet Nuri Efendi, sadat-ı kiramdan Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi.

Caminin ana mekânının yanına inşa edilen ilave camiden başka Darende-Somuncu Baba Tanıtım Merkezi, Şeyh Hamidi-i Veli Kütüphanesi gibi birimler vardır.

Arşiv kayıtlarında Somuncu Baba'nın oğlu Baba Yusuf, Yusuf-ı Hakiki Baba, Baba Yusuf-ı Hakiki ve halk arasında da Güzel Baba diye geçmektedir[82]. İlk tarikat terbiyesini babasından almış ve babasıyla beraber muhtemelen Erdebil'e gitmiştir. Erdebil dönüşü Şeyh Hâmid ile birlikte Bursa'ya dönen Yusuf Hakiki, babasının füyuzatından istifade ettiği gibi, kendini zahir ilimlerle de yetiştirmiştir. Konya ve Aksaray medreselerinde okuduğu bir gerçektir. Bursa'da olan olaylar üzerine, babası ile beraber veya daha evvel Aksaray'a geldiği bilinmektedir. Hayatının sonuna kadar bu şehirde ikamet eder. Baba Yusuf'un 1487'de vefat etmiş olduğu ileri sürülür[83]. Hacı Bayram Veli öğrencilerinden olup Bayrami tarikatında öncü olmuştur. Baba Yusuf ve babasının Aksaray'da şeyhlik yaptığı Hângâh, Selçuklu valilerinden Melik Mahmûd Gâzi tarafından yaptırılmıştır. Yusuf Baba'dan önce buranın şeyhi, Somuncu Baba idi. Hânkâh'ın yanında bulunan mabed hem Şeyh Hâmid Camii ve hem de bu külliyenin banisi olan şahsın adıyla, yani Melik Mahmud Camii olarak

---

[82] Ahmet Akgündüz. Somuncu Baba ve Neseb-i alisi. Somuncu Baba Dergisi. Yıl 5. Sayı 18. 1998 Sh.4-6

[83] Ali Çavuşoğlu. Yusuf Hakiki'nin Tasavvuf Risalesi

anılır.

Somuncu Baba ile ilgili bir web sitesinde onun hem Halil Taybi hem de Yusuf Hakiki'den gelen soy ağacı verilir[84]. 1568 ve 1831 tarihli belgelere göre aile dört kola ayrılır. Musa Tektaş makalesinde, bu dört kol hakkında bilgi verir[85]. Bu dört kol Şeyhli, Zaimli, İbilli ve Paşalı'dır. Şeyhli ailesinin Darende Zaviye Mahallesinde yaşayan evlatları günümüze kadar neslen devam etmiş olup, 'Ateş' soyadını kullanmaktadırlar. Hacılar'da yaşamış olan evlatlarından Şeyh Salih Nihani ve oğlu Müslim Penahi ile onların evlatlarının torunları, 'Ocak' ve 'Ateş' soyadlarını kullanmışlardır. Ayrıca yine Şeyhli ailesinden 'Şeyhzadeoğlu' soyadını kullanan Saçlı Şeyh Süleyman Efendi'nin evlatları Adana'da yaşamakta ve 'Şeyhzadeoğlu/Ateş' soyadlarını kullanmaktadırlar.

Şeyh Hamid-i Veli Hazretlerinin Zikir Risalesi, Silah'ül-Müridin ve Hadis-i Erbain adında yazılı üç eseri bilinmektedir.

Eski Darende Mevkii'nde bulunan ve Sadrazam Külliyesi olarak isimlendirilen yapı topluluğu, cami, türbe ve kitaplıktan meydana gelmiştir. Kitaplığın üzerindeki kitabeden külliyeyi Sadrazam Mehmet Paşa'nın yaptırdığı anlaşılmaktadır[86]. Camiden günümüze yalnızca

---

[84] http://www.somuncubababursa.com/secere.htm
[85] http://musatektas.blogcu.com/darendeli-iki-alim/
[86] Raşit İlkay Karakuş Somuncu Baba dergisinin 29-30. sayılarında kaleme almış olduğu makalesinde Sadrazam Mehmet Paşa

kuzeydoğudaki minaresi gelebilmiştir. Minare kesme taş kaide üzerinde oldukça ince ve yuvarlak gövdelidir. Kütüphane, girişi üzerindeki kitabeden öğrenildiğine göre, Sadrazam Mehmet Paşa tarafından 1779 yılında yaptırılmıştır. Kütüphane kesme taştan kare planlı olarak inşa edilmiş, üzeri tromplu kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Bu kütüphane Cumhuriyetin ilanından sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak işlevini sürdürmüştür.

---

hakkında şunları yazar. Cebecizadeler ailesine mensup olan Mehmet paşa Mahmut Paşanın oğlu olarak Darende'de dünyaya gelir. Hacı Hüseyin Paşanın yaptırmış olduğu medresede tahsil hayatını sürdüren Mehmet Paşa Fethullah Musuli'nin talebesi de olur. İstanbul'a giderek Süleymaniye medresesine kaydolan Mehmet Paşa, rivayete göre, buradaki tahsili sırasında padişah tebdil-i kıyafetle onun hücresine uğrar. O sırada feraizle meşgul olan Mehmet paşaya şu soruyu sorar."Bir merkep ölse, mirası kime düşer?" Mehmet paşa eline bir kağıt kalem alarak,"merkep ölmüş" yazmış ve arkasından, "Baba derviş, siz merkebin nesi oluyorsunuz. Merkep baban mı, yoksa anan mı?" deyince padişah sükut ederek dışarı çıkmış ve bu duruma şahit olan sadrazam, "padişah hocaya gazap etti", diyerek Mehmet paşanın odasının numarasını almış. Saraya dönen padişah, "Darendeli Mehmet Efendiyi korkutmadan saraya getirin", diye buyurmuş ve saraya getirilen Mehmet Paşaya da,"sualime karşı hukuk-u şeriyyenin cevabından memnun oldum" diyerek kendisine ikramda bulunmuştur.

Yetmiş yıllık ömrü içersinde arkasından pek çok esr bırakan Mehmet Paşa, kangal'ın Deliktaş nahiyesinde bir çeşme ve cami, Darende'de Aşudu köyünde bir cami, Darendede Heyiketeği mahallesinde bir cami, medrese, minare ve bir de kütüphane yaptırmıştır. Kütüphanenin kitabesinde şunlar yazılıdır.

"Bani-i beka Mehmed Paşa sadr-ı Ali
Fezahatı sanma sakın bu bina mutlaktır
Adl-ı dar ameli hayrına eser koydu
Düştü tarihini fiha keteb-i kayyime kaydı"

Kütüphanenin batısındaki türbede ise sanduka bulunmaktadır. Hazire içinde yer alan baldaken tipi türbede yer alan iki mezardan biri Hasan Paşa'ya aittir. Yapı topluluğu vakıf tarafından restore ettirilmiştir.

Darende de yapılmış olan Danabey, Hacı Hüseyin ve Hacı Müşrif camilerinin günümüze sadece minareleri gelebilmiştir. Bunlardan Danabey Camisi eski kaynaklardan öğrenildiğine göre, Hacı Hüseyin Paşa tarafından 1727 yılında yaptırılmıştır. Caminin minaresinin şerefe korkulukları ve külahı yıkılmıştır. Kesme taş kaide üzerinde yuvarlak gövdelidir.

Şeyh Safiyyüddin Erdebilî'nin halifelerinden **Abdurrahman Erzincani,** Halvetiyye tarikatının önemli halkalarından biridir. Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba)'nin Şeyh Abdurrahman-ı Erzincânî'nin kızı Necmiye Sultan ile evlendiği rivayet edilmektedir. Yıldırım Beyazıt devri mutasavvıflarındandır. Timur'un Anadolu'yu istila etmesiyle Amasya, Tokat, Kastamonu ve Çankırı civarlarına gelir. Uluviran köyünde, Beğ Mescidi mahallesinde evlatları ve torunları vardır. Somuncu Baba ile Seyyid Abdurrahman-ı Erzincânî arasında, mürşitleri itibariyle manevî bir bağ bulunduğu bilinmektedir. Zira birinin mürşidi Safiyyüddin Erdebilî'dir; diğerininki ise Alaaddin Ali Erdebilî'dir. Arşiv belgeleri ikisinin de aynı dönemlerde Darende'de bulunduğunu göstermektedir. Hayatının son dönemlerinde Darende'nin Balaban kasabasında ikamet etmiş ve burada yaklaşık 1432 (h.835) tarihinde vefat etmiştir.

Abdurrahman-ı Erzincânî'nin büyük bir bilgin olduğu kaynaklarda geçmektedir. Anlatıldığına göre, Bizans devletinin izniyle İstanbul'un fethinden önce Ayasofya'da tevhidle ilgili bir toplantı düzenlenir ve karşılıklı münazara sonunda 40 Hristiyan din adamının Müslüman olmasına vesile olduğu rivayet edilir.

Selahattin Yılmaz makalesinde Abdurrahman Erzincani'nin hayatı hakkında şu bilgileri verir[87]. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Abdurrahman'ın Orta Asya'dan gelip Erzincan'a yerleşen bir Türk boyuna mensup olduğu kabul edilir. Erzincan'da doğmuş, Yıldırım Bayezid Han zamanında yaşamış, lüzumlu bilgileri Erzincan'da tahsil etmiştir. Safiyüddin Erdebili'nin torunlarından olan Alaeddin Ali'ye talebe olmuş, onun yanında uzun zaman kalıp bir çok ilimde kendisini yetiştirmiştir. Hocası vasıtasıyla Safiyüddin Erdebili yolunda aldığı feyzlerle kemale ermiştir. Timur'un Anadolu'yu istilasından rahatsız olan Erzincani Amasya'ya giderek o yöredeki dağların tepesinde yaşamakla halk arasında ün yapmıştır. Bir müddet sonra Tokat'a, Çankırı'ya ve Kastamonu'ya da gitmiştir. Kastamonu'da bazı insanların onu rahatsız etmesi sebebiyle, Darende'ye gelip yerleşir. Hicri 893'te Balaban Beyinin kızı ile evlenen Erzincani Hazretlerinin neslinden birçok ulema ve vüzera yetişir. Gaziantep ve Halep taraflarındaki Barak aşiretinin önemli bir kesiminin şeyhin müridleri olmaları hasebiyle her yaz Balaban'daki Sarıçiçek ve Elbistan'daki Nurhak dağlarına geldikleri nakledilir. Tapu ve Kadastro

[87] Selahattin Yılmaz. Şeyh Abdurrahman Erzincani. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı 13. Sh.29-32

kayıtlarından Erzincani Hazretleri ve evladının Seyyid oldukları, Darende'deki Bağ Mescid adı verilen mahallede yaşadıkları görülür.

Yılmaz'ın makalesinden, Abdurrahman Erzincani'nin çocuğu ve torunları hakkında da bilgi sahibi oluruz. Erzincani Hazretlerinin bir oğlu Elbistan'da Karınca Oba kabristanında medfundur. Babasının ismini taşıyan merhumun kabir taşı üzerinde Abdurrahman Erzincani diye yazılıdır. Torunları ise, Sadrazam Sinan Paşa, Musul, Kastamonu ve Adana Valiliklerinde bulunan Mustafa Faik Paşa ki, bu zatın birçok eseri olup 1898'de İstanbul'da vefat etmiştir[88]. Diğer bir torunu ise Yemen, Şam, Rodos, Harput, Sivas, Ankara, Medine, Halep kadılıklarında bulunan Hasan Sıtkı Efendidir. Bu zatın basılmış ve basılmamış 40 kadar eseri mevcuttur. Bunların en meşhuru ise 'Vezaifü'l Kuzat' isimli eseridir. Anlatılır ki, Yemen'de görevli bulunduğu bir sırada bu kitabı Hindistan alimlerinden bazıları görüp tab ettirmiş ve o dönemde Hindistan mahkemelerinde kadılar bu kitapla amel etmişlerdir. Mustafa Efendi ile Dikişçi Muhammed Efendiler de Abdurrahman Erzincani Hazretlerinin torunlarından olup, Sultan Mustafa zamanında kadılık görevi yapmışlardır.

Fetret döneminde geniş bir halenin miğferi olan Erzincani'ye Gaziantep ve Halep taraflarındaki Barak

[88] Aralık 1887-Ocak 1889: Musul valisi, Mart 1892-Ağustos 1894: Kastamonu valisi, Ağustos 1894-Ocak 1896: Adana valisi

aşiretinin önemli bir kesimi mürid olur[89]. Dergaha ait bazı vakıfların şeyhin ahfadı tarafından tesis edildiği görülür.

Kabrine ait eski türbe horasan harcı ile kare planlı, ahşap piramit örtülü olarak 1960 yılına kadar varlığını korur. Bu türbeye ait kitabe şöyledir.

"Haze'l makamü'l Müslim ber temam
El hayrat Şeyh el-hacc Ebubekir B. Hasan
Bin Abdurrahim tarih sene 1000"

Buradan türbenin 1591'de yapılmış olduğu anlaşılır. Balaban beyi Balaban b. Bekir 1701'de türbeye bitişik olan camii yaptırır. 1866'da cami genişletilerek onarılır.

Türbesinin ve caminin bulunduğu mekan; Balaban kasabasındaki külliyesi 1960 yılında başlatılan bir çalışmayla yenilenir. Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi'nin başkanlığında kurulan "Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani Camii Yaptırma Derneği" marifetiyle yeni ve özel bir proje kapsamında külliye inşaatı yaptırılır. Yüksek Mimar-Mühendis Şerif Ali Akkurt'un hazırlamış olduğu proje, yapı ve teknik itibariyle çok anlamlı ve dikkat çekicidir. Semavi Eyice'nin yapı hakkındaki takdiri şöyledir[90]. *"Darende yakınlarında Abdurrahman Erzincani türbesi yanında inşa edilen cami, türbe, kütüphane ve meşrutadan meydana gelen küçük külliye, çadır şeklindeki mescidi, mızrak ucu şeklindeki minaresi ve diğer yapılarıyla modern mimari*

---

[89] Toprak N. Şeyh Abdurrahman Erzincani Camii. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 1. Sayı 4

[90] Semavi Eyice. Cami TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt7. Sh.87.

anlayışta inşa edilmiş bir başka eserdir.”

İlçe mezarlığında birbirine benzer planda iki türbe (ikiz türbe) bulunmaktadır. Türbelerin kitabeleri bulunmadığından inşa tarihleri kesinlik kazanamamıştır. Türbelerden birisi **Hacı Hüseyin Paşa**’ya ait olup diğer türbenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Türbeler kare planlı, kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. Çevresinde yuvarlak kemerler bulunan türbelerin üzeri kubbe ile örtülüdür. Darende'li Hacı Hüseyin Paşa, Urfa Valisi Emirü’l Hac Maktul Ali Paşa'nın damadı olup, Kayın pederi Ali Paşa'nın vefatından sonra 27 yıl Emirü’l Hac vazifesinde bulunmuştur[91]. Bu şahıs, Adana Zulkadiriyesinde ve Antep'te bulunmuş, Antep'te bir cami ve bedesten yaptırmıştır. 1727 yılında Emirü’l Hac Halep Valisi tayin edilmiş, Diyarbakır ve İzmir valilikleri yapmıştır. Hüseyin Paşa Antep'te Osmaniye Medresesi, Çıkrıkçı Hamamı ve Pazaryeri gibi imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Darende'de Ulu Cami minaresi, Çarşı Camiini, Hatuniye Medresesini onartmış ve Alidede mevkiinde de bir cami yaptırmıştır. Ayrıca, Vakfiyede Yusuf Paşa Bedesteni olarak zikredilen yapının halk arasında ve tarihi vesikalarda Hacı Hüseyin Paşa Bedesteni olarak geçtiği görülür. 1743 yılında Darende'de vefat etmiş olup medfun bulunduğu Baldaken türbesi, Darende'de kendi adıyla anılan hamamın güneyinde yer almaktadır.

---

[91] Fuat Şancı. Darende’de Hüseyin Paşa Hamamı

Fethullah Efendi, Musulî unvanı ile tanınmıştır. Babası Şeyh Molla Mahmud'dur. Onun önce Kadirî, sonra Nakşibendiye tarikatından olduğu künyesinden anlaşılır. Ailesi, Darende'de Fethullahlar lakabıyla tanınmıştır. Fethullah Musulî, Türkistan tarafından Musul vilayetine gelerek orada tahsilini yapmıştır. Fethullah Musulî, 1726'da İbrahim bin Haydar ve Ahmed bin Haydar adlı hocalarından dini ve akli ilimlerle alakalı bir icazetname alır. Musul'da iken fıkhi konulardaki bazı görüşleri yüzünden yörenin idaresi tarafından iyi karşılanmaz. O da Musul'da rahat edemeyeceğini anlayarak yakın dostu Hüseyin Paşa'nın teklifi ile Darende'ye gelir.

Hanifi Hoca'ya göre, Musul ulemasından ve sadattan Fethullah Musulî Hicaz'a gitmek isteyince bu zatın ilim ve fazlına hayran olan Musul valisi Darendeli Hacı Hüseyin Paşa, onu hac dönüşü esnasında Darende'ye uğramaya ikna etmiş; orada kalmasını sağlamak için de oğlu Yusuf Paşa'ya mektup yazmıştır. Yusuf Paşa da onu Darende'de kalmaya razı ederek evlendirmiştir. Ya da Hüseyin Paşa'nın 1727 senesinde birinci defa Musul valiliği yapmakta olduğu zamanda, "fezâil-i ber güzide, ve te'lifat-ı adîde ve ahlâk ve şemâil-i hamîde ashabından Fethullah Musulî" ile tanışır, genellikle onunla beraber olduğu gibi, Musul'dan ayrılır iken onu da Darende'ye gelmeye ikna eder. Darende'de onu müftülüğe tayin ettirir, onun rahatını sağlayacak diğer imkanları temin eder. Fethullah Musulî, burada evlâd u iyal sahibi ve devlet ricali arasında da makam, mevki ve itibar kazanır.

Darende Tarihi yazarı Hanifi Hoca, Fethullah Musulî'nin dört oğlu olduğunu söyler ve bunları şöyle tanıtır: *"Bunların en meşhuru Ahmet (Mehmed) Efendi'dir. Diğer mahdumları İmam Ali Efendi ile Rahim Efendi'dir. Darendeli Sadrazam Mehmed Paşa, hocası dolayısıyla kızını Ahmet (Mehmed) Efendi'ye nikah etmiştir. Fethullah Musulî'nin torunlarından olan Mehmed Emin Bey, Şair Nâfi Efendi, Ahmet Efendi, Rüfai Şeyhi Lütfi Efendi meşhur ulemadandır. Diğer torunu Mehmed Namık Efendi, Darende'de 47 sene müftülük etmiştir."* Bu sayılan isimlerin çoğu tabii ki onun 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan torunlarıdır. Fethullah Musulî'nin Muhammed ve Osman adında iki oğlu daha vardır.

Fethullah Musulî, yıllarca Maraş ve Darende'de müftü ve müderrislik yapmıştır. Kendi kayıtlarına göre, 1737-1746 yılları arasında, ilk yıllarda sadece müftü, daha sonra Darende müftüsü ve Hatuniye Medresesi müderrisidir. Fethullah Musulî ve oğlu Muhammed Efendi, Darende'de bulundukları sürede genellikle Hüseyin Paşa'nın medreselerinde ders vermişlerdir. Bir başka belgede ise Fethullah Musulî'nin Aşudu Deresi denilen mevkide Şeyh Mescidi adı ile bilinen bir mescitte hatiplik yapmakta olduğu kaydedilir.

Fethullah Musulî'nin 200'ün üzerinde eseri, zekası, çalışkanlığı, kendine karşı güven duygusu içinde olmasıyla, senelerce müftülük ve müderrislik yaparak adeta Darende'nin ilmi ve dini hayatına mührünü vurmuş olduğu görülür.

Eserlerindeki tarihlerden onun 1800'lü yılların başında ve çok yaşlanmış bir halde vefat etmiş olduğu anlaşılıyor. Mezar taşı bulunmasına karşılık vefat tarihi okunamamıştır. Mezar taşından da anlaşılacağı üzere kendisi seyyiddir. Mezarı, Darende'nin eski çarşı kabristanında yakın dostu Hacı Hüseyin Paşa ve torununun oğlu Ahmet Rifat'ın kabrinin bulunduğu İkiz Türbe'nin doğu tarafındadır. Mezar taşında şu ibareler yazılıdır:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
El-Merhûm ve'l-Mağfûr
Es-Seyyid Fethu'l-lâh el-Mevlâ
El-Müftî bi-Derende
Rûhuna el-Fâtiha

Eserlerinin 50 kadarı Darende Mehmet Paşa Halk Kütüphanesinde, el yazma olarak mahfuzdur[92]. Buradaki eserlerinin hepsi Arapça ve indekssizdir. Ayrıca Kayseri ve Bursa kütüphanelerinde de 11 tane eseri kayıtlıdır. Buradan anlaşıldığına göre, eserlerinin birçoğunun kaybolmuş olma ihtimali vardır.

Fethullah Musuli'nin Mehmet Paşa Kütüphanesindeki eserlerinden bazıları şunlardır. Haşiyeh ala Ciheti'l mahde; Bir şerh olan kitap tasavvuf hakkındadır. Yine Endülüs alimlerinden birinin eserine yapılmış bir şerh, Molla Fenari'nin bir eserine yapılan bir başka şerhten de eserlerinin çoğunun şerh veya şerhin şerhi olduğu anlaşılır.

---

92 Ahmet Gül. Darende'de medfun büyük zatlar. Fethullah el Mevsılı. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 4. Sayı 14. Sh.31-32

Fethullah Musuli'nin eserlerinin hemen hemen hepsinde çokça tekrarladığı ifadelerden, kendisinin o zamanki Darendelilerden pek memnun kalmamış ve epey çekmiş olduğu anlaşılıyor. "Cehalet, nifak, haset, fakirlik ve şiddet yeri Darende."

Günümüzde ilçenin Günpınar (Aşudu) köyünde yaşayan aile fertlerinden edinilen bilgilere göre Ömer Şem'i Efendi'nin soyu, 1615'de Hindistan'dan gelen Hacı Mehmet Hindi Efendi'ye ulaşmaktadır. Musa Tektaş'ın makalesinden, Aşudulu Mustafa Efendi'nin oğlu **Ömer Şem'i Efendi**'nin 1815 yılında dünyaya gelmiş olduğunu öğreniyoruz[93]. Yüksek eğitimini Tokat'ta tamamlamış olan Ömer Efendi'nin ailesinin öteden beri ulema silsilesinden olduğu söylenir. Şem'i Efendi Hatipli sülalesine mensuptur. Hadis usulü derslerini Yemlihazâde es-Seyyid Mustafa Kâmil Efendi'den almıştır. Bu müderristen almış olduğu icazetnamenin Türkçesi şöyledir:

"Hamd Allah'a, salât ve selam Rasûlü'ne ve âline olsun. Bundan sonra, salih ve takva ehli kardeşim Hatipzâde diye meşhur olan Ömer Şem'i bin Mustafa el- Aşudî benden usul-i Hadis ilmi dalında icazet talebinde bulununca, ben de şu beyanda bulunmayı vazife addettim. Ömer Şem'i Efendi, hadislerin mükemmel bir şekilde rivayet tariklerini benden ders almıştır. Ben de gönül rızasıyla mübarek icazetini kendisine takdim ettim. Bana da

[93] Musa Tektaş. Ömer Şem'i Efendi. http://www.darendehaber.com/

Kanadıkırıkzâde diye meşhur olan Maraşlı büyük âlim Ahmed Efendi icazet vermiştir ki, onun senedi Saçaklızâde diye bilinen yine Maraşlı Şeyh Muhammed'e ulaşmaktadır. Aynı zamanda bana bütün âlimlerin üstadı Hisarcıklızâde Kayserili Muhammed Salim icazet vermiştir ki onun senedi de büyük muhakkik Ebu Sa'îd Muhammed el-Hadimî'ye ulaşmaktadır. İkisinin de senet silsilesi, Rasûlullah'a ulaşmakta ve onun vasıtasıyla Cibril-i Emîn ve Rabbülâlemîn'de nihayet bulmaktadır.

Ben Ömer Şem'i Efendi'ye Allah'a karşı takvayı Rasûlü'ne itaati ve hayatı boyunca bana hayırlı dua etmesini tavsiye ediyorum.

20-30 Zilhicce 1277 (Miladi: 1861)

Ben Fakir es-Seyyid Mustafa Kâmil Yemlihazâde".

Ömer Şem'i Efendi, otuz sene kadar talebe okutur. Aşudu'ya bir medrese yaptırır ve bu medresede talebe yetiştirir. Kendi adı ile tanınmış olan Şem'iyye Medresesi daha sonra okul olarak kullanılır. Sadrazam Mehmet Paşa ile birlikte Aşudu (Günpınar) Köyü Büyük Camii'ni de tamir ettirir. Bu bilgi caminin kitabelerinde de yer almaktadır. Aynı camiye vakıf gelirleri tahsis ettirir. Hanımı Hatice Hanım da bu camiye şamdanlar vakfeder.

Ömer Şem'i Efendi hakkındaki 1871 tarihli bir tevcih beratından anlaşıldığına göre, bu tarihten önceki yıllardan başlayarak Aşudu Köyü Büyük Camii'nin imametine tayin edilmiştir.

Ömer Şem‘i Efendi, on beş sene kadar Sivas ve Darende'de müftülük yapmıştır. 1870-1881 yıllarına ait Sivas vilayeti salnamelerine göre, Ömer Şem'i Efendi bu tarihlerde Darende müftülüğünde bulunur.

Ömer Şem‘i Efendi, medresesinde çok önemli ilim adamları yetiştirmiştir. Son devirde Darende'de yetişmiş âlimlerden biri olan oğlu Hacı Mustafa Esad Işık da bu medresede babası Ömer Şem'i Efendi'den ders almıştır. Mustafa Esad Işık'ın burada okuduktan sonra 17 yaşında iken çevrede kendisini ispat etmesi üzerine, son zamanlarda Sivas Müftülüğü yapan Saçaklızâde Hacı Rauf Efendi'nin babası, Rauf Efendi'yi Şem'iye Medresesi'ne okumak üzere tahsile yollar ve Rauf Efendi bu medreseden mezun olur.

Şeyhzâde Müderris Halid-i Yekta, Rüşdiye'yi bitirdikten sonra Aşudu Köyünde Müftü Ömer Şem'i Efendi'den Arapça sarf, nahiv dersleri almıştır.

Ömer Şem'i Efendi, müftülük ve müderrislik ile meşgul iken bir taraftan da Kur'ân yazımı ve tercüme faaliyetlerinde bulunur. Kendi el yazısı ile 1878 Nisanında tamamlamış olduğu bir Kur'ân- Kerim, ailesinin elinde olduğu gibi, Şeyh Hamid-i Veli Kütüphanesi'nde de, *“Kitab-ı Şerh-i Bahâristân-ı Hazret-i Molla Câmi, Tercüme-i Molla Şem'i”* adlı bir kitabının bulunması, onun tercüme faaliyetlerinde bulunduğunu da göstermektedir.

Mezar taşı kitabesinde latince olarak *“Müftü Ömer Şem'i Efendi Fâtiha D. 1815 - Ö. 1893”* kayıtları bulunmaktadır. Kabri, Aşudu (Günpınar) köyü mezarlığının

yol üstünde kalan kuzey tarafında ve yol kenarına yakın bir yerdedir. Kendisine ait olan evi de bu mezarlığın güney doğusunda ve yine yol üstünde bulunmaktadır. Evin batı tarafında bulunan yıkıntının ise onun medresesi olduğu söylenir.

Ömer Şem'i Efendi'nin oğlu ve Aşudu Büyük Camii İmamı Abdulkadir Efendi ile Abdulkadir Efendi'nin oğulları İmam Sıdkı Işık (1890-1956) ve Mehmet Tahir Baykal (1895 -1983)'ın kabirleri de Ömer Şem'i Efendi'nin kabrinin yanındadır.

Ömer Şem'i Efendi'nin müftülük yaptığı yıllardan birinde bölgede önemli derecede bir kuraklık hüküm sürmektedir. Kuraklık yüzünden Günpınar köyü ahalisi müftü ile birlikte yağmur duası yaparlar. Ömer Şem'i Efendi, bu dua için yazmış olduğu metinde Allah'ın yardım ve rahmetini taleb etmektedir. Aşağıda yer verilen söz konusu yağmur duası, onun şiirdeki maharetini ve Allah'a samimi niyazını göstermektedir.

YAĞMUR DUASI

Ya İlahe'l-âlemin Ey Vahidü Ferdü Ehad
Cümle halkın Razıkı Sensin ezelden ta ebed
Oldu mezru'âtımız yağmura muhtâc el meded
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Ey âlemlerin ilahı, rabbi olan Yüce Allah'ım. Sen birsin, teksin eşin ve benzerin yoktur. Yaratılmış bütün canlıların rızkını ezelden ebede kadar sen verirsin.

Ekinlerimiz, bahçelerimiz senin rahmet yağmurlarına, rahmet damlalarına muhtaçtır. Bizlere acı, bizlere merhamet et ve yardım mahiyetli yağmur gönder.)

Bir bölük sıbyân gelüb dergâha sunduk arzuhâl
Cümlemiz ma'sûmlarız meydanda kaldık bi-mecâl
Hâl-i perîşânımıza merhamet kıl Zü'l-Celâl
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Duası kabul olunan, reddolunmayan günahsız çocuklarla birlikte sana halimizi arz ettik. Masum kulların sana muhtaçtır. Senden başka ihtiyaçlarımızı görecek yoktur. Büyüklük ve ikram sahibi Rabbimiz, perişan halimize merhamet eyle. Bizlere acı, yardım olarak yağmur gönder.)

Atamızdan, anamızdan şefkatın çok Rabbenâ
Cümlesi cürm-i hatadır ashabdır iğfirlenâ
Bu cihetle gece gündüz ederiz hamd-ü senâ
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Ey Rabbimiz! Sen biz kullarına anamızdan, babamızdan daha fazla şefkat gösterirsin. Yaptığımız her işimiz belki sana karşı hatadır ve fillerimiz günahlarla doludur, bizleri affeyle. Senin affedici olduğunu bilerek sana, verdiğin nimetler için de gece gündüz hamd ederiz. Bizlere acı, bizlere merhamet et ve yardım mahiyetli yağmur gönder.)

Mefhar-i Mülk-i Melik Ol Ulu Sultan aşkına
Ehl-i Beyt, Âl-i Ashâb, Çihâr-yârân aşkına
Kerbelâda teşne-dil bunca şehîdân aşkına
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Yaratılmışların sebebi, kâinatın övüncü peygamberlerin ve insanların sultanı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) aşkına. Peygamberimizin ehl-i beyti, ashab-ı

kiramı ve Hz. Ebubekir (r.a) Hz. Ömer (r.a) Hz. Osman (r.a) ve Hz. Ali (r.a) aşkına. Kerbela'da senin için canını veren Hz. Hüseyin (r.a) ve suya hasret kalan yanmış yürekler aşkına. Bu suya muhtaç toprakları rahmetinle kandır, bizlere yağmur ikramında bulun.)

Gayri yok Ya Rabbenâ Sensin bizim Hallâkımız
El-emân yandı yakıldı sebz ü erzâkımız
Bahr-ı lütfundan yetiştir Ey Ğanî Rezzâkımız
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Ey Rabbim bizi yaratan sensin, ne olur yetiş, kuraklık bahçelerimizi, sebzelerimizi ve ekili alanlarımızı yakıp kavuruyor. Lütuf denizinden rahmetini bizim üzerimize yağdır, ey zenginler zengini. Bizlere acı, bizlere merhamet et ve yardım mahiyetli yağmur gönder.)

Fahri Âlem Rûhuna olsun salât ile selâm
Âline, Ashâbına, Evlâdına her subh-şâm
Âb-ı lütfundan umar bu kulların rızkın müdâm
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Âlemlerin övüncü olan Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v) ve onun nesline, aile fertlerine, sahabilerine sabah akşam binlerce salât ü selam olsun. Lütuf kaynağından bizim rızık tarlalarımızı sula, bizlere bol rızıklar ver. Rahmetini üzerimize yağdır, ey Mevlâ'mız bize yardım et, ihsan buyur.)

Ni'metin erzân ederken bende-i güm-râhına
Sümme hâşâ aç kalır mı? Baş koyanlar râhına
Şem'î ihlâsıyla geldi yüz sürüp dergâhına
Rahmet inzâl eyle ihsânınla Ya Mevlâ meded

(Sen nimetlerini, rahmet ismi şerifinle, yolunu şaşırmış, günahkâr kullarına bile vermektesin. Hal böyle

iken hâşâ sana kulluk edenleri aç bırakmazsın. Senin yoluna gidenleri en güzel şekilde nimetlendirirsin. Şem'i güzel bir niyet ve samimi duygularla yüce dergâhına gelip, senin eşiğine yüzler sürüp, sana dualar ediyor. Ey Allah'ım, yağmur nimetini rahmetinle üzerimize yağdır, bizlere yardım eyle.)

Darende'de dünyaya gelen **Şeyh Salih Nihani Efendi** (1809-1894) Somuncu Baba soyundan olup Şeyhli sülalesindendir[94]. Babası Mustafa Feryadi'dir. Bütün ömrünü Darende'de geçiren Salih Nihani, Somuncu Baba Camisi'nin üst yanında bulunan Balıklı Kuyuların doğusunda, Tohma'nın daralıp, dar kayalar arasından geçtiği yerde "Örtme Kaya" denilen mahalde bir çilehane yaptırır. Zaman zaman buraya çekilir, ilim ve ibadetle meşgul olur.

Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan tarafından kendisine verilmiş olan icazet 15 sayfalık rulo [tomar] halinde olup yayınlanmamıştır. Bu icazette şu ifadeler yer alır.[95] *"Ve ben müellif ve icazet sahibi, Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan, ona icazet verdim, halife ve şeyh yaptım. Ve onu Post-nişin'e oturttum."* Bu icazetle birlikte Salih Nihani'nin posta oturmuş, irşad vazifesine başlamış olduğu görülür. İcazette

---

[94] Cemil Gülseren. Şeyh Hamid-i Veli ahfadından Darendeli alimlerimiz Şeyh Salih Nihani. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı 11.
[95] Resul Ketenceli. Somuncu Baba ahfadından Salih Nihani Hazretlerinin İcazeti.Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı 11.

"El Kadiri tarikaten, Nakşibendi meşreben, halveti mesleken, Edlebi mavtinen (vatan)" ifadeleri yer almaktadır.

Darende'nin Hacılar Mahallesinin eski Tahtalı Köprü diye bilinen yeri geçince sağdaki dereye varmadan ilk ev Salih Nihani'nin yaşadığı ev olarak bilinir. Soyu kız evladı tarafından günümüze kadar uzanmaktadır. Hacılar'daki Şeyhli Mescidinin avlusunda medfun olduğunu, kabrinin yanındakilerden birinin, akrabalık derecesi bilinmeyen Şeyh Mustafa Efendi'ye, diğerinin de Salih Nihani'nin oğullarından birine ait olduğu ileri sürülür. Yanındaki kabirde yatan muhtemelen oğlu Talip'tir. Çünkü Talip'in memleketinde öldürülmüş olduğu anlatılır. Kazım hakkında fazla bir bilgi yoktur. Kendisi gibi alim ve şair olan, en çok tanınan ve bilinen oğlu ise daha sonra Ocak soyadını almış olan Müslüm Penahi (1847 Darende-1942 İstanbul)'dir.

Maatbaa-i Amire'de basılan Şeyh Salih Nihani'ye ait Mevlid-i Şerif şerhinde ise şu ifadelerle karşılaşırız.

"Tarikat-ı Aliye'yi Halvetiyye ve Bayramiyye meşayıhlarından olup Darende kazasının Hıdırlık mahallesinde defin hak'i ıtırnak olan Kutbü'l arifiyn ve Gavs-el vasıliyn el Seyyid el-Şeyh el-Hac Hamid-i Veli Kaddese Sırrehü el Celi hazretlerine sülale-i tahiresinden ve Veliyyi müşarünileyh hazretlerinin el yevm dergah-ı alisinde postnişin-i irşadi olup zümre-i urefa ve şuara'dan ve huruf-i hica üzre mürettep ve mükemmel divan ve resail-i turuk ashabından reşadetlü es-Seyyid eş-Şeyh Salih Nihani Efendi Hazretlerinin lügati havi ve

rumuzat-ı Hakikiyye-i muhtevi cem ve telif buyurdukları bir kıt'a mevlid-i şerif Nebevi ve naat-ı Mustafileridir. Allahümme salli ve sellim ve barik ala seyyidina Muhammedin ve ala alihim ve evladihim ve ehli beytihim ecmain" Sene 1308.

Yaşar Baş'ın yazısından **Hacı Mahmut Efendi**'nin, Sofuzade lakabı ile tanınan Mehmed Ağa'nın oğlu olduğunu öğreniriz[96]. 1 Ocak 1826'da Darende'de dünyaya gelen Mahmut Efendi, belli bir öğrenim yaşına gelince, Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri Camii şerifi yakınında bulunan sıbyan mektebi'nde tahsil hayatına başlar. Buradan mezun olduktan sonra Uşak'da bulunan Ayıntabizade Hacı Ahmet Efendi'nin ders verdiği medreseye devam eder. Sonra Sivas'a giderek ikamet eder ve evlenir. Gökmedresede müderrislik yapmakta olan Darendeli Hacı Salih Efendi'nin derslerine devam eder. Hocasının da iznini alarak Kayseri'ye gider ve burada Kurşunlu Medresesinde Ağcakoyun Müftüsü Hacı Arif Efendi'den dersler alır. Daha sonra İstanbul'a gider. Edirnekapı yolu üzerinde bulunan Nişancı Medresesinde ikamet etmeye başlar. Aynı zamanda bu medresede görev yapmakta olan Kavalalı Yusuf Efendi'den Şerh-i akaid ve diğer bazı dersleri alır. Hocasının ölümü üzerine Fatih Camii Medresesi müderrisi Kara Halil Efendi'den Kadı Miri ve Celali derslerini alır. Aynı hocadan 1861 tarihli bir icazetname alarak medrese tahsilini tamamlar. Burada ders gördüğü esnada 1860'da ruus-u hümayun (resmi göreve tayin) imtihanına girer. Bu imtihanı

---

[96] Yaşar Baş. Şeyh Hamid-i Veli Caii haziresinde medfun zatlar Müftü Sofuzade Hacı Mahmud Efendi. Yıl.3 Sayı 11.

kazandığına dair kendisine şehadetname verilir. Ancak göreve tayin edilmeden Çorum'a gider. Burada müderrislik yapmaya başlayan Hacı Mahmud Efendi, tahsili esnasında Arapça ve Farsçayı da öğrenmiş olduğundan bu dersleri de vermektedir. Çorumlu Mustafa Rûmi Şiranî Efendiye intisab ederek, tasavvuf ilimlerine de âşinalık kazanır. Bu arada şeyhi ile beraber hac ziyaretine gider. Dönüşünden sonra Hacı Mahmud Efendi diye anılmaya başlar.

İsmail Hakkı Altuntaş, Hacı Mahmut Efendi'nin evliliğinin Çorum'da gerçekleştiğini kaydeder[97]. Bu evlilikten üç oğlu olur. Bunlardan ikisi Müftü Mehmet Emin ve Rüştü Efendidir. Küçük oğlu ise, genç yaşta vefat eder. Raziye, Zeynep, Firdevs ve Nafiye isimlerinde dört de kızı dünyaya gelir. Raziye Hanım, âlim Ömer Şem'i Efendinin oğlu âlim ve fazıl Mustafa Esad Efendi ile evlenir.

Çorum'da yaklaşık yirmi beş yıl kaldıktan sonra, ziyaret maksadıyla Darende'ye gelir. Halk yeni kurulmuş olan mahallelerdeki bahçeli yazlık evlerde oturmaktadır. Bu sebeble Darende'nin eski mahallelerindeki evler, camiler ve diğer eserlerin birçoğu harap olmuştur. Camilerden sadece Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri Camii şerifi yıkılmamıştır. Hacı Mahmud Efendi, bu caminin yıkılmaması için hemen onun etrafına sekiz on odalı bir medrese ve tekke yaptırır. Ve burada ders vermeye başlar. Bu medrese Şeyh Hamid-i Veli Medresesi olarak tanınır. Hacı Mahmud Efendi, eski

---

[97] İsmail Hakkı Altuntaş. Gavsü'l Azam İhramcızade Hacı İsmail Hakkı Toprak

şehrin bulunduğu mahaldeki bu medreseyi yeniden ihya edince, halk da kısmen bu bölgede kalmaya başlar.

20 sene zarfında yüzlerce talebeye ders okutan Seyyid ve Hâlid Efendilerin hocaları Hacı Mahmûd Efendi, Şeyh Hamidi Veli Hazretlerinin Darende'de bu Câmii Şerîf derûnunda medfûn bulunduğunu ve birçok kerre murâkabe halinde gördüğünü anlatır. Şeyh Hamidi Veli Kütüphanesine kitaplar vakfeder.

Hacı Mahmud Efendi, tahminen üç dört yıl kadar Şeyh Hamidi Veli Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, halkın isteği üzerine 65 yaşında iken Darende müftülüğüne tayin edilir. Bu tayini Şeyhülislamın 7 Ocak 1891 tarihli menşuru ile gerçekleşir. Onun birkaç yıl müftülük yaptıktan sonra eski görevi olan müderrisliğe geri dönmüş olduğu görülür.

Hacı Mahmud Efendi'nin dirayetli, her yönü ile görevini yapmaya muktedir bir kimse olup orta boylu, ela gözlü, kumral sakallı bir eşgale sahip olduğu nakledilir. Kabri Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresindedir. Mezar kitabesinde, 'Ulema-ı kiramdan eş-Şeyh Müftü Hacı Mahmud Efendi 1901' kaydı bulunmaktadır.

Başlangıçta, Hacı Mahmud Efendinin cenazesi kendisinin Şeyhli ailesinden olmadığı ileri sürülerek Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresine defnedilmek istenmemişse de, Şeyh Süleyman Efendinin aracılığı ile mesele halledilerek defin gerçekleşmiştir.

Hacı Mahmud Efendi, Şeyh Hamidi Veli Medresesi'nde müderrislik yaptığı yıllarda 240 öğrenci okutup, on beş hocaya icazet verir. Sonraları adlarını çokça duyurmuş olan Darendeli âlimlerin yetişmesine öncülük eder. Oğlu Hacı Mehmet Emin Efendi, Gürün Müftüsü Gürünlü Nazif Efendi, Elbistan kadısı Seyyid Efendi, Mehmet Paşa Medresesi müderrisi Çorumlu Kasım Efendi, Kangal'ın Karacaviran köyünden Hacı Bekir Efendi, Gerimterli Ömer Efendi, Bayram Efendilerden Hacı Mehmet Efendi, Müftüzâdelerden Darende kadılığı yapmış olan Mustafa Esad Efendi, Halidi Yekta Efendi, Es-Seyyid Ömer Osman Hulusi Efendi, Es-Seyyid Hatip Hasan Efendi, onun önde gelen talebeleri idi.

Hacı Mahmut Efendi'nin hakkında anlatılan menkıbelerden ikisi şöyledir[98]. Talebelerinden biri Ramazana yakın bir günde, bir köye yolu düşer ve o köyün ileri gelenleri ile görüştüğünde kendini takdim eder. Köyün ileri gelenleri, "Çok iyi geldin, yarın Ramazan, bizim teravih namazlarını hatimle kıldırabilir misin?", diye sorduklarında, "kıldırırım" kelimesi ağzından çıkar. Halbuki kendisi hafız değildir. Büyüğünün ve Allah'ın hidayetine sığınarak bir boy abdesti alıp, her gün bir cüzü ezberlemek kaydıyla 30 gün yanlışsız ve noksansız teravih namazını hatim ile kıldırır. Ancak son rekatta "Nas" suresinde şaşırmış olup üç kere tekrarlaması ile düzeltip, namazı ikmal etmiştir. Bilahare Darende'ye geldiğinde durumu hocası Hacı

---

[98] Ali Galip Karaağaç tarafından derlenmiştir. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı 13. Sh.22

Mahmud Efendi'ye beyan ettiğinde, merhum, "Oğul! O şaşırma kabahatı senin değildir. O anda biz seni tasarrufumuzda tutmamıştık", diye buyurur.

Diğer menkıbede şunlar anlatılır. Hafız Ağa bir gün ırmaktan omuz çengeli ile iki kova su götürürken, bunu Mahmud Efendi görür. "Hafız Efendi! Bu suyu nereye götürüyorsun?" diye sorduğunda, Hafız Efendi, "Sayın hocam! Malumunuz kuyunun suyu kurudu. Ağaçların dibine götürüyorum.", der. Bunun üzerine Hacı Mahmud Efendi, "Öyle mi! Hele onu bırak bir kuyuya kadar gidelim", diyerek kuyunun başına varıp otururlar. Hacı Mahmud Efendi 40 tane taş sayıp Hafız Ağa'nın eline vererek, "Oğlum 40 Yasin-i Şerif oku, her Yasin-i Şerif'in bitiminde bu taşın birini kuyuya at", demesiyle, kendisi istiğrak haline dalar. Hafız Ağa 39 Yasin-i Şerif'i okuduktan sonra 40. taşı Hacı Mahmud Efendi kendisi alıp ağzında ıslatarak kuyuya bırakmasıyla beraber kuyunun suyu bir anda dolarak yatağı olan arka revan olmaya başlar. Bunu gören Hafız Ağa büyük bir sevinç ve hayretler içine düşerek bir abdest almak ister. Hacı Mahmud Efendi, "Gel oğul! Abdestimizi gidip caminin önünde alalım", demesiyle beraber onlar caminin önüne gelinceye kadar su onlardan önce gelmiştir. Su ile abdestlerini alırlar.

Şeyh Hamid-i Veli evladından postnişin Ahmed Hilmi Efendi'nin oğlu Es-Seyyid **Osman Hulusi Efendi**, Şeyhzade

Hatip Hasan Efendi'nin kardeşidir[99]. Resmi kayıtlarda Ömer Osman Hulusi Efendi olarak zikredilmektedir. Şeyh Hamid-i Veli Medresesi müderrislerinden Muhammed bin Mahmud Darendevi'den icazet almıştır. Ma'kul, menkul ve Feraiz ilimleri dalında icazetnameleri olan Ömer Osman Hulusi Efendi, 1878-1910 (veya 1912) yılları arasında yaşamıştır. İcazet aldıktan dört yıl sonra vefat etmiş olduğu nakledilir. Kabri Hacılar-Şeyhli mahallesindedir. Osmanlı döneminde müderrislik diploması sayılan icazetnamenin orijinal nüshası Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığındadır.

Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresinde son cemaat mahallinden makberelere uzanan koridorun ilk başında köşedeki 20 numaralı kabirde medfun bulunan **Süleyman Efendi** (1855-1924) Somuncu Baba'nın torunlarından Halil Efendi'nin oğludur[100]. Annesi Zeynep Hanımdır. Doğma büyüme Zaviye Mahallesinden olan Süleyman Efendi zahiri ve batıni ilimlerde kendini yetiştirir. Zahiri ilmini Osmanlı döneminde Mısır'da tahsil eden Süleyman Efendi ilm-i Kimya, ilm-i Simya ve Arabi ilimlere vakıftır. Mısır'da 20 yıl ikamet eden Süleyman Efendi orada Feride Hanımla evlenmiş olup Leyla adında bir kızı dünyaya gelir. Darende'ye döndükten sonra Hatice Hanımla evlenen

[99] M.Ali Öztürk. Şeyh Hamid-i Veli Ahfadından Darendeli alimler Ömer Osman Hulusi Efendi. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 5. Sayı 17. Sh.16

[100] İsmail Palakoğlu. Şeyh Hamid-i Veli Camii Haziresinde medfun zatlar, Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı 9.

Süleyman Efendi'nin Hasan Rıza, Hüseyin Hüsnü ve Mehmet isimlerinde üç erkek evladı olur.

Yaşadığı devirde Şeyhli sülalesinin ileri gelenlerinden olan Süleyman Efendi'nin devletten maaş aldığı bilinmektedir. Ayrıca Şeyh Hamid-i Veli vakfı mütevellisi olan Süleyman Efendi Şeyh Hamid-i Veli gibi Halveti tarikatına mensuptur.

Süleyman Efendi'den sonraki devirde Hasan Efendi ve evlatları Nakşibendi-Halidiyye koluna intisap eder.

Cezayirli Mehmet Ali Baba'ya bağlı olan Süleyman Efendi uzun saçlarıyla, örgülü zülüfleriyle '**Saçlı Şeyh**' diye anılmıştır. Süleyman Efendi vakfın mütevelli azası olduğu için, Hacı Mustafa Efendi'nin vefatından sonra bir başkasının değil de Hatip Hasan Efendi'nin Şeyh Hamid-i Veli Camii İmam-hatibi olması gerektiğini söyleyerek, Hatip Efendi'nin imametine yardımcı olur. O esnada camiden çalınarak Çarşı Camiine götürülen Kur'an-ı Kerim ile Lihye-i Saadeti'i çalanları buldurtup, emanetlerin tekrar Şeyh Hamid-i Veli Camiine iadesini sağlar.

Saçlı Şeyh'in evinin Karabaş Hüseyin Efendi diye anılan ahfaddan birinin evi olduğu ve içinde bir kabir bulunduğu nakledilir. Saçlı Şeyh buraya kimseyi oturtmaz, üzerine de bir şey serdirtmez. Bir gün Darende'ye bir seyyah gelir. Şeyhle sohbeti esnasında, Hu Dede denilen mevkiden her Perşembe günü bir zatın geldiğini, ondan haberi olup olmadığını sorar. Şeyh de ona durumu bildiğini söyler. 'Hu

Dede' diye bilinen mevkide ashabdan üç zatın kabrinin bulunduğu nakledilir.

Halveti tarikatının son halkalarından biri olan Süleyman Efendi şeyhlik makamındadır. Şeyhli sülalesinin adeti vechile yeşil sarık sardığı, cüppe ve şalvar giydiği evlatları tarafından nakledilir. Ömrünün son günlerinde Süleyman Efendi, bir yere gidecek olan Hatip Efendi'yi seferden döndürür, "gitmemesini, salı günü vefat edeceğini" söyler. "Cenazemi yıka, defnet, yerime yerleştir. Sonra nereye gidersen git." Der ve yüz mecidiyesini Hatip Efendi'ye emanet ederek, ellisini evlatlarına kalan elli mecidiyeyi de cenazesine katılan fakirlere dağıtmasını vasiyet eder.

1875 yılında Darende/Hacılar-Şeyhli Mahallesinde dünyaya gelen **Hasan Feyzi Efendi** peder-i alileri postnişin olan Ahmet Hilmi Efendi'nin iki oğlundan biridir[101]. Diğer kardeşi Ömer Osman Hulusi Efendi 1912 yılında genç yaşında vefat etmiştir. Annesi Fatma Hanımdır. Şeyh Hamid-i Veli medresesinde tahsil gören Hasan Efendi, müftü ve müderris Hacı Mahmud Efendi'den icazet almıştır. Mustafa Efendi'nin vefatından sonra cami mütevellilerince Şeyh Hamid-i Veli Camii imam hatipliğine getirildiğinden çevrede 'Hatip Efendi' diye anılır.

---

[101] Cemil Gülseren. Şeyh Hamid-i Veli Ahfad'ından Darendeli Alimlerimiz Es-Seyyid Şeyhzadeoğlu Hasan Feyzi Efendi. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 4. Sayı 14. Sh.17-20

Es-Seyyid Hasan Feyzi Efendi, Taceddin-i Veli soyundan Fatma hanımla evlenir. Bu evlilikten Hasan Feyzi Efendi'nin üç erkek ve bir kız çocuğu dünyaya gelir. Ahmet Nuri Efendi, Bedreddin Efendi, Osman Hulusi Efendi ve Kerime Sakine Hanım'dır.

Seyyid olmaları münasebetiyle sadatın adeti üzerine yeşil sarık saran ve zamanın şartlarına göre giyinen Hatip Efendi, celal meşrep, asabi mizaçlı biridir. Uzun boylu, gür sesli ve gayet ciddi bir kişiliğe sahiptir. Dik omuzlu, uzun sakallı heybetli bir görünüşüyle azametli bir duruşu vardır. Adeta baktığı kişiyi yakarcasına gözlerinden ateş saçılır. Görenlerde çok saygı uyandırır. Çok edip bir insandır. İhramcızade'nin yanında, kim ne derse desin, o kadar sinirli olmasına rağmen hiçbir şey söylemez, konuşmaz. Sevdiği kişilere karşı ise yumuşak konuşur. Elinde kızılcıktan bir değneği vardır. Anlatılır ki, bir gün Hatip Hasan Efendi'nin mahdumları Ahmet Efendi ve Osman Hulusi Efendi bahçede semaver kurmuşlar, sohbet ederlerken, "Hatip Hasan Efendi çocukların çalışmıyor, boş vakit geçiriyorlar", diye gevezelik eden birine celallenir. Hatip Hasan Efendi çocuklarının yanına yaklaşarak elindeki değneği üzerlerine atar. Değnek porselen demliğe değer ve demlikteki çay bütünüyle semaverin içine dökülür. Elindeki değnekle bir Ahmet Efendiye bir Hulusi Efendiye vururlar. İkisi de ellerini yanlarına bırakıp dururlar, hiç karşılık vermezler. Elindeki kızılcık değneği kırılmaz, çocuklarını epey döver. Bu sırada bir başkası, "yeter!", diyerek müdahale edince, çocuklarını dövmeyi bırakır. Sakinleşen Hatip Hasan Efendi, "Gül yüzüne bakmaya kıyamadığım evlatlarımı istemez,

hasid kimseler bize dövdürtmeye çalışıyorlar", der. Bu hadiseyi duyan Sivaslı İhramcızade İsmail Hakkı Hazretleri, "Hatip Efendi! Çay yere döküldü mü bari?", diye sorduklarında, "Hayır efendim. Dökülmedi efendim", demişlerdir[102].

Çocuklarının dini terbiye ve hüsn-ü ahlak üzere yetişmelerini arzu eden Hatip Efendi onlara ilk önce Kur'an-ı Kerim'i öğretir. Büyük oğlu Ahmet Nuri Efendi'nin bir müddet Kangal'ın Kalkım köyünde imamlık yaptığı bilinmektedir. Bedreddin Efendi dört yaşında vefat ettiğinden hayattaki diğer oğlu Osman Hulusi Efendi'nin yetişmesine daha çok gayret gösterir. Daha yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i öğretip hatmetmelerini sağlar.

Hatip Hasan Efendi, "Allah (c.c)'ye vasıl olabilmek için mutlaka bir rehbere ihtiyaç vardır", diye düşünür. Bana bir rehber lazım diyerek bir boy abdesti alır ve cuma namazını kıldırdıktan sonra, odasına perde çekip itikafa girer. Bir hafta itikafta kalır. Perşembe gününe tekabül eden yedinci gün rüya aleminde görür ki, "kendileri bir yerde bulunuyorlar, binlerce insan bir adama sarılıyor. O sarıldıkları adamın boyu semavatı geçmiş. Hatip Hasan Efendi de bu adama sarılıyor." Bu rüyayı gördükten sonra cumaya kadar itikafta kalır. Cuma günü boy abdesti alıp cuma namazını kıldırır.

---

[102] "Namazın kazası olur sohbetin olmaz", sözü gereğince latife ile kazası olmayan sohbetin icaplarından olan çayın önemine atfen.

Hatip Hasan Efendi bu rüyayı gördüğü gün Sivaslı İhramcızade İsmail Hakkı Efendi de Kangal'da 'Süt Kardeşler' denilen şahısların evinde misafir bulunmaktadır. İhramcızade de rüyasında Hatip Hasan Efendi'nin kendilerine sarıldığını ve Hatip Hasan Efendi'yi teslim aldıklarını görür. Gönlünden der ki, "Bunlar Sadat-ı kiramdandır, terbiyelerine kadir olabilir miyiz, olamaz mıyız". Rüyanın görüldüğü perşembe'den sonra pazar günü Hatip Hasan Efendi Osman Hulusi Efendiyi de yanına alarak, çay şeker gibi ihtiyaçlar için çarşıya giderler. Çarşıda Hatip Hasan Efendi'ye, "Size bir şeyh gitti", derler. Bunun üzerine onlar da eve dönerler. Bu sırada Darende'ye teşrif eden İsmail Hakkı Efendi ve yanındakiler, Hatip Hasan Efendi'nin evine uğrarlar. Caminin anahtarını alıp camiye giderler. Caminin peykesine oturup semaveri kurarlar. Hatip Hasan Efendi, çarşıdan hemen dönüp camiye geldiğinde bakar ki, rüyasında gördüğü boyu semavata ulaşan zat-ı muhterem oradadır. İçeri girer ve daha ayakta iken, Pir Efendi, "Hatip Efendi, gördüğün rüyayı sen mi önce söylersin, biz mi söyleyelim", der. Hatip Hasan Efendi, "Estağfurullah efendim!", diyerek eline kapanır, öper. İhramcızade bundan sonra Hatip Hasan Efendi'ye dersini tarif ederler.

1945 yılına kadar Somuncu Baba Camii imam-hatipliğini devam ettiren es-Seyyid Hatip Hasan Feyzi Efendi Darende'deki tifo salgınına yakalanarak 1945 yılında ahirete irtihal eder. Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresindeki ahfad mezarlığının pencere tarafındaki koridorun ikinci

sırasında, es-Seyyid Osman Hulusi Efendi'nin başucundaki 15 nolu makberde medfundur.

Es-Seyyid Osman Hulusi Efendinin ağabeyi Şeyhzade lakabıyla bilinen **Ahmet Nuri Efendi,** 1900 yılının Aralık ayında Darende'nin Şeyhli Mahallesinde dünyaya gelir[103]. Babası Hatip Hasan Efendi, annesi Fatma Hatun'dur. Ahmet Nuri Efendi Zeynep hanımla evlenir ve bu izdivaçtan Bedreddin, İbrahim, Ali, Ayşe, Fatma, ve Hayriye adlarında beş çocukları olur.

Şeyh Hamid-i Veli medresesinde tedrisini tamamladığı dönemde medresede müderrislik yapanlar Hacı Mahmud Efendi ve Hacı Mehmed Efendidir. 1925'te vatani görevini yapmak üzere askere gider. Okuryazar olduğu için askerliğini yazıcı er olarak yapar ve 1928'de terhis olur. Ahmet Nuri Efendinin askerlik cüzdanındaki bilgilere göre 1.75 boyunda, 86 kg. ağırlığında, okuryazar olduğu kayıtlıdır. Askerlik hizmeti dönüşü, Sivas-Kalkım'da imametliğe tayin edilir. Babaları Hatip Hasan Efendi'nin vefatı üzerine Darende'ye döner. Ahmed Nuri Efendi Kalkım'da görev yaparken rüyasında evin hali ayan olur. Bunun üzerine yola çıkarak Darende'ye varır, anne ve babasının türbelerini ziyaretten sonra eve kardeşlerinin yanına gelir. Cuma günü cemaatın ısrarı üzerine minbere çıkar. Ahmed Nuri Efendi kardeşi Osman Hulusi Efendi'ye, "Allahü'l alem bizim de ömrümüz tamam", der. Rüyasında

---

[103] Resul Kesenceli. Şeyh Hamid-i Veli Camii Haziresinde medfun Zatlar Es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi (1900-1946). Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 4. Sayı 14. Sh.22-23

Şeyh Hamid-i Veli Camii şerifinin içersinde Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri kendisini eli ile çağırmış ve “Ahmedim, müştakım sana, geldin mi bana” demiş. Ahmed Nuri Efendi, “babamızın yanına layık değiliz ama, annemizin yanına bari gömseler bizi, dedikten sonra sohbete gider. Sohbetten sonra dönüşünde titreyerek hasta vaziyette eve gelir. İkindi üzeridir. Acele etmekte, ikindi vaktinin girmesini beklemektedir. Namazı kılar ve yatar. Bir daha kalkmaz. Beş altı gün yatar. Osman Hulusi Efendi ağabeysi için Hacılardan “Ahmet Efendi sever” diye su getirerek, “Ahmet Efendi, ağabey. Çay suyu getirdim, sana çay hazırlayayım mı?” diye sorar. Ahmet Nuri Efendi içini çekerek, “ah!..ah!..” der. Tam o sırada yatsı ezanı okunmaya başlar, ezan okunurken Ahmet Nuri Efendi “Allah Allah”, diyerek ruhunu teslim eder. Hacı Hasan Efendi Ahmet Efendi’nin rüyasında gördüğü ve şimdi kabrinin bulunduğu yeri göstererek, kazmayı eline alır, “yer de sizin, ecdad da” der ve Ahmed Nuri Efendi Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresine defnedilir.

Darende’de yetişen ilim adamlarından biri de, 1884 yılında Aşudu (Günpınar) köyünde dünyaya gelen **Hacı Esad Işık**’tır[104]. Daha 11 yaşlarında iken babası Müftü Şem’i Efendi’den Feraiz ilminden icazet alır. Esat Efendi’nin on yedi yaşında medresede Arapça’yı iyice öğrenip icazet alarak, on sekiz yaşında Sivas’ta bir mahalle

---

[104] Cemil Gülseren. Darendeli Alimlerimiz Hacı Esat Efendi (1884-1963). Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 5. Sayı 19. Sh.39-40

camisinde vaaz vermeye başlamış olduğu anlatılır. Bu vesileyle halkın büyük ilgisiyle karşılaşır. Bu ilginin sonucu olarak zamanın Sivas müftüsü tarafından bir hafta süre ile Ulu Cami dahil olmak üzere Sivas'ın bütün camilerinde vaaz etmesi tavsiye edilir. Bu vaazlardan oldukça etkilenen ve son zamanlarda Sivas Müftülüğü yapan Saçlızade Hacı Rauf Efendi'nin babası, Rauf Efendi'yi Darende'nin Aşudu köyündeki Şemiyye medresesine okumak üzere tahsile yollamış olup Rauf Efendi bu medresenin mezunlarındandır.

Kısa zamanda Sivas'ta kendisini sevdiren ve kabul ettiren Hacı Esat Efendi, Sivas müftülüğünce merkez vaiz sıfatıyla Ulu Cami vaizliğine getirilir. Daha sonra Darende'nin ileri gelenleri Hacı Esat Efendi'yi Darende'deki Cebecizade Sadrazam Mehmet Paşa Medresesine tayin ettirirler. Burada on yıl süreyle çalışır ve seçkin ilim adamları yetiştirir. İlmi olgunluğu ve hizmetleri İstanbul'a kadar ulaşır. Devrin padişahı II. Abdülhamit tarafından 1905 yılında ulema sınıfına alınır ve Padişah nişanı ile taltif edilir. Sarık üzerine beş cm. genişliğinde kırmızı şerit ve kırmızı şeritle işlemeli yaka gönderilir. Bu nişanlarla resmi ve dini bayramlarda görülür. Katıldığı törenlerde onu gören halk ve asker selama dururlar. Esat Efendi on yıl müderrislikten sonra Darende Mahkemesinde Şeriyye baş katipliğinden Sivas Evkaf baş katipliğine getirilir. Bu görevde iken Atatürk'ün huzurunda Sivas Kongresinin (4 Eylül 1919) millet ve memlekete hayırlı olması için kendisinden dua etmesi istenir. Esat Efendi açılış ve kapanış duasını yapar. Oldukça uzun olan bu duada özetle şöyle demiştir. "Vatan ve milletin hakimiyeti tehlikede olursa, yeni bir hükümetin

kurulması ve milletin de buna müzahir olması, dinimiz yönünden caiz olur."

Kongreyi sonuna kadar takip eden Esat Efendi, kongrenin kapanış duasını yapmaya cesaret edecek hocanın bulunmaması üzerine, bu görevi yerine getirecek ilim sahibi biri olduğu ileri sürülünce, özü yukarıda belirtilen duayı eder. Bu duanın arkasından bazı kimseler onun yüzüne, "Hocam böyle bir sözle yağlı sicimi boynuna kendi elinle taktın", derler.

Yenihan (Yıldızeli) ve Pınarbaşı kadılıklarında da bulunan Esat Efendi, Cumhuriyetin ilk yılında Kahta hakimi olur. Daha sonra buradan ayrılıp Darende'ye dönerek 1927-28 yıllarında avukatlık yapmaya başlar.

Anlatılır ki, "*İlmiyenin en önde gelen zatlarından olan Esat Efendi'ye icazeti Hacı Mehmet Efendi vermiştir. Maalesef sağlığında Darendeliler bu alim zattan hiç istifade etmemişler denilse yeridir. Avukatlığın yanı sıra vaaz ve nasihatlarını sürdürmüş, zamanında "Feraiz" ilmini en iyi bilen, miras ile ilgili meseleleri kusursuz çözen kişi olarak bilinen Esat Efendi, sağlığında bunları pek çok kimselere öğretmiş, bundan başka bu ilimle uğraşan kimse de kalmamıştır.*"

Çevresinde oldukça saygın bir alim, sahasında otorite bir hukukçu ve yetkili bir din adamı olarak bilinir. Komşu il ve ilçelerden ve hatta köylerden gelen sevenleri, sohbetlerini zevkle dinler, meselelerini açar, aldıkları bilgilerle gönülleri rahat olurdu.

1963 yılında vefat ettiğinde seksen yaşında idi. Merhumun hayatta çocuğu kalmadığı için gayrımenkulünü, bir kısmı el yazması üçyüzelli ciltlik kütüphanesini ve emsalsiz bir duvar saatini Şeyh Hamid-i Veli Camii ve Kütüphanesine verilmesini vasiyet eder. Bu vasiyeti, vasi kıldığı o tarihteki Şeyh Hamid-i Veli Camii İmam-Hatibi olan Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi tarafından yerine getirilir. Darende'deki kütüphanenin bir fihristini de çıkaran Hacı Esat Efendi'nin, şöhretten hoşlanmayan, hep kendi halinde kalmayı tercih eden, kibarlığa ve mütevazi bir kişiliğe sahip olduğu anlatılır.

Osman Hulûsi Efendi, babası Şeyhzâdeoğlu sülalesinden Hasan Feyzî Efendi vasıtasıyla Hz. Hüseyin (r.a)'e ve Hz. Peygamber (s.a.s)'e, yine annesi Fatıma Hanım kanalıyla da meşayihden Tâceddin-i Veli (k.s)'ye, oradan da Hz. Hüseyin (r.a) vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.s)'e ulaşan bir 'Seyyid'dir[105]. 36. kuşaktan Hz. Peygamber (s.a.s)'in nesl-i pâkinden bir torun olan es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi 12. kuşaktan da "Somuncu Baba" namıyla ma'rûf Şeyh Hamîdüddin-i Veli (k.s)'nin torunudur.

Osman Hulûsi Efendi'de küçük yaşlarda olgunluk belirtilerine örnek olarak şöyle bir olay nakledilir: "Bir gün yolculuk esnasında (daha çocukluk yıllarında iken) babasının 'Oğlum, bir dal kes de bana ver' ricası üzerine, Osman Hulûsi Efendi defalarca bir ağaca yaklaşır, o ağacın

---

[105] http://www.hulusiefendivakfi.org.tr/

Allah'ı zikrettiğini görünce kesemez. Babası da 'Gel evladım, anlaşıldı, sen o dalı kesemeyeceksin' der.

Küçük yaşlarda sohbet meclislerine de devam eden Osman Hulûsi Efendi, kemalâttaki fevkalade hâlleriyle etrafındaki insanları hayretler içerisinde bırakmış, zamanla toplum içinde sayılan ve sevilen bir şahsiyet olur. 1945 yılına kadar Somuncu Baba Camii İmam Hatipliği'ni devam ettiren, Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzi Efendi'nin Darende'deki tifo salgınına yakalanarak 1945 yılında vefat etmesiyle, Şeyh Hamid-i Veli Camii İmam-Hatipliği görevini bu tarihten itibaren 1987 yılına kadar Osman Hulûsi Efendi deruhte eder.

İlkokuldan sonra resmî bir öğrenim görme imkanı bulamamış ise de, zekâsı, mantığı ve babasının gayretiyle kendisini sürekli yenilemesini bilmiş, Arapça, Farsça ve Edebiyat bilgisini ilerletmiş; bunları da şiirlerinde usta ve kıvrak bir üslup ile kullanma seviyesine gelmiştir.

İlim öğrenmeye ve kitaba olan merakı, onun gözlerini çevredeki kağıt parçalarına mıhlamıştır. Bir defasında Darende'deki bir leblebicinin kıymetli bir kitabın yapraklarını satış için külah olarak kullandığını görünce, onu almak istemiş ve cebinde yeterli para olmadığını fark edince, hemen evine dönmüş, kıymetli bir eşyasını satarak kitabı satın almıştır. Yeri ve zamanı gelince evindeki hayvanını bile satarak elde ettiği kitaplardan "Hacı Hulûsi Ateş, Şeyhzâdeoğlu Özel Kitaplığı"nı kurmuştur. Bu kütüphanede el yazması, taş baskısı, çeşitli dil ve konularda birçok eser

mevcuttur. Doğunun kültür hazinesi olarak da bilinen kütüphanesi, akademik çevreler tarafından sıkça ziyaret edilen mekanlardandır. Yazma eserleri antika değerinde olup bir başka nüshası bulunmayan ya da az bulunan eserler de mevcuttur. Muhyiddin-i Arabî gibi birçok şahsiyetin kendi el yazması olan eserleri, araştırmacı ve akademisyenlerin dikkatini çekmektedir. Ecdattan Darendeli Bekâi'nin Kerbela olayını nazmen anlattığı el yazması eser de bunlardan biridir[106].

Daha gençlik yıllarında beldesinin her türlü problemi ile ilgilenmiş, bizâtihi kendi gayretleriyle elektrik, su, köprü ve yol gibi hizmetlerin yapılmasında öncü olmuş ve gayret göstermiştir. Çocukluğu ve gençliğinde çok iyi bir güreşçi ve yüzücü olduğu söylenen Osman Hulûsi Efendi, babası tarafından geçimini temin etmesi için bir marangoz yanına çırak olarak verilir. O bu meslekte Şeyh Hamîd-i Veli Camii'nin çatısını bizzat yapacak derecede hünerini geliştirir. Ayrıca özel kitaplığındaki yazma ve basma kitapları bizzat ciltleyecek kadar mahir bir ciltçi ve iyi bir

---

[106] Bursalı Mehmet Tahir'in eserinde Darendeli Hayret Efendinin büyük biraderi olarak geçen Darendeli Bekai, memleketinde Katipzade şöhretiyle marufdur. 1786'da Darende'de vefat etti. Mevlid-i nebi manzumesi olduğu gibi, Sadrazam Silahtar Mehmet Paşa'ya sunulan (1769) ve 7000 beyitten oluşan Seyyid Battal Gazi Gazavatını kaleme almış ve Fuzuli'nin Kerbela faciasını anlattığı Hadikatü's Süeda'yı Kitab-ı Kıssa-i Kerbela ismiyle nazm etmişdir. Osmanlı Müelliflerinde, "şiirleri orta halli olup Büyük Abdi Paşa mukarreblerinden idi" değerlendirmesi yapılır.-Osmanşı Müellifleri. Cilt.2 Sh. 105

şirâze örücüsüdür. Mühür kazımak, matbaacılık, dizgi, baskı ve oymacılıkta da uzman olduğu bilinen Osman Hulûsi Efendi'nin sanatkâr bir kişiliğe, ince bir ruh yapısına ve estetik anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Daha çocuk denilecek yaşta iken, Tarikat-ı Nakşibendiyye meşâyihlerinden İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s)'ye intisab etmiş ve hizmetinde bulunmuştur[107]. Mürşidi de onu çalışkanlığı, ahlâkı, fazileti, anlayışı ile zaman zaman takdir etmekten geri durmamıştır.

1969'da vefat eden İsmail Hakkı Toprak (k.s) Efendi'nin birçok sohbetinde işaret buyurmasıyla manevî irşat vazifesini Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi yürütmeye başlar. Hatta İsmail Hakkı Efendi (k.s)'nin cübbe, gözlük, asa, heybe, saat, nüfus cüzdanı gibi birçok şahsi eşyaları da muhafazası için aynı zamanda manevî vârisi olması hasebiyle Hulûsi Efendi'ye intikal ettirilir. Bu kıymetli ve manevî değer arzeden eşyalar H. Hulûsi Ateş Şeyhzadeoğlu Kitaplığında özel bir bölmede muhafaza edilmektedir.

Osman Hulûsi Efendi, Hacı Naciye Hanımla 1938'de evlenir. Elli iki yıl süren bu mes'ud izdivaçdan beşi erkek, beşi de kız olmak üzere 10 evladı dünyaya gelir. Çocuklarından ikisi doğduğunda, ikisi 1986 yılında geçirmiş oldukları bir trafik kazasında, bir kızı 1995 yılında, bir diğer oğlu da 2006 yılının mart ayında vefat etmişlerdir.

---

[107] İsmail Hakkı Toprak için bkn. 'Evliyalar Şehri Sivas'

Osman Hulûsi Efendi'nin 14 Haziran 1990 tarihinde vefatından sonra 1986'da kurulmuş olan Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Genel Başkanı olarak yürütülecek hizmetler H. Hamideddin Efendi'nin uhdesine tevdi edilir[108].

Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, ve Şeyh Hamid-i Veli Camii Minberinden Hutbeler adlı eserlerinden sonuncusu, 1945 yılında babasının vefatından sonra başlayıp 1987 yılında emekli oluncaya kadar sürdürdüğü 42 yıllık İmam Hatiplik görevi çerçevesinde îrad etmiş olduğu hutbeleri içermektedir.

Doğanşehir Evliyaları

İlçenin ilk yerleşiminin M.Ö. 66 yılında Romalılar tarafından Hristiyanlığı Asya'ya yaymak amacıyla oluşturulduğu sanılmaktadır[109]. Kısa el değiştirmelerle 758 yılına kadar Bizanslıların elinde kalan

[108] 1960 tarihinde Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Es-seyyid Osman Hulûsi Efendi, annesi Hacı Naciye Hanım'dır. Es-seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin küçük oğludur. Elbistan Müftüsü merhum Ahmet Bilici'den Arapça İstanbul Bayezid Camii imam-hatibi merhum İsmail Biçer'den Kur'an-ı Kerim tahsili yapmıştır. Babasının emekli olması üzerine Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii imam-hatipliğine atanmıştır. Hâlen bu görevi devam ettirmektedir. Osman Hulûsi Efendi'nin 1990 yılında vefatından sonra Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Genel Başkanı olmuştur.

[109] http://www.dogansehir.gov.tr/

Zipetra adlı ilçe, bu tarihte Abbasi halifesi Harun Reşit tarafından ele geçirilir ve imar edilir. 857 yılına kadar Arapların elinde kalan ilçe, daha sonra Bizanslıların eline geçer. 1399 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılır. 1401 yılında ise Timur tarafından yağmalanır. 1515 yılında tekrar Osmanlı topraklarına katılan ilçenin 1877'den önceki adı Viranşehir veya Harapşehir'dir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında doğudan getirilerek yöreye yerleştirilen halkından dolayı Muhacir Köyü diye adlandırılır. Besni'ye bağlı bir köy iken aynı yılda nahiye merkezi olur. 1929'da bucak merkezi olur. 1933'te Doğanşehir adını alan yerleşim yeri, 1 Nisan 1946'da Akçadağ ilçesinden ayrılarak bağımsız bir ilçe durumuna getirilir ve Malatya'ya bağlanır.

Terzi Koca'nın türbesi ilçeye 21 km. mesafede bulunan Karaterzi köyünün, Akçadağ ilçesinin, Ören Beldesi'yle sınırının buluştuğu bir noktada bulunmaktadır. Ali Laçin'in yazısından, Karaterzi köyünün beş km. uzağında bulanan ve Ören'e sınır olan türbenin, Alevilik inancına sahip vatandaşların sıkça ziyaret ettikleri yerler arasında bulunduğunu öğreniriz[110]. Terzi Koca adlı ermişin, Türkmen Horasan Erenleri ile birlikte Türkiye'ye geldiği rivayet edilir. Karaterzi köyü, adını bu türbeden almıştır. Bölgede türbenin diğer adı Terzi Hoca'dır. 2000'li yılların başına kadar türbenin bulunduğu alan, Terzi Koca'nın mezarı ve çevresindeki çok az mezardan oluşan bir ziyaret yeri idi.

[110] Ali Laçin. Terzi Koca Ziyareti

Mezarların yanında bir de dilek ağacı bulunmaktadır ki, bu ağaç günümüzde de ziyaret edilmektedir.

2003 yılında bir gün rüyasında Terzi Koca'yı gören Hacı Kalender, rüyasında ondan şefaat diler. Bu isteği dinleyen Terzi Koca, Hacı Kalender'e dileğinin Allah'ın yardımıyla yerine getirileceğini söyler ve kaybolur. Uykusundan uyanan Hacı Kalender rüyasını sevdikleriyle paylaşır. Çevresindeki ileri gelenler ise ziyarette ermişin adına bir kurban adamasını ya da kabri için hayırlı bir iş yapmasını söylerler.

Almanya'da uzun yıllar yaşayan Hacı Kalender Türkiye'ye gelir ve türbenin yapımı için gerekli maddi desteği verir ve sonunda türbe bugünkü halini alır. Hacı Kalender'in türbe yapıldığı dönemde kanser hastalığından kurtulduğu ve sağlığına kavuştuğu söylenmektedir. Bu süre zarfında ilk olarak türbenin ana binası inşa edilmiştir. Aynı yıl içerisinde dinlenme yerleri ve bir de çocuk parkı da eklenerek çevre düzenlemesi tamamlanır. Türbenin ana binasının iç bölümü tek odadan oluşmakta ve bu odada Terzi Koca'nın mezarı bulunmaktadır. Yeşil, mavi, kırmızı renkli kumaşların örtüldüğü kabir mermerden yapılmıştır.

Anlatıldığına göre, kumaşlardaki renklerin anlamı şöyledir. Kırmızı renk Hz.Hüseyin'in kanını, yeşil renk ise Hz.Hasan'ın zehirlenmesi sonucunda vücudunun aldığı rengin ifadesidir. Kutsal sayılan yeşil ve kırmızı rengin, giyeceklerin belden aşağı kısımlarında kullanılmasının haram olduğuna inanılır. Mezarın etrafı önce üç, sonra yedi

defa dönülerek tavaf edilir. Her dönüşte mezarın köşeleri dört defa eğilip öpülür. Bu tavaf ibadetinden sonra, mezar taşının baş kısmı üç defa öpülüp secde edildikten sonra geriye dönmeden -sırt çevrilmeden- yüz kabre dönük olarak kapıdan çıkılır.

Kabir odasının yanında çatısı demir saclarla örtülü olan ve tabanı geniş bir halı ve minderlerle kaplı olan başka bir bölme daha bulunmaktadır. Bu bölümün iki duvarı yoktur ve açıktır. Genellikle yazın sıcak zamanlarında dışarıda oturmak isteyen ziyaretçiler tarafından kullanılmaktadır. Bitişik olan bu iki odanın hemen arkasında mutfak bölümü bulunmaktadır. Kesilen kurbanların etlerinin doğrandığı ve altı adet lokma ocağının bulunduğu ayrı bir kısım daha vardır. Lokma olarak adlandırılan etlerin sadece duası yapılan bıçaklarla doğranması gerektiği ve diğer yandan kemikli etlerin doğranmasında yalnızca satırın, fakat onun da çok az kullanılmasının gerektiği söylenir. Diğer şekillerde lokma etinin doğranılması günah sayılır ve etlerin yalnızca ağaç kütüklerinde doğranması makbuldür. Etler doğranma sonrasında yıkanır ve kesilen kurban artıkları kurban sahipleri tarafından uzak alanlarda gömülür. Lokmalar türbeyi ziyarete gelenlere ve çevre köylere dağıtılır.

Birçok insanın akıl hastalıklarından fiziki hastalıklara kadar; hastalıklarına çare bulmak için bu iki odadan herhangi birinde uyudukları görülür. Hastalıklardan kurtulmak için şifa arayanlardan, kendilerine yapıldığına inandıkları büyülerin bozulmasına kadar pek çok konuda

yaşadıkları sorunları aşmak isteyen insanların yanı sıra birçok dileğin gerçekleşmesi için gelenler olduğu ve dilekleri gerçekleşenlerin de tekrar ziyarete geldiği anlatılır.

İlçeye uzaklığı dokuz km. olan *Savaklı* köyünde **Abdulharap** ziyareti bulunur. Bu türbeye zaman zaman çeşitli dilek ve adaklar için gidilir. Köyün adı Çelikhan'ın Abdulharap köyünden gelenler tarafından başlangıçta Abdulharap olarak verilmiştir. Bu isim, 1960'lı yıllarda Sürgü Barajının Dolusavak tipi yapılmasından dolayı bu isim köylüye hoş geldiğinden Savaklı olarak değiştirilir. İlk kuruluşu barajın alt kısmında kalan köy sel tehlikesine kalmamak için barajın batı yakasına taşınmıştır.

Hekimhan Evliyaları

Kral yolu dolayısıyla 1218'de inşa edilen Taşhan'ın Köprülü Mehmet Paşa zamanında (1656-61) restore edilerek askeri amaçla kullanılması ile yerleşim yerinin çekirdeğinin atıldığı ileri sürülür[111]. Aynı yıllarda yaptırılan cami ve çevresinde bulunan hamamın da Köprülü Mehmet Paşa dönemine ait olduğu, cami avlusunda bulunan kitabeden anlaşılmaktadır[112]. On altıncı yüzyıl ortalarında Malatya

[111] Zeki Boyraz. Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi, ve Fonksiyonları. Yüksek Lisans tezi. Fırat Üni. Elazığ. 1997

[112] Köprülü Mehmet Paşa Camii, kitabesinden öğrenildiğine göre, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hekimhan

livasına bağlı Akçadağ nahiyesinin Kozdere köyüne bağlı bir mezraa durumunda olan Hekimhan bugün ilçe merkezi konumuna gelirken Kozdere köyü hala köy olarak kalmış ve idari olarak Hekimhan'a bağlanmıştır.

1876 yılına gelindiğinde Hekimhan Diyarbakır vilayetine dahil olan Malatya Sancağının Akçadağ nahiyesine bağlı bir köy statüsünde bulunmaktadır.

1884 yılında idari olarak belediyelik olan Hekimhan 1892-3 tarihli Mamuretü'l Aziz salnamesine göre Akçadağ'a bağlı olarak karşımıza çıkar. Aynı salnameye göre Hekimhan'da bir hükümet konağı ve telgrafhane, 500 hane bulunurken dört tane han, Kuruçay vadisi boyunca sıralanmış 10 tane değirmen ve eğitim kurumu olarak bir sıbyan mektebi ve bir de 30 öğrencili rüşdiye mektebi vardır.

Müftülüğü web sitesinden, Cami kapısı üzerindeki kitabede şunların yazılı olduğunu öğreniriz:
"Yaptı bu cami-i şerifi yümnile hayrı şâd edip Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa gördü hatif dedi tamir eyleyip tarihini, Ahsenallahu ileyküm yeser Allahu maşa-ve dua (Allah sizlere iyilikte bulunsun.Allah dilediğine kolaylık sağlar.) Bina fi sene 71 (Bina-Cami-71 senesi içerisinde yapılmıştır.) Hasan Ağa Nazır. Ketebehu (?) kad vaka'al ferah fi sene 72". Son cemaat yerinin ve karşısındaki şadırvanın üzerinde de 1815 tarihinde onarıldığını gösteren bir kitabe bulunmaktadır. Cami kesme taştan, dikdörtgen planlı olup, üzeri sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin dışında kalan bölümler beşik tonozla örtülüdür. Caminin önünde beş kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Girişin karşısındaki mihrap oldukça sadedir. Batı duvarına bitişik olan taş kaide üzerinde yuvarlak gövdeli tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

Vital Cuinet'in eserinde, aynı yıl Hekimhan'da 800 hane ve 2610 kişilik bir nüfusun yaşadığı belirtilir.

Taşhan'ın çevresine yapılmış olan Köprülü Mehmet Paşa Camii ve aynı zamanda ticarethanelerin bulunduğu bugünkü Köprülü Mehmet Paşa Mahallesi, Hekimhan'ın ilk kurulan mahallesidir.

Zamanın Hekimhan Belediye Reisi Mehmet Bey'in "Malatya'da Huzur-u Mutasarrıf-ı Ekremiye'ye" çektiği 1920 tarihli telgraf, "Malatya'yı Harput' tan kurtaran Allah, bizi de Arga'dan kurtarsın.", temennisi ile başlamakta, nahiyenin hızla kaymakamlık olmasına yardımcı olunması, halkın dileği olarak istenilmektedir[113]. Aynı telgrafın altına, şimdilik bir şey yapılamayacağının izahı ile evrakın hıfzına karar verildiği yazılmıştır. Bahse konu telgrafın çekilmesinden on, on iki gün sonra Elcezire Cephesi Kumandanı Mirliva Nihat Paşa'nın bölgede eşkıya tarafından soyulmasının yankıları umulandan fazla olur. Soygun olayını bizzat araştıran Nihat (Anılmış) Paşa, eşkıyanın takip ve yakalanması ile ilgili harekatı Hekimhan'dan idare eder. Bu harekat esnasında karşılaşılan idari zorluklar, Hekimhan'ın kaza olma gereğini ortaya çıkarır.

Halen halk dilinde "Taşhan" olarak bilinen bu handa Mısırdan Malatya'ya sürgün edilip Malatya'da cezasını çektikten sonra İstanbul'a dönmekte olan Emrullah isimli hekim bir süre konaklamış, konakladığı bu süre zarfında hanın yıkılan yerlerini tamir ettirerek üzerine ismini

[113] http://hekimhan.meb.gov.tr/

yazdırmıştır[114]. Daha sonraları konaklamaya gelenler, üzerindeki yazıyı okuyarak tamir ettiren kişiye izafeten buraya Hekimin Hanı demeye başlamışlar, bu isim zamanla değişikliğe uğrayarak 'Hekimhan' şekline dönüşmüştür. Mahalli adıyla Taşhan, Hekimhan ilçe merkezindedir. İki bölüm halinde inşa edilen yapının birinci bölümündeki giriş kapısı üzerinde sol yanı Ermeni, orta kısmı Selçuk, sağ tarafı Süryani dilinde yazılmış olan müstesna bir kitabe vardır. Selçuklu sülüsü ile yazılan bu kitabede Arapça yazılmış olan tarih H. 615 (M. 1218)'dir. Kitabede adı geçen Selçuklu Sultanı I. İzzettin Keykâvus'dur (ö. 1219). II. Kılıçaslan'ın torunu, I. Gıyasettin Keyhüsrev'in oğlu olup, tahta çıkmadan evvel Malatya valisi olarak görev yapmıştır. Hana ismini veren ve hanı yaptıran Ebu Salim Bin Ebu-l Hasan Ela - Şamas el Hekim el Malati, devrinin meşhur doktorlarındandır. Hanın ikinci kısmının inşa kitabesi, Alaeddin Keykubat (1219 - 1237) devrinde yapılan avlulu kısmın inşa kitabesidir. Üçüncü kitabe Osmanlı Devrindeki tamir kitabesidir. Bu onarımı Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa 1660'da Mimar Hasan Ağa'ya yaptırmıştır. 1661 senesinin eylül ayına ve IV. Avcı Sultan Mehmet'in saltanat yıllarına rastlar. Taşhan'ın doğusundaki duvarında, ona bitişik olan Köprülü Hamamı ise 1660'da yapılmıştır.

Bilindiği gibi, zor döneminde Osmanlı Devletine rahat bir nefes aldırtan, Köprülüler devridir[115]. Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661) diğer başarılarının yanı sıra, Anadolu'da Beylerbeyilerin de desteklediği ve tamamen sadrazamı hedef

---

[114] http://www.hekimhan.gov.tr/

[115] Akgündüz A., Öztürk S. Bilinmeyen Osmanlı

alan Celali isyanını 31 paşanın idamıyla birlikte bastırır. Bundan sonra Anadolu'da Celali ve tüfek teftişi başlatır[116]. Bu teftişte binlerce insan katledilir. Halktan 80.000 kadar tüfek toplatılır. Hatta ava ve avcılığa meraklı olan halk bu duruma tepki göstermiş, dağ başında öten bir kekliğin sesini duyan bir köylü, *"Öt gidinin kekliği öt; İsmail Paşa (*Köprülü Mehmed Paşa'nın asayişin sağlanması için görevlendirdiği paşa*) gibi arkan var, bizde tüfenk komadı"* diye tüfeksizlikten yakınmıştır[117]. Bu teftişte askeri zümreden birçok kimse cezalandırıldığı gibi müderris ve kadı gibi ilmiyeden birçok kişi de aynı akıbete uğrar. Hayır eserlerinin çokluğu ile dikkati çeken Köprülü Mehmet Paşa öldüğünde 86 yaşındadır. Cenazesi Çemberlitaş'ta yaptırmış olduğu külliyeye defnedilir.

Hekimhan ya da diğer adıyla Taşhan'ın planı şu şekildedir. Önde kare bir avlu, etrafında sıralanan odalar, avlunun arka tarafında dikdörtgen şeklinde ve kendi içinde üç bölüme ayrılan kapalı hol kısmı gelir. Giriş kapısının sağındaki ve solundaki köşe odaları kare planlı ve kendi içinde bölümlere ayrılmış olup, her odada ocak vardır. Yan odaların üzeri kaburgalı beşik tonozludur. Hanın ikinci bölümündeki kapalı hol, üç nefe ayrılmıştır. Kapalı kısmın batı duvarını destekleyen payandalar vardır. Kapalı holün yan duvarlarında çörtenler mevcuttur. Handa herhangi bir süsleme yoktur.

---

[116] İlgürel M. Köprülü Mehmed Paşa. TDV İslam Ansiklopedisi
[117]Duman M. Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üni. Konya. 2006

Hekimhan'ın barınak portali üzerindeki Arapça-Süryanice-Ermenice yazılı üçlü kitabeden Süryanice olanında Malatyalı Ebu Hasanoğlu doktor ve din adamı Ebu Salim tarafından hanın oğlu Hasan'ın geçimini sağlaması için 1218 yılında yaptırıldığı yazılıdır[118]. Ayşıl Tükel Yavuz makalesinde, genel anlayışın ötesinde, Hekimhan'a vakıf-gelir ilişkisi açısından yaklaşarak yapının kişisel gelir temin etme özelliğine dikkati çeker. Katharine Branning ise web sitesinde, yapının banisi Malatyalı doktorun din işlerinde aktif bir diyakoz; yani yardımcı papaz olduğunu kaydeder[119].

1650 tarihli Malatya Tahrir Defteri'nde Hekimhan ile ilgili vakıf kayıtları vardır. Ancak vakfın, hanın yapıldığı dönemde mi yoksa Osmanlı kullanımı sırasında mı yapıldığını belirlemek mümkün değildir.

Asıl adı Hüseyin olup ilçeye 15 km. mesafede bulunan Güvenç köyünde 1 Mart 1771'de dünyaya gelir[120]. Babasının ad Kurada Ali'dir. Genç yaşta şöhreti oldukça yayılan aşık, okur yazarlığı olmayan ümmi bir kimsedir. Şiirlerinde Sadık mahlasını kullanmış olup, halk arasında da **Sadık Baba** ismi ile sevilip sayılmıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarının önemli bir bölümü Sivas'ın Karaöz köyü ile Hekimhan'ın Başak köyünde geçmiştir. İlham geldikçe söylediği şiirleri yakın arkadaşı Molla Bektaş tarafından tutulan bir cönkte yazıya geçirilmiştir. 35 yaşından sonra

---

[118] Ayşıl Tükel Yavuz. Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları üzerinde çalışmalar, bilgiler, bulgular- 1997
[119] http://www.turkishhan.org/hekim.htm
[120] http://www.hekimhan.com/yazar.htm

kendi köyü olan Güvenç’e dönen aşık, köyünde evlenmiş ve çoluk çocuğa kavuşmuştur. Halen köyde torunları bulunmaktadır. Hayatının sonuna kadar çiftçilikle geçinmiş ve 8 mart 1837de Güvenç köyünde vefat etmiştir.

Bu gün çevre köylülerce mezarı ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Tarikat meclislerinde kendini yetiştiren insanlardan olan Sadık Baba Bektaşi edebiyatında öne çıkan yedi şairden biri sayılır. Kumralımsı, sarı saçlı, uzunca bıyıklı, sarı sakallı, orta boylu, sessiz, sakin, parlak gözlü bir kimse olup Vahdet-i Vücut prensibini benimsemiştir. Din ve tarikat ulularını sevmiş, onları şiirlerinde övmüştür. Şiirlerinin çoğu dini, tasavvufi ve öğretici türdendir. Şiirleri, Cemal Özbey tarafından ‘Sadık Baba, Hayatı ve Deyişleri’ (Ankara 1957) adıyla yayımlanmıştır.

Gönüle Öğüt
Gönül seIamını kamile söyle
Alıcı olmayınca açma dükkanı.
Ariflik manasın sor sual eyle
Müşterisiz yerde olma lisanı

Vayloğ Dede (1895-1972) ilçeye 15 km. mesafede bulunan ve eski ismi Mezirme olan Ballıkaya köyünde dünyaya gelir[121]. Babası, Şah Veli Dede'nin torunu Deli Mürtaza Dede'dir. Anası aynı soydan Cenefer Dede’lerden gelen İnsaf Ana’dır. Babası ona, dedesinin adı olan Mustafa

[121] Süleyman Özerol, Şah İbrahim Veli ile ilgili anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler

ismini koyar. Yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin son yıllarıdır. Halk harplerden bıkmış, usanmıştır. Erkeklerini harpte kaybettiği için köyde insan gücü kalmamış, herkes kıtlık ve yoksulluğa düşmüştür. Böyle bir zamanda çocukluğu ve gençliği geçen Mustafa okumamış, tarla ve bahçe işlerinde babasına yardımcı olmuştur.

Vayloğ adı ile ilgili şu söylence anlatılmaktadır. İğdir köyünden Cılış'ın Hürü kadının oğlu İsmail asker kaçağıdır, yakalanmış Keban'a götürülmektedir. İsmail, Jandarmalar arasında giderken anası arkalarından ağlayıp sızlanmaktadır. Keban yolu Mezirme'den Deli Mürteza'ların kapısının önünden geçmektedir. Anası Hürü kadın arkalarından türkü ile karışık, “Vay..Loğ .... Vay..Loğ.. İsmail’im yeni ev yaptırdın. Kapısı kurulmadı, tarlan sürülmedi. Benim hallerim ne olacak!..Vay..Log!..Vay..Log!..”, diyerek döşünü yumruklayıp ağlamaktadır. Bunu gören Küçük Mustafa Hürü Ana'nın peşine takılmış, onunla beraber “Vay ..Loğ..Vay..Loğ...”, diyerek o da döşünü yumruklayıp peşi sıra gitmektedir. Bu olaydan sonra halk “Vay..Loğ.. Vay..Loğ..” sözünü dilinden düşürmez. Vayloğ yörede yaygın bir ad haline gelir. Mustafa bir taraftan da Karadirek tekkesinde Görüm ve Cemi ayinlere katılarak deyişler ve mersiyeler söylemesini, Cem birleyip görüm yapmasını öğrenir. Dedeliğe başlar. Halk kendisine Vayloğ Dede adını verir. Kendi köyünden Hasi'nin Kızı Emine Hanım'la evlenir. Bu evlilikten Zeynep, İlyas, Fatma, Zöhre ve İnsaf adlı çocukları olur.

Geçim zorlaşınca Karagüney köyüne göçer. Orada tarla edinir, yerleşir. Vayloğ Dede saf, okur-yazar olmayan, deli dolu bir insandır. Karagüney köyünde istediği hayatı bulamayınca, 1952 yılında Mezirme köyüne geri döner.

Babası Deli Murtaza'nın ölümünden sonra Vayloğ Dede taliplerini görüp sormak için dedeliğe başlar. Taliplerden aldığı hakullahın bir kısmını köyün fakir fukarasına dağıtmaktadır. Hacılar Köyü'nde, Arguvan-Kızık Köyü'nde kaynayan Abdal Musa pilavına elini daldırarak, kazanı karıştırması, içerisinden bir lokma eti çıkarması ve elinin yanmaması, çocuğu olmayan kadınlar için dua ederek çocuk sahibi olmalarına vesile olması, halk arasında anlatılır. Pek çok kadının onun duası ile çocuklarının olduğuna inanılır. Bu kadınlar erkek olan çocuklarına Mustafa adını verirler. Bu çocuklarda Vayloğ Dede'nin sakat gözü, çalık parmağının izleri görülmektedir. Bazılarında ise divanelik özelliği vardır. Bu çocuklara "Vayloğ Nazarlaması" adı verilmektedir.

Başkalarının düşüncelerini okuma, gaipten haber verme, nefes evladı verme gibi konularda mucizeleri olduğuna inanılan Vayloğ Dede herkesle içli dışlı olması, babacan davranışları ve ünlü 'İçindeki babayı çıkar" deyimini kullanması ile tanınır.

Soyunun Hz. Ali'ye dayandırılması sebebiyle "Ocakzade" olması, evinin ve mezarının ziyaret edilmesi gelenekselleşmiştir. Ziyarete gelenler, genellikle kurbanla gelirler ve niyaz ederler. Ziyarete gelen hastaların şifa

bulması, taliplerin kalbinden geçenleri bilmesi ile Arguvan, Hekimhan, Malatya ve Sivas çevresinde büyük bir üne kavuşur.

Adı İstanbul, İzmir ve Hatay'a kadar yayılır. Vayloğ Dede artık derman arayanların dermangâhı olmuştur. Evi ziyarete gelenlerle dolup, taşmaya başlamıştır. Dede köy çeşmesinin yanına yeni bina yaptırarak ziyarete gelenleri rahat ettirmeye, daha çok ziyaretçiyi kabul etmeye çalışır. Yurdun dört bir yanından Alevisi, Sünnisi, felçli, ağrı çeken, çocuğu olmayan kadınların çocuk istemeleri ile gelen ziyaretçilerle dolup taşmaya başlamıştır. Çocuksuz kadınlar çocuk sahibi olmuş, adlarını Vayloğ koymuşlardır. Artık Vayloğ Dede köy köy gezmez, taliplerin istediği ve gelip götürmeleri ile gider. Görüm işlerini yapar, tekrar evine bırakırlar. 1971 tarihinde Ballıkaya köyünde 76 yaşında vefat eden Vayloğ Dede Orta Mezarlığa defnedilir.

Daha sonra Dede'nin sevenleri bir türbe yaptırarak Vayloğ ailesini türbe içine alırlar Halk artık Vayloğ Dede'nin türbesine ziyarete gelmeye başlar. Aşırı ziyaretçi kalabalığı karşısında türbe yetersiz kalır. Bu durumu gören talipleri yeni köyün batısına adına yakışır adak kesim yeri, lokma pişirme ve yeme yeri, türbesi ve hasta yatırma yeri, erkek ve kadın tuvaletleri ile modern bir türbe yaptırırlar. 1998 tarihinde Dede'nin naaşı buraya nakledilir.

Çeki, Ballıkaya’nın mezraası olup Çeki Dağı’nın eteğinde yer alır. Halk arasında Çeki Dağı’na Çeki Baba da denir. Burada, Bizans döneminden kalan bir gözetleme

kulesi bulunduğu öne sürülür. Tepenin başında taşlarla çevrili yerin mezar, bu mezarın da **Çeki Baba**'ya ait olduğu söylenir.

Çeki Baba ile ilgili birçok menkıbe anlatılır.

"Mihail'de iki beylik savaşa tutuşurlar. Beylerden birinin askerleri bozguna uğrayacağı sırada kumandan sancaktara "Çek çek!" diye seslenir, askerler gerileye gerileye bu tepeye kadar ulaşırlar. Sancaktar tepedeki kulede şehit olur." Çeki adının bu olaydan geldiği söylenir.

Adakları olanlar tepede kurbanlarını keserler, etli pilav yapıp gelenlere dağıtarak ziyaretlerini gerçekleştirmiş olurlar.

Kurşaklı'nın doğusundaki Ballıkaya, Şah Veli Dede'nin Ballıkayası olarak bilinir ve kutsal kabul edilir. Bu, çevredeki halk ozanlarının şiirlerine de yansımıştır.

Boyu iki metreden uzun olan Cafer'in karısı 1930'larda Akçadağlılarca kaçırılır. Bunun üzerine deli divane olup, saçı sakalına karışan, yaz kış demeden yalınayak dağlarda dolaşan Cafer, **Deli Cafar** adıyla anılmaya başlar. "*Beyaz don, simsimi giyer, gömleğinin kolunu da omuzlarına kadar katlar, elinde kocaman bir sopa taşır, döşü başı açık gezermiş. Çoğu zaman nerede kaldığı bilinmezmiş. Deli Cafar denmesine rağmen bazan söylediği sözler akıllıların sözlerinden daha akıllıcaymış.*" Deli Cafar'a, birgün çobanlar tarafından feci şekilde dayak atılır. Hasta hasta, Çeki-Mıroğlar arasındaki yığmalara gider ve üç

yığmadan orta yığmanın kuzey yamacında can verir. Bir hafta kadar sonra ölüsünü bulduklarında, elinde topladığı anık destesi vardır. Oraya gömerler. Adakları olanlar mezarının başında kurban keserler.

Şah İbrahim Ocağı'ndan, Şah Veli'nin üç oğlundan biri olan Mustafa'nın soyundan gelen Deli Murtaza'nın Yusuf adlı oğlunun erkek çocuğu olmazmış. "Hey Ya Rabbi! Bir evlât ver de, tek deli olsun." dermiş. 1919 yılında bir oğlu olmuş. Adını Abidin koymuşlar. Abidin gerçekten de divane gibiymiş. Askerlikte çok zorluklarla karşılaşmış. Döverler, kulağını çekerlermiş. Bu nedenle sık sık kulağıyla oynarmış. Askerlikten sonra da atıyla Ankara'ya gittiği söylenir. Hiç evlenmez. Malatya, Sivas, Tokat, Çorum illeri ve köylerinde yıllarca dedelik yapar. Aldığı hakullahı bulunduğu yerlerde ihtiyacı olanlara dağıtır. **Abidin Dede** veya **Divana Abidin** adlarıyla anılır. Tokat'ın Zile ilçesinin Çakırçalı köyünde on yıldan fazla kalır. 1985 yılında hastalandığında Ballıkaya'ya getirilir. 1986'nın son günlerinde de vefat eder. Mezarı, Amcası Vayloğ Dede'nin sağ yanındadır. Daha sonra kız kardeşi Satı Özerol'un (1928- 1991) mezarı da Vayloğ Dede'nin mezarının sağına konulur. Abidin Dede, Sivas'ın Tekke köyünden Zeynep Bakır adlı yaşlı bir kadının rüyasına girer. "Mezarımın üstüne yağmur yaş akıyor, yaptır." der. Kadın köye gelir, mezarının yapılı olduğunu görür. Bir süre sonra, Hekimhan'ın Kozdere köyünden Murtaza Aygül tarafından yaptırılmış olan mezarın üstüne bina yaptırır. Böylece üç mezar bu binanın içine alınmış olur. Kadın, bir yıl sonra da mezarlığın güney kenarına bir aşevi yaptırır. Bir eliyle

aldığını diğer eliyle dağıtmasının yanında; kaynayan kazana elini daldırarak pilâvın içinden kurban edilen hayvanın döşünü çıkarması, sacda kavrulan kuyruk yağını avuçlaması ve elinin yanmaması, hakkında anlatılanlardandır. Hastalar ve çocuğu olmayanlar mezarını ziyarete gelirler.

Halk arasında Şah İbrahim, Şah Safi ya da Şah Veli'nin elinde asa olarak gezdirdiğine inanılan, iki metre uzunluğunda, normal bir direk kalınlığında olan siyah renkli direğe **Karadirek** denilir. Karadirek'in bulunduğu tekke de bu adla anılır. Şah İbrahim Veli Dergâhı adlarıyla da anılır. Şah Veli'nin, "Bunları gören beni görsün." diyerek bıraktığı üç emanet vardır. Bunlar dergâhı, pabucu ve hırkasıdır. Karadirek Dergâhı, Cumhuriyet dönemine kadar Erdebil Tekkesi'nin bir kolu olarak işlevini sürdürür. Tekkeler ve türbeler kapatıldığında yıktırılır, simge olan Karadirek parçalanarak yaktırılır. 1957 yılında çeşitli yerlerden gelen yardımlarla, Arguvan'ın Çavuş köyünden Cuma ve Aziz Genç kardeşlerin ustalığı sayesinde üçüncü defa yenilenir. Mihrap ve delil yerlerindeki kesme taş yapılar eski yapıdan iki örnek olarak güneydeki duvara konulur. Büyük bir odadan oluşan dergâhın üç yanı basamaklarla donatılır. Sekiz ağaç direk üzerine kurulu binanın giriş kapısı üzerinde Aşılık yöresinden getirilmiş iki metreye yakın turuncu renkli taşta şu yazı kazılıdır. "Mescid'i Şerifin 3. İnşası 7.4.1957". Ballıkaya'nın, toprak kayması yüzünden yer değiştirmesi üzerine, 1994'te yeni yerleşim yerinde Karadirek Cem Kültür Evi'nin temeli atılır. Burada, 240 metre karelik oturumlu cem odası, konuk odası, kütüphane, idare, misafirhane, yemekhane, kesimevi bölümleri bulunur.

Karadirek'e, adakları olanlar, felçliler, rüyasında görenler, çocuğu olmayanlar, hastalar ve benzeri konumlarda bulunan -Alevi-Sünni ayrımı olmadan- birçok insan gelir. Eşiğine niyaz edilerek girilir, sohbet edilir, kurban getirilmişse hazırlanır, etli pilâv yapılır ve gelenlere sunulur. Yemekten sonra yemek duası yapılır. Bakım ve onarıma harcanmak üzere para verirler. Bazı hastaların yatıya kaldığı, bazen de kısır cem yapıldığı olur.

Kamberağalar'dan olan **Kara Yusuf**, deve çobanlığı yaparken develerle birlikte sütleğen yayılırmış. "Deve Donunda Yayılan Kara Yusuf" diye anılır ve kendisine ermiş gözüyle bakılırmış. Arguvan'ın Halpuz köyünün (bugün Arguvan'ın Dolaylı Mahallesi) dedeliğini yaparken, orada bir hastalık olmuş ve dua ederek iyileştirmiş. Bundan dolayı orada kendisine çok değer verirlermiş. Anlatılır ki, Ballıkaya köyünden Hüseyin Güner (Cin Hüseyin)'in kızı Zeynep, Eymir'de gelindir. 1995 yılında hastalanır, rüyasında Kara Yusuf'u görür. Kara Yusuf, "Mezarımı yaptıracaksın, iyi olacaksın." der. O da Aşağı Mezarlık'taki oldukça eski olan mezarı onartır. Anne tarafından Kara Yusuf'un soyundan olan Zeynep gerçekten iyileşir, adadığı kurbanı da keser.

Şah Veli'nin bıraktığı emanetlerden biri de pabucudur. Şah Hüseyin evlâtlarından Ceneferlerin evinde bulunur. Kullanıla kullanıla küçük bir deri parçası hâline gelmiştir. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Soğukpınar (Mamaş) köyünde Kurt Veli ailesinde bulunan pabucun, buradaki pabucun diğer teki olduğu söylenir. Felçliler, lallar,

vücutlarında yara olanlar, rüyada görenler, adakları olanlar, yakınları ve komşuları ile birlikte pabucu ziyarete gelirler. Kurban getirmişlerse etli pilâv yaparak gelenlere sunarlar. Yemekten sonra yemek duası yapılır. Pabuç, başta hasta olmak üzere gelenlerce niyaz edilir. Sırta, boyna ve başa sürülerek dua edilir, sırta üç kez vurularak, “Allah, Muhammet, Ali” denilir. Niyaz tamamlandıktan sonra isteyenler Pabuç’un bulunduğu ev sahibine niyaz hakkı verirler. Bazı hastaların üzerinde uyudukları olur. Pabuç, evin dışına, başka yere götürülmez. Pabuca ikrar verenlerden hemen her yıl gelenler olur. Başka yerlerde olup da kurbana gelemeyenler yağ, bulgur, tuz, un vb. gönderdiğinde bunlara lokma götürülür. Gelemeyecek durumda olanlar için pabuç suya batırılır, su şişeyle götürülür, içirilir.

Sarılık Mezarı, Yukarı Mezarlık’ta bulunan, sarılıktan ölmüş birinin mezarıdır. Ne zaman yapıldığı, kimin mezarı olduğu, ne zamandan beri sarılık mezarı olarak ziyaret edildiği bilinmemektedir. Sarılık hastalığına yakalananlar bu mezarlığı ziyaret ederler. Hasta ve yanındaki birkaç kişi, güneş doğmadan karınları aç olarak, ellerinde pişmiş bir yumurta ile birlikte mezarlığa giderler. Yumurtanın beyazını hasta yer, sarısı mezara bırakılır. Böylece sarılıktan kurtulacağına inanılır. Mezarlığa gidiş ve dönüşte kimse ile konuşulmaz ve geriye dönülüp bakılmaz. Bu üç gün tekrarlanır.

Eski ismi İzollu olan ilçenin yaklaşık olarak 430 yıllık bir tarihçesi bulunmaktadır. İzollu adının çok eski tarihlerde buraya yerleşmiş bulunan bir aşiretten geldiği söylenir. Önceleri Malatya merkez ilçeye bağlı bir nahiye iken, 1990 tarihinde ilçe haline getirilmiştir.

2009'un yedinci ayında ilçenin Ziyaret mevkiinde 'Şeyh Muhammed Kerhi Onarım ve Güzelleştirme Derneği' tarafından yaptırılan Şeyh Muhammed Kerhi Türbesi'nin açılışı törenle gerçekleştirilir.

Anlatılır ki, **Şeyh Muhammed Kerhi** Hazretleri Bağdat'ın Kerh beldesinden İzollu'ya gelir[122]. IV. Murat Bağdat seferi sırasında Malatya topraklarında ilerlerken Kıraç'ta (Bari'nin alt tarafında) "eğer bu beldede muhterem bir zat var ise, bana sıcak bir ekmek yetiştirir", der. O anda annesi ekmek pişirmekte olup, kendisi de evinin duvarını örmekte olan Muhammed Kerhi Hazretleri kerametini göstererek sacdaki sıcacık ekmeği alarak ördüğü duvarın üzerine çıkıp Kıraç'taki 4. Murat'a "buyurun sultanım", diyerek çağrısına cevap verir. Hasbıhal ettikten sonra sultanı ordusuyla birlikte yemeğe davet eder. Ahali ve asker ne olup bittiğinin farkında değillerdir. Yemek davetinden dolayı şaşkınlık içerisindedirler.

IV. Murat mübarek zatın davetini memnuniyetle kabul ettiğini söyler ve eve doğru hareket ederler.

122 http://www.malatyakale.bel.tr/

Muhammed Kerhi Hazretlerinin annesi güveçte çorba pişirmiş. Kendisi de bir teneke arpayı ortaya dökmüş (bunu gören askerler eyvah hayvanlarımız da biz de aç kalacağız demişler.) Muhammed Kerhi Hazretleri arpayı atlara vermelerini söyler. Hayvanların torbalarına 1 ölçek yerine 2 ölçek konur, fakat bir teneke hiç azalmaz. Güveçteki çorbadan askere bir tas yerine iki tas verilir, o da hiç azalmaz. Kerametlerini gören IV. Murat Şeyh Hazretlerinden Bağdat Seferi için hayır dualarının eksik edilmemesini ister. Şeyh Hazretleri muvaffakiyetlerini müjdeleyerek kendisinin de bir ricası olduğunu seferden dönerken Van dolaylarında bir çiftçiye uğrayıp emanet bir hırka verileceğini ve onun kendisine getirilmesini ister.

Bağdat seferi muvaffakiyetle sonuçlanır. Büyük hakan sefer dönüşünde Van dolaylarındaki bahsedilen yere iki asker göndererek emanet hırkayı getirmelerini emreder. İki asker çiftçiye uğrayıp Şeyhin ve Hakanın selamlarını iletip emaneti isterler. Askerlere emanet hırka verilir. Askerler dönerken kendi aralarında konuşurlar. “Bu hırka çok kirli hakana böyle götüremeyiz.” Hırkayı yıkayıp öyle götürürler. Sultan İzollu’ya vardıklarında Şeyh Hazretlerine hediyelerle birlikte hırkayı verir. Şeyh üzülür “eyvah” der. “Eğer bu hırka yıkanmamış olsaydı ziyaretimize gelen bütün hastalar şifa bulacaktı, şimdi artık nasibi olanlar şifa bulacaklar.” Sene 1639’dur. Şeyh Hazretlerinin artık kerametleri ortaya çıkmıştır. Ziyaret edenlerin büyük çoğunluğu şifa bulmaktadır. Sene 1640’ta Sultan Murat da Şeyh Hazretleri de ahirete göçmüşlerdir.

İlçeye beş km uzaklıktaki Tersakan ve Başören, belli başlı tarihi kalıntıların bulunduğu yerlerdir[123]. İlk yerleşimin 120 yıl öncesine dayandığı sanılmaktadır. Eski tarihlerde yayla yaşamı sürdüren Başören, Konaktepe ve Karıncalık köyleri halkı, kışın sığınak olarak kullandıkları Kuluncak'a sürüleriyle birlikte barınmak amacıyla yerleşirler. Özellikle Konaktepe ve Başören köyleri yaylalarında oturanlar zamanla su kıyısı olan kuytu yerde yerleşik düzene geçerek Kuluncak'ın oluşmasını sağlarlar. İlçenin adının, kuytu bir alanda olduğu için Kuytucak kelimesinden geldiği sanılır. Kuytucak zamanla Kuluncak'a dönüşür.

Önceleri Sivas iline bağlı olan Kuluncak, daha sonra Darende ilçesine bağlanmış, 1990'da da Malatya'ya bağlı ilçe konumuna getirilmiştir.

İlçede günümüze gelebilen tarihi eserler arasında; Kabak Abdal türbesi, Siyahi Baba olarak bilinen Mehmet Halife türbesi, ve Çiftbelen köyünde Leylek denilen

[123] Yunus Gürer. Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2008

kaybolmaya yüz tutmuş tepe üzerinde kime ait olduğu kesinlik kazanamayan bir türbe bulunmaktadır. Yörede önemli kabul edilen ve ocak adı verilen ziyaret yerleri, Aleviler arasında Mehmet Kalfe ismiyle meşhur olan Mehmet Halife Türbesi, Alvar'da Kabak Abdal ve Gürgür Dede Türbeleri, Konaktepe'de Seyfettin Dede'nin mezarı, Bicir'de Derviş Ali Türbesi, Başören'de Amirel Baba'nın mezarıdır.

Alvar Köyü'nde bulunan **Kabak Abdal** türbesi, üzerindeki kitabesine göre, 1844 tarihinde yapılmıştır. Kare planlı olan türbenin üzeri kubbe ile örtülüdür. Türbenin içerisinde beton sıvalı bir mezar bulunmaktadır. Anlatıldığına göre, 1. Selim (Yavuz Döneminde) Melek Hatun ve oğlu Hüseyin buraya yerleşir. Köyün güzelliğini gören Kılınç ve Dinç soyadlı aileler de buraya yerleşirler. Köyün adını da Yeniyurt koyarlar. Aradan geçen zamanla burası 15 haneli bir köy olur. Köye (Kabahabdal) isminde bir zat gelir ve çok çabuk çevre edindiğinden köy halkı arasında sevilen biri olur[124]. Ama sevmeyenler padişaha haber gönderip "sizin yerinizde gözü olan biri var", derler. Bunu haber alan padişah askerlerini gönderip (Kabahabdalı) bir sınava tabii tutar. Kabahabdal bu sınavdan başarıyla çıkar ve yerinde gözü olmadığına inanan padişah onu mükafatlandırmak ister. "Kabahabdal ne dilerse dilesin yerine getirilecektir", der. Kabahabdal ne altın ne akçe alır, "sadece köyüme gitmek isterim", der. Yalnız orada bulunan iki tane mermer taşını ister. O taşları İstanbul'dan atar, taşlar

[124] Ali İhsan Kılıç. Alvar'ın Tarihçesi

Alvar'a düşer. Köyümün adı "Alvar kalsın", der. Bugün o taşların yeri dilek taşı olarak bilinir. Padişah Kabahabdal'a tekke deresine kadar olan kısmı vakıf arazisi olarak verir. Kabahabdal öldüğünde buraya bir türbe yaptırılır. Türbeye yakın bir yerde kuşların eşeleyerek çıkardığı yaz kış aynı sıcaklıkta olan bir su vardır ve her türlü romatizmal hastalığa iyi gelir. Burada bir de hamam vardır. Alvar'da Kabahabdal'ın diktiği yarısı yeşil yarısı yanmış bir de meşe bulunmaktadır. Her yıl haziran ayının son haftası Kabahabdal'ın türbesine gelip kurbanlar kesilir, şenlikler düzenlenir.

Yunus Gürer çalışmasında, Mehmet Halife ve Kabak Abdal Türbelerinde değerli eşyalar bulmak amacıyla kazı yapılmış, fakat hiçbir mezar emaresine rastlanılmamış olduğunu kaydeder[125]. Bu mezarların o dönemlerde yöreyi ziyaret eden ve halk tarafından sevilen bu kişiler anısına yapılmış olabileceği ileri sürülür.

Gürgür Dede (1911-1999), Malatya-Hekimhan kazası *Ballıkaya* (Mezirme) köyünden ocakzade dedelerden Cenefer Dede'nin oğlu Büyük Cafer (Göğ Cafer)'in oğlu Ali Çavuş'un oğludur. Dedeler göçünde Mezirme'den ayrılarak Alvar köyüne yerleşir Anası, Bicir köyünden Safıya Hanımdır. Babası adını Yusuf koyar. Gürgür lakabını daha sonra alır. Alvar köyünden Çiçek hanımla evlenir. Bu evlilikten Bağdat adında bir kızı olur. Çiçek hanımın ölümü üzere aynı köyden ikinci karısı olan Gülcihan hanımla

---

[125] Yunus Gürer. a.g.t

evlenir. Bu evlilikten de dört erkek üç kızı dünyaya gelir. Çocuklarının hepsini okutur. Soyadı kanunu çıkınca Çalışkan soyadını alır. Köyünde çiftçilik yapmaya başlar. Bir taraftan da babasından Dedeliği ve Şah İbrahim Veli tarikat yolunu öğrenir. Dedelerin yanında görümlere katılmaya daha sonra da çevre köylerde Dedelik yapmaya başlar. Zamanla Türkiye içerisinde, Suriye ve Kıbrıs'ta taliplerinin daveti üzere gidip görüm yapmıştır.

Okumayı seven, her kötülüğün cahillikten geldiğine inanan Gürgür Dede bütün taliplerine, "aman cahil kalmayın çocuklarınızı okutun. Hele kız çocuklarını hiç ihmal etmeyin. Yemeyin, içmeyin, aç kalın, kızlarınızı okutun", dermiş.

Gürgür Dede 5 Ağustos 1999 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşur. Türbesi Alvar köyündedir.

1970 yılında köyün adı Devlet tarafından Yünlüce olarak değiştirilir. Fakat köy halkı 1990 da "Alvar ismi bize evliyanın armağan ettiği bir isimdir", diye imza toplayarak tekrar Alvar kalmasını sağlamıştır.

Sadece Alevilerin değil Sünnilerin de ziyaret ettiği söylenen **Derviş Ali**'nin türbesi ile ilgili olarak Bicir köyünde anlatılan bir söylencede yıldızın tasavvuftaki yerine değinilir[126]. Anlatıldığına göre Derviş Ali, tarikata katılma

---

[126] Ebru Şenocak. Mitolojik Konulu bir Halk Hikâyesi "Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi" Merkezinde Yıldıza Dönüşüm. Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 86

isteğini, “Güneşin selamını alan biz idik!” sözleriyle ifade eder. Bunu duyan Abidin Ağa, ona itiraz ederek Güneşin selamını alan kişinin alnında Zühre yıldızının olacağını söyler. O sırada Derviş Ali, başındaki kalpağı çıkarır ve etraf nur ile dolar. Bunu gören Abidin Ağa, yaptığına pişman olarak şeyhlik postundan kalkar ve oraya Derviş Ali’yi oturtur.

Pütürge Evliyaları

Pütürge yaklaşık 300 yıl önce "İmrün" (Güzel Yer, İstenen Yer) adı altında kurulur. 1877 yılında Bucak statüsüne kavuşturularak Kahta ilçesine bağlanır. 1892 tarihinde kaza yapılır ve merkezi İmrün köyü olmak üzere (Pütürge) diye ad verilir. O tarihte kendisine bağlı yerlerle, boyuna 100, enine 50 kilometrelik alanı kaplayan, asıl İmrün ile Keferdiz, Bibol, Merdis, Tilmo, Taraksu, Sinan isimlerinde yedi nahiyesi ve 154 köyü vardır. İlçe önce Elazığ iline, Cumhuriyet’in ilanından sonra da Malatya iline bağlanır.

İlçeye 18 km. mesafede bulunan Bölükkaya köyünün en yüksek tepelerinden olan bir tepeye "Ziyaret" denmektedir. Burada, küçük ölçekli bir türbe vardır. Bu türbe de Evliya Hasan Baba yatmaktadır.

Merkez ilçeye bağlı bir köy iken, 1990'da ilçe haline getirilen Yazıhan'da tarihi eser olarak Fethiye köyünde 1556 yılında Beylerbeyi Abdullah Selamoğlu Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış olan Hasan Patrik Camii ve M.Ö'sine ait olduğu kabul edilen İriağaç köyü Ünür mezraası kalesi sayılabilir.

Eski adı Hasan Badrık olan *Fethiye* beldesi ilçeye 5 km. mesafededir. Burada Seyyid Ali Sultan, Şıh Hasan, ve Hacım Sultan ocakları bulunur.

Hamza Aksüt'ün Anadolu Aleviliği isimli çalışmasına atfen, Kızıldeli ismiyle de anılan **Seyyid Ali Sultan** Ocağının merkezi, Fethiye'ye bağlı Tencili mezraasıdır. Geçmişi çok eskilere dayanan bu ocağın mensupları Fethiye'ye ilk yerleşenlerdir. 1960´larda Gözüböyük ailesi tarafından onarılarak betonarmeye çevrilen türbenin çevresinde bir mezarlık, 20-25 metre aşağısında üç gözlü bir pınar vardır. Ocak üyelerinin on dördüncü yüzyılda yöreye yerleştikleri, Malatya dışında Sivas, Amasya, Erzincan, İran, Irak ve Lübnan'da taliplerinin oldukları söylenmektedir.

Cemil Cever ise makalesinde, burasının Seyyid Ali Sultan'ın ancak makamı olabileceğini kaydeder[127]. 1310-

[127] Cemil Cever. Günlerin Getirdiği Kızıl Delü (deli) Sultan (Seyid Ali Sultan)

1402 yıllarında yaşadığı sanılan Seyit Ali'nin Bektaşi ananesinde önemli bir yeri vardır.

Beldenin Cumhuriyet Mahallesi Mezarlığında **Ebu Seyfi Dede,** Hürriyet Mahallesinin güney batısında da **Nur Ali Baba** Türbesi bulunmaktadır.

İlçeye onüç km. mesafede bulunan *Karaca* köyünde Aleviler tarafından ziyaret edilen İmam Hasan türbesi vardır.

İsim ve Yer İndeksi

KAYNAKÇA

Kitaplar

1. AKGÜNDÜZ A., Öztürk S. Bilinmeyen Osmanlı
2. ALTUNTAŞ.İsmail Hakkı Gavsü'l Azam İhramcızade Hacı İsmail Hakkı Toprak
3. ASLANAPA Oktay. Türk Sanatı II. Devlet Kitapları. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1973
4. BAYRAM Mikail. Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmani ve Menakıb-Namesi. Kardelen Yayınları. Konya. 2005
5. Bursalı Mehmed Tahir. Osmanlı Müellifleri.Cilt. II
6. DURMA Abdulhalim. Evliyalar Şehri Sivas
7. DURMA Abdulhalim. Evliyalar Şehri Amasya
8. ERDOĞAN Abdülkerim, Manevi Mimarlarıyla Ankara. Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ankara Tarih ve Kültür Dizisi
9. İbn Bibi, El Evamir ül Alaiyye fi'l Umuri'l Alaiyye, Mürsel Öztürk. T.C. Kültür Bakanlığı. 1000 Temel Eser. Ankara.1996
10. KARPUZ Haşim. Anadolu Selçuklu Mimarisi. Selçuk Üni. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı. Konya. 2004
11. SYKES Mark. Dar ül İslam. 1904
12. TURAN Osman. Türk Cihan Hakimiyeti

Mefküresi Tarihi. Nakışlar Yayınevi.İstanbul. 1978

13. Vital Cuinet. La Turquıe D'Asie Geographie Administrative. Cilt II.

14. William Ainsworth. Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia Cilt.I

Tezler

1. ALADAR Nihal, Büyüsel İşlemler Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Malatya Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2009

2. ARSLAN Handan. Akçadağ İlçesinin (Malatya) Coğrafyası. Doktora Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 2002

3. ARSLAN Önder, Battalgazi İlçesinin (Malatya) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2006

4. BOYRAZ Zeki. Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi, ve Fonksiyonları. Yüksek Lisans tezi. Fırat Üni. Elazığ. 1997

5. DUMAN Mahmut. Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üni. Konya. 2006

6. GÜRER Yunus, Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2008

7. KARAKAŞ Erdal. Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri. Doktora Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 1996

8. KARAGÜLLE Ender, Seyahatnamelerde Malatya, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üni., Niğde, 2007

9. ÖZER İlbeyi. Socio-Economical Structure of Darende according to the Tmettuat Documents. Master Tezi. Fatih Üni. İstanbul. 1999

10. YILMAZ Hasan. Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları (1890–1895). Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üni. 2007

11. ZENGİN Murat, Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstilasına Kadar Malatya, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2008

Makaleler

1. AKIN Günkut, Tütekli Örtü Geleneği:Anadolu Cami ve Tarikat yapılarında Tütekli Örtü, VGM Dergisi,22.sayı

2. AKMAYDALI Hüdavendigar. Mihrablı ve Minberli Namazgahlarımız. Vakıflar Dergisi. Sayı.23.

3. ALTUNTAŞ Zeynep. 'Kevakibzadeler: Bir Osmanlı Ulema Ailesi'

4. AYDIN Ayhan. Alevi Dedeleriyle Söyleşiler.

5. BAŞ Yaşar, Darende Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme

6. BAYRAM Mikail. Selçuklular zamanında Anadolu'da bazı yöreler arasındaki farklı kültürel yapılanma ve siyasi boyutları

7. BAYRAM Mikail. Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi

8. Bell Gertrude. Diary. Thursday June 10. 1909

9. Cever Cemil. Günlerin Getirdiği Kızıl Delü (deli) Sultan (Seyid Ali Sultan)

10. ÇAVUŞOĞLU Ali. Yusuf Hakiki'nin Tasavvuf Risalesi

11. EROĞLU Haldun, Adnan Işık, Malatya, 1830-1919, İstanbul 1998, 847 s.

12. GÖĞEBAKAN Göknur, XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıf ve Vakıf Görevlileri

13. GÜLSOY Ersin, XVI. Asırda Darende Şehri,

14. KARAGÖZ Mehmet, XVIII: Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri

15. KAYGUSUZ İsmail, Onar köyünün kurucu Şeyh Hasan Onar

16. KOCADAĞ Burhan, Şah (şeyh) Süleyman Ocağı

17. KOÇAK Yunus, Şah İbrahim Ocağından Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu

18. LAÇİN Ali. Terzi Koca Ziyareti

19. ONARLI İsmail. Türkmen inanç önderi: Şeyh Hasan (sultan onar, ocakları ve aşiretleri)

20. ÖZEROL Süleyman, Şah İbrahim Veli İle İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler

21. PALAKOĞLU İsmail. Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresinde medfun Zatlar. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 3. Sayı.9

22. ŞENOCAK Ebru. Mitolojik Konulu bir Halk Hikâyesi "Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi" Merkezinde Yıldıza Dönüşüm. Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 86
23. TOPRAK Naci. Darende Ulu Camii. Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi. Yıl 1. Sayı 2
24. YARDIMCI Mehmet, XVII. Yüzyıldan Günümüze Malatyalı Aşıklar
25. YAVUZ A. T. Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları üzerinde çalışmalar, bilgiler, bulgular- 1997
26. OYMAK İskender. Anadolu'da Su Kültünün izleri. İlahiyat Fakültesi Dergisi. 15:1 (2010)

Ansiklopedi

1. Göğebakan Göknur, Malatya, TDV İslam Ansiklopedisi
2. Tuncel Metin, Bugünkü Malatya, TDV İslam Ansiklopedisi,
3. Aytaç İsmail, Mimari, TDV İslam Ansiklopedisi
4. E.Honigman, S. Farouqhi, Malatya, The Encyclopediae of Islam
5. İlgürel Mücteba. Köprülü Mehmed Paşa. TDV İslam Ansiklopedisi
6. Uludağ Süleyman, Görgün Tahsin, Hasan Basri, . TDV İslam Ansiklopedisi
7. İbrahimi Davut. Enisül'l Kulüb. TDV İslam Ansiklopedisi

8. Çağrıcı Mustafa. Siraceddin el-Urmevi. TDV İslam Ansiklopedisi

WEB

1. http://www.zeynelabidinvakfi.org.tr/
2. http://www.arguvanvakfi.org.tr/
3. http://www.hulusiefendivakfi.org.tr
4. http://www.sahibrahimveli.com/
5. http://www.turkishhan.org/hekim.htm
6. http://www.hekimhan.com/yazar.htm
7. http://www.hekimhan.gov.tr/
8. http://hekimhan.meb.gov.tr/
9. www.malatyakulturturizm.gov.tr/
10. http://www.dogansehir.gov.tr/
11. http://archnet.org/
12. www.nisanyanmap.com/
13. http://www.somuncubababursa.com/
14. http://musatektas.blogcu.com/
15. http://serserhan.blogcu.com/
16. http://www.bozan.org/
17. http://www.kizildelisultan.com/
18. http://www.bizimmalatya.com/
19. http://www.malatyakale.bel.tr/
20. http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/
21. www.alvarkoyu.com